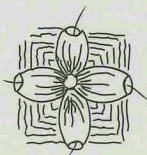

MANUEL DANIEL VARELA BUXÁN

O Patriarca do Teatro Galego

Xosé Luna Sanmartín

(Coordinador)

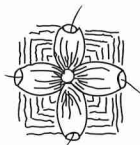

COLECCIÓN DEZA BÁSICOS Nº 3

MANUEL DANIEL VARELA BUXÁN

O PATRIARCA DO TEATRO GALEGO

Xosé Luna Sanmartín
(Coordinador)

S.E.D.
Seminario Estudios de Deza

1ª Edición: Decembro 2000

© Edita: SEMINARIO DE ESTUDIOS DE DEZA

Coordinador: Xosé Luna Sanmartín

Deseño Cuberta: Francisco Lareo

© Autores: Francisco Pillado Mayor, Laura Tato Fontaíña, Dolores Vilavedra, Xoán Carlos Garrido Couceiro, Isaac Díaz Pardo, Francisco Fernández del Riego, Daniel González Alén, Daniel González González, Clotilde Iglesias, Xosé Mª López Pérez, Manuel Lourenzo, Carlos Morgade, David Otero, Damián S. Payo Cangado, Xosé Vázquez Pintor, Xosé Luna Sanmartín.

Supervisión Lingüística: Lucía Uzal Cabanas

Fotografías: Arquivo Varela Buxán, Arquivo Familia Tacholas, Arquivo Francisco Pillado Mayor, Arquivo Maruxa Villanueva, Arquivo Xornal Tabeirós-Terra, Isaac Díaz Pardo, Marcos Míguez, Gonzalo García, F. Lareo, Daniel González A., X. Luna

ISBN: 84-607-1538-8

Dep. Legal: PO-563/00

Imprime: Alvarellós - Artes Gráficas - LALÍN

ÍNDICE XERAL

	<i>Páxina</i>
PRÓLOGO	9
CONVERSA CON FRANCISCO PILLADO MAYOR, <i>Xosé Luna Sanmartín</i>	13
VARELA BUXÁN NO TEATRO GALEGO, <i>Laura Tato Fontañá</i>	31
POR UNHA REDESCOBERTA DO TEATRO DE VARELA BUXÁN, <i>Dolores Vilavedra</i>	39
O TEATRO MILITANTE DE VARELA BUXÁN, <i>Xoán Carlos Garrido Couceiro</i>	45
UNHA LEMBRANZA DE MANUEL VARELA BUXÁN, <i>Isaac Díaz Pardo</i>	55
LEMBRANZA GALEGA DUN HOME DE TEATRO, <i>Francisco Fernández del Riego</i>	59
LEMBRANDO A VARELA BUXÁN, <i>Daniel González Alén</i>	63
VARELA BUXÁN NA MIÑA MEMORIA, <i>Daniel González González</i>	71
LEMBRANZA DE VARELA BUXÁN, <i>Clotilde Iglesias</i>	75
EN GALICIA CON VARELA BUXÁN, <i>Xosé Mª López Pérez</i>	79
A XESTA E O XESTO, <i>Manuel Lourenzo</i>	81
DANIEL VARELA BUXÁN E O GRUPO DE TEATRO “XENIO”, <i>Carlos Morgade</i>	83
APORTE A UNHA COROA TESOURAL TAN MERECEIDA, <i>David Otero</i>	91
A VARELA BUXÁN, <i>Damián S. Payo Cangado</i>	103
VARELA BUXÁN: O MEU AMIGO LEVADO, <i>Xosé Vázquez Pintor</i>	105
CRONOLOXÍA, <i>Xosé Luna Sanmartín</i>	111
DOCUMENTOS	135

*Á memoria de Manuel Daniel Varela Buxán,
o Patriarca do Teatro Galego*

PRÓLOGO

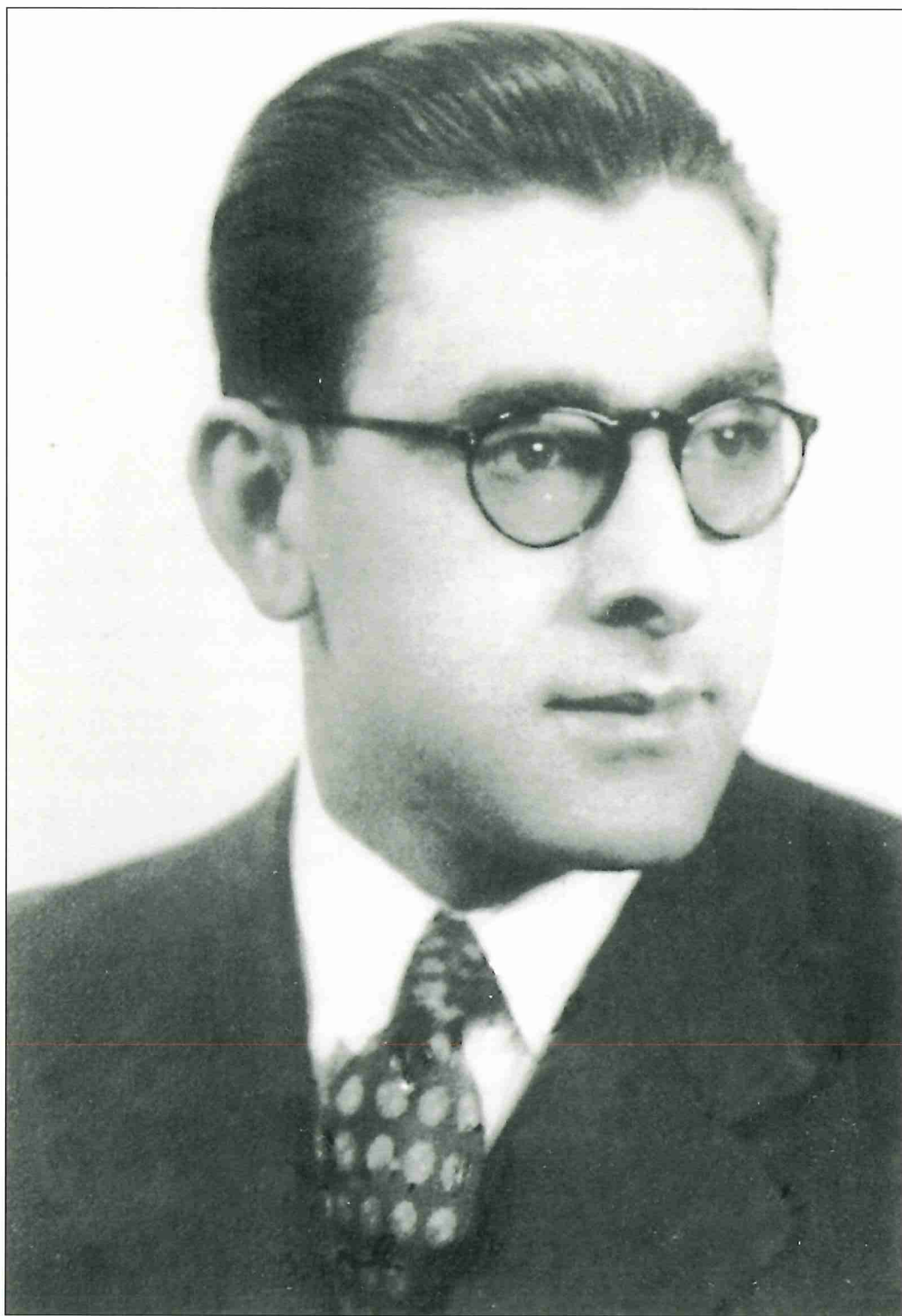
Con renovada satisfacción acollo este novo libro, “Manuel Daniel Varela Buxán. O Patriarca do Teatro Galego”, dentro da serie Deza Básicos, editado polo Seminario de Estudos de Deza.

Con el téntase facer un recoñecemento a unha das figuras máis senlleiras da cultura galega deste século: o dramaturgo Manuel Varela Buxán. Estradense de nacemento e lalinense de adopción, moitos veciños e veciñas recordan con agarimo a súa figura chea de forza tanto no seu traballo da parroquia de Cercio, como tomando café na cafetería Imperial ou paseando polas rúas de Lalín.

Nesta obra colectiva, coordinada polo mestre escritor estradense Xosé Luna Sanmartín, recompílanse contribución de primeiras espadas da cultura galega. Todos eles coñecedores da vida e obra de Don Manuel. Algúns amigos persoais de moitos anos e colaboradores no montaxe de representacións. Vaia para todos eles o meu agradecemento pola xenerosidade mostrada.

Remato felicitando esta iniciativa do Seminario de Estudos de Deza, rememorando a traxectoria de Varela Buxán como unha das pezas fundamentais da arte teatral galega. Mestre que nunca perdeu a relación co pobo e que mostra en cada unha das súas obras a idiosincrasia máis xenuína de Galicia.

Xosé Crespo Iglesias
Alcalde do Concello de Lalín

Retrato de Manuel Daniel Varela Buxán, o Patriarca do Teatro Galego.

CONVERSA CON FRANCISCO PILLADO MAYOR

(HOTEL TRYP MARÍA PITA, A CORUÑA, 14-07-00)

Xosé Luna Sanmartín

Francisco, aínda que sabemos que ti xa tiñas algunha referencia do que-facer de Varela Buxán vai ser, realmente, no ano 1968, cando vas “descubrir” a este persoeiro. Estabas facendo un traballo, xunto con Manuel Lourenzo, sobre o teatro galego e, para obter información, poste en contacto co Centro Galego de Buenos Aires.

Antes de que nos contes, polo miúdo, ¿como ocorreron os feitos?, ¿como é ese primeiro encontro con Varela Buxán?; gustaríame, a xeito de contextualización, que explicases, dende a túa perspectiva biográfica, cál foi o percorrido ata chegar a Varela Buxán; noutras palabras, ¿como e en que circunstancias chegas a ese ano crucial de 1968?

Eu nazo no ano 1941. Por tanto acababa de comezar a Segunda Guerra Mundial e o fascismo aquí estaba nun gran momento. Isto explica moitas cousas. Eu son fillo único. E recordo, posiblemente tivera seis ou sete anos, a meu pai chegar á casa, dirixirse cun enorme misterio á miña nai e amosarlle unhas follas, que eu recordo, téñoas perfectamente visualizadas, eran daquel papel cebola no

que se puñan varias copias con papel carbón, se mecanografaban e saían varias copias. Había tanto misterio que, eu, ás agachadas, comezo a ler naquelas follas. Concretamente eran unha antoloxía de poemas de Federico García Lorca. Empezo a ler cousas como: “*por el cielo va la luna con un niño de la mano*” e quedo absolutamente prendado. Estaba entusiasmado. Lía sen que meu pai o soubera porque, repito, intuía que había algún misterio entre meu pai, miña nai e aquelas follas, que meu pai distribuía entre os seus amigos.

Un día, recordo que ía paseando, por aquí, pola Torre de Hércules, co meu pai que me levaba collido da man; era un atardecer, estaba o sol, así, radiante e dixeron: “*Y el sol capitán redondo viste chaleco de raso*”. Meu pai ficou abraiado. O verso era de Federico García Lorca. Cando cheguei á casa meu pai díxome: «Por favor, por favor que nunca ninguén saiba que temos ese libro na casa. Non se che ocorra comentalo na escola nin dicírllo a ninguén».

Ti imaxina, amigo Luna, o que significou para un rapaz, daqueles anos, aquilo; acrecentou para min tal o valor daquel libro, que eu, aínda hoxe, -e non fun nunca ningún neno prodixio- é o día que sei os poemas de Federico García Lorca, practicamente de memoria. É unha historia moi elemental pero que demostra en que ambiente te moves.

¿A que se dedicaba teu pai?

Meu pai era xornalista e chegou a ser director de *La Voz de Galicia*. Eu era unha persoa privilexiada porque na miña casa había unha boa biblioteca, e meu pai, aínda que non era nacionalista, vía con simpatía, vía con cariño, era moi comprensivo coa cultura galega. Na casa de meu pai, lin a Rosalía, lin a Pondal, lin unha serie de autores que entón eran absolutamente imposibles de atopar.

Continuemos coa contextualización, por favor.

No ano 1965, Manuel Lourenzo e mais eu decidimos formar o *Grupo de Teatro O Facho*. Eu estaba convencido de que o teatro galego se reducía á existencia de dúas obras: *Os vellos non deben de namorarse* de Castelao e *A Fiestra valdeira* de Dieste, e da mesma crenza era Manuel Lourenzo.

Como dixeron máis veces, eramos novos, tiñamos moito entusiasmo, pero o que non eramos era idiotas; e o que non se nos ocorría era pedir á censura representar *Os vellos non deben de namorarse* de Castelao. Era imposible. Xa nin se nos ocorría. E, por unha serie de razóns técnicas: non contabamos cos actores necesarios, tampouco podíamos pensar en representar *A Fiestra valdeira*.

Total que recorremos ao seguinte para debutar: a primeira parte do espectáculo, de representación do *Grupo de Teatro Facho*, diríxoala eu; e como estou convencido de que non existe teatro galego máis que esas obras, non se me ocorre

Varela Buxán con Castelao, nunha homenaxe a Bóveda. Centro Galego de Buenos Aires.

outra cousa que coller uns poemas de Luis Pimentel do seu libro *Sombra do aire na herba* e de *Cantares Galegos* de Rosalía, e escenificalos. A escenificación era practicamente un recital.

Manuel Lourenzo dirixe a segunda parte do espectáculo; tamén no convencemento de que non había onde botar man, colle unha obra de Carlos Muñiz, un autor madrileño, que entón estaba moi de moda nos círculos universitarios e cultos; a obra titulábase *El caballo del caballero*. Manuel Lourenzo tradúceo, *O cabalo do cabaleiro*. Ben, pedimos permiso á censura e mandamos as propostas e a censura nega o permiso. Non podemos facer este espectáculo.

Nós tiñamos xa comprometido o local que era na sala de exposicións da Casa de Cultura da Coruña. Xa estaba ensaiado todo. Os rapaces e rapazas estaban ilusionadísimos. Decidimos facer igual a representación para os amigos e non darlle carácter público. Entón, alguén di: “¿E se aparece a policía e nos deteñen a todos?” Estou a falar, entre outras cousas, de *Airiños, airiños, aires* de Rosalía, fíxate ti, e estou a falar, entre outras cousas, de *O enterro do neno pobre* de Pimentel. Fíxate que poemas tan absolutamente revolucionarios.

Entón, ¿que facemos? Manuel Lourenzo e mais eu imos visitar a personalidades do mundo da cultura a ver se eles acoden a esa función e se dalgunha maneira aparece a policía evitan que nos deteñan e evita calquera tipo de represión. Imos visitar a don Ramón Otero Pedrayo e a Domingo García Sabell. Don Ramón di que el está interesadísimo, que contemos con el para o que sexa pero que ese día ten un acto; e é certo, tiña un acto. Se o podemos demorar que el acode. Imos visitar a García Sabell e di que contemos con el, que el vai, que está con nós, pero que, ademais, vai falar con Juan Rof Carballo que ese día está na Coruña, e que vai avisar a máis xente. Avisa a Silvio Santiago e avisa a Juan Naya, secretario da Academia.

Hai alí un señor maior, sentado entre o público, que seguramente fora avisado por Juan Naya, que despois do coloquio e de todos os parabéns e felicitacións -porque realmente era retomar un pouco o teatro galego por parte dunha rapazada- dinos, no decurso do posterior coloquio, que lle parece moi ben pero, ¿por que escenificamos unha obra dun autor como Muñiz ou recorreremos a escenificar poemas de Rosalía e Pimentel e non representamos ningún texto de teatro galego? Eu non sei, de verdade, díxeno moitas veces, non sei se foi Manuel Lourenzo ou eu, pero calquera dos dous o puido ter dito; dicímoslle a ese señor: “Mire, non facemos teatro galego porque non existe teatro galego”. E entón, aquel señor, moi finamente, empézanos a explicar o teatro galego dende o século XIX ata os nosos días. Aquel señor era don Leandro Carré Alvarellos.

É dicir, alí, dous mocetes estabamos negando a biografía, o traballo e os esforzos de homes como Leandro Carré. ¡Imaxina como quedamos! E claro, comézanos a falar da *Escola Rexional de Declamación*, da *Escola Dramática Galega*, das publicacións... é dicir, o que nos estiveron furtando, o que nos esti-

veron roubando esta cadrilla de asasinos que nin sequera nos deixaban representar a Rosalía. É tremendo.

Pero vós sabiades da existencia dunha terceira obra de teatro galego.

Nos sabiamos que había unha terceira obra de teatro galego que era o *Don Hamlet* de Cunqueiro, porque ademais fun con Manuel Lourenzo á función que se puxera na Coruña o 31 de agosto de 1959. E a min, que era admirador de Cunqueiro, parecérame un acto absolutamente espléndido...; pero esa é outra historia.

Cóntanos esa historia.

Isto contoumo a min Antón Avilés e logo recolleuno nun artigo que publicamos en *Laiovento* nun libro de Antón que se chama *Obra viva*. Na representación de *Don Hamlet* na Coruña o director era un tal Antonio Naveira e o axudante de dirección foi Antón Avilés de Taramancos.

Pois ben, cando se vai solicitar permiso para representar a obra de Cunqueiro na Coruña, van visitar ao Delegado de Información e Turismo, un tal Francisco Serrano Castilla, que era tamén catedrático de literatura polo tanto se lle debería de supor unha décima de gramo de sensibilidade. E o delegado dixo textualmente: “*A este Hamlet me lo llevo yo al paredón*”. Isto non é unha frase inventada, está documentada e está publicada por Antón Avilés de Taramancos.

E con estes antecedentes, neste ambiente cultural, é como chegas á figura de Varela Buxán.

Efectivamente, con estes antecedentes Manuel Lourenzo e mais eu comezamos a traballar no libro que ti me acabas de mostrar, *O Teatro Galego*, e empezamos a averiguar, a meternos, a investigar, comezamos a descubrir todo aquilo, temos conversas con Leandro Carré, escribimos a Luis Seoane, logo gravamos conversas con Luis Seoane, a partir deste traballo entro en contacto con Arxentina e logo entro en contacto con Varela Buxán e imos descubrindo a importancia, incluso a calidade dalgún dos seus textos. Estamos absolutamente sorprendidos. Imos descubrindo outra realidade.

Nese exercicio de pescuda, nese exercicio de traballo, que levamos a cabo, Manuel Lourenzo e mais eu, para escribir este libro repartimos un pouco as funcións. El investiga unha parte, eu investigo outra, logo xuntámonos, redactamos conxuntamente...; eu encárgome de conseguir información sobre xente da emigración e do exilio.

Meu pai coñecía a Luis Seoane, entón escribín a Luis Seoane. Logo el veu aquí, gravei moito con Luis Seoane, algo nos contou, algo está no libro; pero claro, a gran referencia para nós era *Os vellos non deben de namorarse* que se estrea no ano que eu nazo, na Arxentina. Escribo ao Centro Galego para que me manden información e efectivamente é cando me falan por primeira vez de Varela Buxán.

¿Con quen contactas no Centro Galego?

Con Valentín Fernández que me di: “Mira, se queres saber do teatro galego na Arxentina, tes aí en Galicia vivindo á persoa que máis fixo polo noso teatro”.

Fíxate o patético que é; como tivemos que ir descubrindo todo, ¿como conecto con Varela Buxán? Pois, nova carta. Vive en Cercio, é practicante... e entón é cando dixer: “xa teño un campo de investigación”. Escríbolle unha carta, dígolle quen son. Que pretendo facer e que estou recollendo información. El ve o ceo aberto.

“El ve o ceo aberto” porque o certo é que da actividade cultural que se estaba a desenvolver alén do mar moi pouco ou nada, como quedou claro na contextualización, se sabía en Galicia.

Díaz Pardo, que era un home que estaba en Galicia, ía, viña, estaba en contacto coa emigración e co exilio, sempre comenta que el lles dicía aos intelectuais, aos artistas e ás persoas de letras: “Está todo borrado, alí houbo un lavado de cerebro, non vos coñecen, non saben nada de vós, non existides...” Seoane rebelábase: “Non pode ser...” e Díaz Pardo dicía: “Nin *Dios* sabe de vós, a mocidade non sabe que existides”.

Luis Seoane creo que vén no ano 1963 e vén convencido do que dicía Díaz Pardo. Chega a Madrid e entón en Madrid hai unha xeración de persoas que son os *Brais Pinto* que practicamente ignoran a existencia de Seoane; agás un, Patiño. Porque Patiño era un devoto, un admirador de Seoane, pola actividade plástica. Entón, cando se entera que está Seoane en Madrid vaino visitar cun grupo de rapaces ao hotel. Seoane leva unha grande alegría.

Patiño sempre me dicía que foi fundamental o contacto destes rapaces con Seoane xa que el foi quen os puxo en contacto coa literatura marxista. Seoane dicíalles: “Paréceme ben que sexamos galeguistas pero hai que darlle dimensión de clase, dimensión marxista, senón isto pode terminar moi mal. Hai que ser nacionalista pero comunista”.

Esta sensación de abandono, que experimenta Luis Seoane, ¿sófrea tamén Varela Buxán?

Si, pero moito máis acusada porque Varela Buxán está só, completamente illado, en Cercio, como practicante rural. Non ten con quen falar. Entón deixou de existir. Varela Buxán como pasa na novela de Orwell, que agora está tan de moda, foi vaporizado, absolutamente vaporizado.

Entón eu entendo que chegue alguén, neste caso a fortuna foi miña, porque xa che digo, tiñamos repartido, Manuel e mais eu, os papeis para investigar e para dar fin a este libro. Eu quedei absolutamente sorprendido e marabillado por todo o que me comentaba, o que significaba, o que fun descubrindo, o que gravei e o que teño con Varela Buxán.

Francisco, ti es o culpable de divulgar, de dar a coñecer a figura de Varela Buxán en Galicia como el mesmo recoñece en carta datada en Cercio o 22 de xuño de 1980, na que che agradece o que estás a facer por el: “Dende que ti ... escomenzaches a esparexer o meu nome, ... todas son satisfaccións pra min ... chamáronme pra que fora a falar a Burela ... En Vigo e Pontevedra estanse representando simultaneamente obras miñas. O día 5 do mes que ven .. fanme unha homaxe... e tuda ista ledicia lla debo, sin dúbida, ó irmán Pancho, que foi o que promovéu isto en Galiza. Se ti non foras, amiguiño meu, ¿Quén me coñecía eiquí? Eu seguiría caladiño en Cercio e naide sabería que houbo un galego que fixo o que puido polo noso teatro.

¿Que é o que fas para divulgar a figura de Manuel Daniel Varela Buxán?

Ti dis que eu son o culpable e eu asumo isto con toda modestia pero tamén insisto en que foi circunstancial polas razóns que dixen antes; eu pertenzo á xeración do tempo furtado, roubado, do tempo perdido, e isto foi o que nos levou a actuar con demasiada aceleración.

Ao pouco tempo de contactar con Varela Buxán, falo co meu pai –que entón era subdirector de *La Voz de Galicia*- e díxenlle: “Mira, este home, esta persoa, é absolutamente descoñecido, está absolutamente ignorado, e creo que a miña obriga é dalo a coñecer. Se ti me permites eu fágolle unha entrevista”. Meu pai díxome que adiante e fíxenlle unha entrevista que se publicou en *La Voz de Galicia*. Era a primeira vez que se lle facía unha entrevista a Varela Buxán dende que regresara. Estou a falar dos anos 70, por tanto xa leva máis de 20 anos en Galicia sen que ninguén soubese da existencia de Varela Buxán e o que é máis grave, sen que a xente de teatro soubese que Varela Buxán, con todo o que significou, estaba en Galicia.

Pouco tempo despois chámanme da Sociedade de Sada e pídenme reproducir a entrevista e alí se reproduce. Posteriormente, xa bastantes anos despois, comezo cos *Cadernos da Escola Dramática Galega*, unha iniciativa que tivemos, tamén, Manuel Lourenzo e mais eu, e como sabes no número

catro queremos deixar constancia do que foi a *Compañía Galega de Teatro Maruxa Villanueva*. Máis que falar ou que historiar, Manuel Lourenzo e mais eu, queremos que sexan os propios protagonistas os que nos conten e nos informen.

Pouco despois chamoume Segade, o profesor da Universidade de Santiago, que era entón o responsable da Aula de Teatro da Universidade e organizou un ciclo de conferencias sobre teatro galego e alí estivo Varela Buxán, que chorou moito durante aquel acto.

Era, en certo modo, o recoñecemento da Universidade

Da Universidade e que, de pronto, alí hai xente de teatro. Recordo que Xulio Lago, o director de teatro, que estaba alí, díxome: “Pero é sorprendente o que fixo este home, o que traballou este home, todo o que levou adiante e resulta que deste home non sabemos nada e témolo que descubrir aquí. Isto é penoso”.

E xa estamos falando en democracia. Entón, creo, de verdade, que esta é a única razón que xustifica ese tremendo cariño de Varela Buxán que como ben dis ti, amigo Xosé, se manifesta nas cartas. As circunstancias históricas levaron a que as cousas fosen así. Pero eu non fixen moito máis.

Dende que lin por primeira vez o Caderno nº4 da Escola Dramática Galega adicado á Compañía de Varela Buxán quedoume unha sensación agri-doce coa intervención de Dieste. Non a entendín, realmente el non achegaba nada novo. A miña impresión é como se non se quixera arrimar á Compañía, como se non quixera lexitimizar o teatro de Varela Buxán.

Levas razón, el non quería, en absoluto, lexitimizar o teatro de Varela Buxán. El mesmo reconece que a obra de Castelao non lle interesa. Dieste intervéñ por unha razón. Pretendíamos que a historia fora contada polos seus protagonistas: Varela Buxán, director e creador da Compañía; por suposto Maruxa Villanueva, que era a actriz que lle da o nome á Compañía, unha magnífica actriz e, sobre todo, unha magnífica interprete da canción; e Tacholas, un dos seres máis anxelicais e extraordinarios que coñecín na miña vida.

A min tamén me interesaba a opinión dunha persoa que fora espectador e que vira o espectáculo. A opinión de Dieste era fundamental. Fun visitalo, intenteille facer unha entrevista. Dieste deume moitas desculpas, non quería falar. Obviamente Dieste non quería falar porque unha das cousas que eu lle preguntaría sería como un home que no ano 1927, sendo un rapaz moi novo de vinte e poucos anos, publica *A Fiestra valdeira* que é unha obra aplaudida e louvada, deixa de escribir en galego.

Dieste fai unha carta de compromiso; é evidente. De compromiso porque a Dieste non lle interesaba a Compañía Galega Maruxa Villanueva e a Dieste non lle interesaba nada a estética de Castelao. É evidente que é unha carta de compromiso.

Estiven, estes días, lendo e relendo, unha e outra vez, a correspondencia, a emotiva correspondencia, que Varela Buxán mantivo contigo, ao longo de 12 anos, dende 1974 ata 1986 (un total de 43 cartas) e a verdade é que non teñen desperdicio e constitúen unha documentación imprescindible para entender o seu teatro e mesmo o teatro galego. O primeiro que desprenden esas cartas é a fonda amizade, respecto e admiración que vos procesabades; el mesmo che chama irmán Pancho e chega a dicirche que te ten por un irmán de sangue. ¿Como era o teu amigo Daniel?

Ti sabes que cando se fala dunha persoa morta tendemos sempre a mitificala, pero este non é o caso. Eu creo que era unha persoa moi auténtica, de verdade; unha persoa moi emotiva, creo que fundamentalmente emotiva, e moi identificada co mundo labrego.

É evidente que se en Otero Pedrayo e en certo modo Valle Inclán tamén hai un lamento, unha perda da fidalguía, en Varela Buxán hai unha perda dos valores enxebres. El ve como aquilo se está desgaleguizando día a día, paso a paso. Hai unha perda tremenda. Pensa que o teatro ten aínda un papel importante como galeguizador deste país. Como hai que loar ao labrego. El falaba sempre da filosofía labrega, da sabedoría do labrego. Para facer teatro hai que ir ás aldeas e ver como camiñan os labregos, como se apoian os labregos, como levan o *pitillo* os labregos. Entón el era o reflexo. E el estaba observando como este mundo se ía esfarelado día a día, paso a paso, que se estaba destruindo e era o que o magoaba.

Agradecía moito as visitas por necesidade de comunicarse, por necesidade de ter a alguén que falase na súa propia onda. Eu ía con moita frecuencia a visitalo; levaba moitos amigos e amigas... e para el sei que era un día de festa. Sempre terminaba as sesións chorando. Varela Buxán lembrando sempre o que fixera na Arxentina, o seu traballo, o seu esforzo, sentíase feliz, emocionado, vendo que estabamos alí.

Varela Buxán quixo que foras ti o que prologaras o seu libro “O cego de Fornelos e outras comedias curtas, diálogos e monólogos.”

Quixen facer unha cousa o máis obxectiva posible, simplemente porque me parecía que máis que facer unha análise literaria, erudita, pedante, da obra de Varela Buxán o que cumpría, unha vez máis, era dicir: mirade, Varela Buxán é isto; mirade, Varela Buxán fixo isto e xunto con Leandro Carré foron as persoas que máis traballaron polo teatro galego e témoslle que estar agradecidos.

Cando rematei o prólogo fun coa miña muller a Cercio e díxenlle: “Fixen este prólogo e tiven que parar a lectura moitísimas veces porque el choraba, choraba, levantábase, volvía, entraba... a súa muller dicíalle: “Pero Daniel, home, Daniel, incluso a muller me dicía a min: “Isto non lle vén ben, isto non lle vén ben”, como dicindo non lle leas esas cousas porque ídeslle provocar unha enfermidade. El estaba tan emocionado que logo nos deu a sorpresa de dedicarlle ese libro, cunha dedicatoria tremendamente amable, á miña muller.

A dedicatoria dicía textualmente: “Á coruñesa dona Noli Vega Vega, pola súa bondade e outros méritos de galeguidade, lle adico gostoso, con agarimo e respecto, iste meu libriño”.

Non hai dúbida de que era un home xeneroso.

A súa xenerosidade era tal -isto nunca o dixeran pero podo demostralo; porque pode parecer un farol, pero creo que é coherente coa miña traxectoria posterior- que verás: el tiña, como ouro en pano, os deseños de vestiario que fixera Castela para *Os vellos non deben de namorarse*. Era moi curioso porque, evidentemente, Castela pensaba, practica, única e exclusivamente, en galego. Recordo as acotacións que por exemplo dicían: “pano vermello” e tachaba, e ao lado poñía “encarnado”. Dicíame Varela Buxán: “É que isto era para un xastre arxentino e, entón, dicíamolle a Castela, que non te vai entender e era cando el tachaba e escribía en español”.

Varela Buxán comentábame que non tiña fillos, que estaba só. Deume moitos libros de teatro, que, para min, eran absolutamente inalcanzables como *Pilara ou Grandezas dos humildes* de Manuel Comellas Coimbra, dérame dous tomos co teatro de Prado Lameiro.

Dicíame sempre que ía morrer, que a única persoa que merecía do seu círculo ter aquilo que era eu; dixo: “Eses debuxos de Castela teñen que ir para ti. Queda ti con eles”. Claro, imaxína, incluso dende o punto de vista crematístico, porque non son idiota, sei que aquilo víñame ben se o quixera negociar, o que pasa que claro, sería ir en contra dos meus principios e non o digo só literariamente. Díxenlle: “Mira Daniel, agradézoche moito isto, pero iso ten que estar nunha institución. Unha obra de Castela é patrimonio de todos os galegos e eu non creo que teña que estar na miña casa”. “E ti ¿que institución me recomendas?” Pois, o Museo Carlos Maside porque Díaz Pardo é Díaz Pardo e se a min me garantiran que Díaz Pardo vivira 2000 anos deixaríalle moitas cousas; eu admiro a Díaz Pardo porque é unha persoa capaz de facer cousas neste país a ese nivel”.

Pasado o tempo, un día díxome Díaz Pardo: “pasoume unha cousa rarísima, recibo un sobre de Varela Buxán, viña medio aberto, medio dobrado, abro e ¿sabes o que había?” e díxenlle si. “E, ¿por que o sabes?...”

Alégrome de que contaras isto porque penso que, como ben dixeches, unha obra de Castelao debe ser patrimonio de todos os galegos, aínda que teño que dicir que non me sorprende en absoluto esa túa actuación porque ben sabido é que Francisco Pillado Mayor regalou a soberbia biblioteca do seu pai á Facultade de Xornalismo da Universidade de Santiago e o teu arquivo á Facultade de Filoloxía da Universidade da Coruña.

Isto entra dentro da miña coherencia vital.

Entremos no seu teatro. Dende 1938, ano no que estrea Se o sei...non volvo a casa ata o ano 1950, no que regresa á Terra, os éxitos sucédense, os teatros énchense. Ao finalizar as representacións había diferentes actuacións de gaiteiros, bailes...

¿Como eran eses festivais? ¿A que se debe o éxito do teatro de Varela Buxán?

Nun momento dado, sobre todo a partir de 1936, a partir da Guerra, a partir do alzamento, había un público predispuesto a todo o que fora unha manifestación cultural. A min Luis Seoane faloume moito do ambiente que se viviu na emigración e no exilio; con qué intensidade se seguía a Guerra Civil, a mal chamada Guerra Civil. Díciame que cando se recibía unha carta ou un comunicado da República dicindo que necesitaban cartos para, por exemplo, mercar tres ambulancias, organizábanse, de seguido, recitais, actos poéticos...; e neso todo o mundo coincidía: o inimigo era Franco, era o fascismo e aparcábase calquera tipo de variante ideolóxica.

O teatro de Varela Buxán era un teatro -el mesmo dicía e el mesmo comentaba e logo eu corroborei con outras persoas- que tiña máis o apoio da colonia emigrante que da colonia exiliada, fundamentalmente da colonia emigrante porque era un espectáculo onde, a parte do teatral, pois alí se cantaba un alalá, alí se bailaba unha muiñeira ou alí se tocaba a gaita. E alí, por exemplo, Maruxa Villanueva -ela mesmo me comentaba- cómo simulaba que baixa dun cruceiro, paraba no medio, cantaba un alalá. Había unha gran predisposición; alí a xente choraba, dábanse vivas á terra... Unha cousa puramente emotiva e con isto non lle estou quitando ningún valor.

Pero isto non ocorría soamente co teatro de Varela Buxán.

Verás, contoume Luis Seoane que, nunha ocasión, unha colectividade -non lembro agora cal-, invitara a María Casares a dar un recital poético e imaxina como estaba o teatro. Viña a filla do que fora o último Xefe de Goberno da República Española, Santiago Casares Quiroga. Logo, á parte de ser unha gran actriz,

toda a connotación emotiva que había; cando sae María á escena, ponse o público en pé e empezan a berrar todos histéricos: “¡¡María, María, María...!!” e soltan pombas no teatro e entón María adiantouse cara ao público, estaba tan impresionada que a penas puido articular: “*Antonio Torres Heredia hijo de...*” e armouse a de *Dios*: vivas, gritos, aplausos... É dicir, había unha predisposición absoluta. Este é o mundo no que Varela Buxán representa as súas obras.

Por tanto quero dicir que isto é un feito obxectivo e non é ningún demérito. Varela Buxán faíno absolutamente ben e cunha enorme dignidade, sobre todo a exaltación dos valores labregos, dos valores propios de Galicia.

Sen embargo, a pesar do éxito, había un colectivo de intelectuais que - como ti xa tes apuntado noutras ocasións-, non vían con bos ollos este teatro e os actores da compañía láianse de que non se tomara en consideración o seu esforzo. ¿Como se explica esta situación?

Alí había dúas estéticas: a estética do compromiso, a xente tiña unha formación distinta, na que estarían os exiliados; pensemos en Luis Seoane, Rafael Dieste, eles coñecen a Bertold Brecht, coñecen outro tipo de teatro. E por outra banda estaba a estética de Varela Buxán.

O teatro de Varela Buxán, para eles, en certo modo, non deixa de ser unha simple relación folclórica emotiva que nada ten que ver coa arte. Esta é a realidade. A triste realidade. Realidade que todos teñen denunciado. Todos. Tanto Daniel, como Tacholas e como Maruxa.

Había un círculo moi pechado formado por tres persoas – e digo isto con moito respecto- Luis Seoane, Rafael Dieste e Lorenzo Varela; Blanco Amor é outra cousa, non está nese círculo. Eles practicamente nunca, nunca se achegaron a ver os espectáculos de Varela Buxán. E os membros da compañía sabían. Sabían que pasaban bastante dese tipo de teatro ou que non lle daban unha consideración importante.

E nestas disputas literarias é onde, unha vez máis, xorde a figura de Castelao que, en certo modo, poñendo a súa obra Os vellos non deben de namorarse nas mans de Varela Buxán está a apoiar o traballo da Compañía.

Non sei en qué obra de Varela Buxán foi pero sucedeu que nos preliminares antes de comezar a representación, cando os actores e o director abren lixeiramente o telón e miran cómo está o público, qué tal é o ambiente... cando, de repente, alguén berra: “¡Está Castelao entre o público!” A nova correu como un regueiro entre os actores e actrices. Alí estaba Castelao. A gran emoción.

E entón, cóntame Varela Buxán, que tanto el, dende o interior, como os mesmos actores, seguen aquela representación pensando en Castelao, pensando

en alegrar a Castelao e mirando, case de esguello cando falan, a ver como reacciona Castelao. Os actores din: “¡Castelao estao pasando moi ben!”, “¡a Castelao estalle gustando a obra!” Cando remata a función Castelao entra feliz, bicando as actrices, dándolles unha aperta aos actores... ¡Isto é o que hai que facer! ¡isto é o teatro que temos que levar, xa vedes como ri o noso público, hai que facer que Galicia vibre con ese tipo de teatro! Para nós –dicíame Varela Buxán- foi o máis importante que nos ocorreu nunca.

E, de seguido, Castelao dille: “Eu teño esta obra. ¿Por que non montades esta obra?” O que significa o apoio definitivo de Castelao. E significa, tamén, que, a partir deste momento, algúns sectores intelectuais, que estaban distanciados deste teatro achéganse a ver a Compañía. Empezan a mirar dende outra óptica.

Sen embargo, polo comentado anteriormente cando falamos da intervención de Dieste no Caderno Nº4 da Escola Dramática Galega, Dieste seguía sen recoñecer o que facer da Compañía de Varela Buxán.

Claro, a diferenza –con todos os meus respectos –é que Rafael Dieste– ao que eu admiro como individuo humano e como artista– non ten o concepto de país que ten Castelao, que está pensando sempre en construír Galicia, como país, como pobo, como nación diferenciada. Ten un concepto de país que non o ten Rafael Dieste, isto é unha evidencia. Entón Castelao quere construír este país e isto non se pode deixar de costas, hai que mimalo e potencialo.

A Compañía de Varela Buxán foi a que montou Os vellos non deben de namorarse pero, ¿quen foi o que dirixiu a obra?

Sempre se dixo que Castelao fora o director de *Os vellos...* e isto non é certo, Castelao non dirixiu a función. Todos os protagonistas din que o que dirixiu o espectáculo foi Manuel Daniel Varela Buxán.

Castelao comenta, creo que no prólogo de *Os Vellos non deben de namorarse*, que é unha obra escrita e concibida por un artista plástico, por un pintor, non por un dramaturgo. É evidente que sempre hai unha enorme relación entre teatro e mundo plástico. A min comentábanme eles (Daniel, Maruxa e Tacholas) que Castelao facía magníficos cadros vivintes cos actores: púñaos na escena, ti ponte aquí, ti ponte alí, ti nesta situación, ti os brazos así, aquí pon a luz, ti con ese traxe e entón dicíalle a Varela Buxán: “Agora móveos ti. Eu fágoche a composición plástica -dicía Castelao- pero o que é o movemento escénico faino ti porque eu disto non controlo”.

Todo o que foi a parte de dirección escénica e a parte de dirección de actores correu, exclusivamente, a cargo de Varela Buxán co aprobado absoluto de Daniel Castelao.

Comentaches antes que Varela Buxán utilizaba o teatro como vehículo para galeguizar.

O teatro sempre foi un vehículo de galeguización dende as Irmandades da Fala, eso está claro, e dalgunha maneira, Daniel, trataba de salvar, de dignificar o mundo labrego, algo que se está perdendo e que non se pode perder.

Cando no ano 1950 regresa a Galicia quere, segundo as súas propias palabras recollidas no nº 4 dos Cadernos da Escola Dramática galega, organizar unha compañía teatral, debutar na Coruña, pasar a Portugal e de alí saltar a Brasil e, outra vez, a Bos Aires. Pero axiña se decata da imposibilidade dos seus propósitos: “Magoamente convencido, retornéi á aldea para nela ficar vexetando e caladiño, simulando indiferencia fronte ao réxime que nos abafou o espírito tan longos e pesados anos”.

O mesmo feito de que Varela Buxán chegue nos anos 50 convertido nun home novo e se encontre con esta realidade supón unha cousa importante: que practicamente Varela Buxán deixa de escribir teatro, é dicir, o teatro é algo que se escribe para ser representado.

Manuel Lourenzo e mais eu fomos nunha ocasión a falar con Álvaro Cunqueiro para comentarlle que iamos (A Escola Dramática Galega) representar *A noite vai coma un río*. E Cunqueiro dicía que a el o teatro sempre lle interesara moito, que el se tería dedicado máis ao teatro pero ¿para que?; ¿quen o representaba?

Neste mesmo libro hai unha carta de D. Ramón Otero Pedrayo que cando lle preguntamos polo teatro na súa época dinos: “Nós tal vez cometemos un erro, a xente da miña xeración consideramos que a narrativa tiña saída, ¿que futuro tiña facer teatro se non había grupos?” Date conta, Luna, que Otero Pedrayo ten eses bocetos que son absolutamente xeniais, son os bocetos do teatro de máscara, onde apunta a un dramaturgo xenial que non se puido desenvolver. ¿Quen representaba ese teatro?

Se Varela Buxán se atopase nun país minimamente normalizado, se Varela Buxán chegara a Galicia e tivera posibilidade de contar cun colectivo de actores, actrices de teatro, seguiría producindo teatro. Pero el cando chega a Galicia, ¿que fai? Pois practicamente recoller aquelas obras que tiveron éxito nun momento dado e públicaas e logo vai facendo algunhas cousas posteriores, pero moi poucas... ¿Que sentido tiña facer teatro neste país? ¿Para quen? Ese é o gran drama.

As obras de Varela Buxán foron moi representadas.

O teatro de Varela Buxán non foi representando –isto é unha evidencia- por compañías, digamos, de certo nome; sen embargo, foi un teatro tremendamente representado pero que pasou ignorado.

Eu recordo, por exemplo, pouco tempo despois de ter publicado *O cego de Fornelos*, ir coa miña muller a un sitio absolutamente idílico, preto de Baralla, Neira de Rei. Estabamos por alí paseando, coñecemos o crego, unha persoa moi culta e moi interesada pola cultura galega, e díxonos: “Hoxe pónenlle teatro aquí aos rapaces do instituto”. ¿E que poñen? –“Pois, ¿*Pista ou Peste?* de Varela Buxán...” Eu fora a velos e díxenlles: Por favor dádeme programas, dádeme cartaces porque vaille facer unha enorme ilusión a Daniel; “é que non facemos programas, só actuamos por aquí...” e entón disto non queda constancia.

No outono de 1980 prologas o libro de Varela Buxán O cego de fornelos e outras comedias curtas, diálogos e monólogos; comezas dicindo que Varela Buxán é, xunto con Leandro Carré Alvarellos, o home que máis leva traballado a prol do noso teatro; e, tamén, subliñas que Manuel Daniel Varela Buxán é o continuador, nas terras de Arxentina e Uruguai, da actividade teatral interrompida, en Galicia, co alzamento do 18 de xullo. Se tiveses que escribir hoxe, vinte anos despois, este prólogo ¿que engadirías? e ¿que cambiarías?

Hoxe realmente se eu tivese que volver escribir este prólogo engadiría, por razóns obvias e tamén obxectivas, que outra persoa que ten traballado polo teatro galego de feito increíble, á parte destes dous, é Manuel Lourenzo. Dificilmente se explica o teatro en Galicia sen Manuel Lourenzo. Hai 20 anos eramos 20 anos máis novos -como é fácil de deducir- e Manolo non tiña desenvolvido o labor que desenvolveu.

Sigo crendo que o papel de Varela Buxán foi fundamental e non teño razóns para variar o que dicía no prólogo. ¿Por que? Porque:

Primeiro: é o autor máis representado do teatro galego.

Segundo: foi o creador da primeira compañía profesional de teatro galego.

E, terceiro: foi o que estreou por primeira vez *Os vellos non deben de namorarse*.

Varela Buxán con Noli Vega Vega, muller de Francisco Pillado. Vila de Cruces. 1978.

Varela Buxán con Francisco Pillado en Cercio, 1978.

O coordinador do libro con Francisco Pillado Mayor, conversando sobre Varela Buxán.
Hotel Tryp María Pita, A Coruña, 14-07-00.

VARELA BUXÁN NO TEATRO GALEGO

Laura Tato Fontaíña

O teatro na emigración tivo un desenvolvemento paralelo ao do interior durante a derradeira década do século XIX e as primeiras do XX¹, mais cando as Irmandades da Fala, en 1919, crearon o Conservatorio dando lugar ao confronto entre os partidarios de actualizaren estética e tematicamente a escena e os defensores da estética e da temática tradicionais, o teatro dos emigrantes permaneceu fiel ás orixes e non variou substancialmente ao longo da primeira metade do século XX. En Cuba o galeguismo desapareceu case por completo a fins da década dos 20, e con el, o teatro; na Arxentina mantívose sen modificación, a pesar do enorme labor de concienciación desenvolvido polo grupo de intelectuais que se agruparon en torno á revista *Céltiga* ou á Sociedade Nazionalista Pondal e da súa ardente defensa da necesidade dunha renovación escénica, pois resultaba quimérico que fóra de Galiza se puidese producir a actualización dunha arte que, como o teatro, precisa de seu estar enraizada no medio social.

¹ Vid. Laura Tato Fontaíña, *Historia do teatro galego (das orixes a 1936)*, Vigo, ANT, 1999.

En Bos Aires, as pequenas comunidades asociadas na ‘Federación de Sociedades Gallegas’ seguiron realizando periodicamente algunha representación dramática; sobre todo aquelas agrupacións que contaban cun coro e con dirixentes próximos ideoloxicamente ao rexionalismo ou ao nacionalismo. Como exemplos de estreos realizadas na década dos 20 poderíamos citar *Naiciña*, de Nicolás de las Llanderas; *Marola*, de Suárez Picallo; ou *Galicia*, de Fernando Couto. Nona Inés Ferreyra² tamén asegura que no ano 1929 foi estreada *A fiestra valdeira*, de Rafael Dieste, pola ‘Agrupación Artística Céltiga’. Mais a partir da visita do coro ourensán De Ruada, en 1931, as representacións aumentaron, non só pola influencia deste coro, senón tamén porque a colonia contaba coa presenza de actores, como Fernando Iglesias “Tacholas” e dramaturgos, como Ricardo Flores e Manuel D. Varela Buxán; os dous primeiros vinculados as actividades dramáticas xa con anterioridade ao momento de emigraren. Cabería destacar a estrea, en 1933, pola Unión Provincial Ourenzá de *O bufón d’El Rei*, de Vicente Risco³.

Este aumento das representacións galegas culminou, en 1938, coa creación dunha compañía profesional por Manuel Daniel Varela Buxán; en novembro deste ano fixo a súa presentación a ‘Compañía Galega Aires da Terra’, no Teatro Maravillas, coa estrea da comedia *Se o sei... non volvo á casa*, do seu director, e a partir do ano seguinte pasou a se denominar ‘Compañía Galega Maruxa Villanueva’ por mor de aproveitaren a sona da que, como cantante e locutora, gozaba a primeira actriz. Integraban o elenco de actores, ademais da citada, Maruxa Boga, Eva Carreras, Fernando Iglesias “Tacholas”, Alfonso Costela, e mais Antonio Cubela. Nos tres anos seguintes, ademais de levar a escena algunhas obras de “Lameiro”, estrearon *Pola nosa culpa* (1939), *A xusticia dun muiñeiro* (1940), *Taberna sen dono*, *O ferreiro de Santán*, *Triste retorno*, e mais *O brazo partido* (as catro en 1941), todas de Manuel D. Varela Buxán.

O teatro de Varela Buxán -así como o de Ricardo Flores, o de Américo Lozano ou o de Antón Comesaña e Cándido Alfonso González-, seguía a liña da ambientación rural, exaltación dos valores morais do pobo galego, louvanza de Galiza, recreación dos costumes e do folclore, denuncia da emigración... cunha estética realista que cubría a demanda dun público de emigrantes que asistía aos espectáculos galegos para reencontraren neles a patria idealizada, nos antípodas da cosmopolita cidade en que residían. En certa medida, era semellante ao que fixeran en Galiza os coros populares, aínda que cunha diferenza de base: alí non existía a choqueira que procuraba o riso fácil a base de ridiculizar ás xentes galegas, nin polos costumes nin pola lingua.

2 Vid. Nona Inés Ferreyra, “Teatro gallego en Buenos Aires”, Comisión Galega do Quinto Centenario, Xunta de Galicia, A Coruña, 1989, pp. 101-109.

3 Vid. Luís Pérez, Breve historia do teatro galego na Arxentina, A Coruña, Cadernos da Escola Dramática Galega, nº 89, 1991.

Isto non quere dicir que todos os emigrantes coincidisen en que o teatro galego debía seguir ancorado no costumismo, pois desde as páxinas da publicación *A Fouce* criticaban con frecuencia esta situación, e mesmo chegaron a desqualificar as pezas de “Lameiro” que representou o coro ‘De Ruada’ no súa visita. Tampouco esta situación era exclusiva do teatro, pois o mesmo acontecía coa música, como demostra a seguinte reflexión que, sobre unha actuación do coro ‘Os Rumorosos’, realizou a redacción da publicación nacionalista:

“Dímonos conta o mesmo de que as cousas máis delicadas que o coro canta non son as que máis aprecia o público i elo si non llo perdoamos de todo as xentes, tampouco llo censuramos. As xentes emigradas non levan na lembranza máis que muiñeiras e cantos de alalá e de romaxe, eis-a causa de que soio eso as poña ledas e lles chegue ao curazón. Enxergamos esto ben, pro non esquezamos que os coros non naceron pra desafogar a morriña dos emigrados, sinón pra educar e donar unha outa mostra dos nosos valores musicas”.⁴

A razón máis doada para explicarmos os gustos da maior parte do público da colonia sería atribuílo á falta de cultura, mais consideramos que a cuestión é moito máis complexa. Os galegos de Bos Aires estaban máis que fartos da utilización que o sainete porteño facía deles; eran unha constante na prensa galega as denuncias contra estes escribidores, sobre todo contra Alberto Vacarezza, que transformaba os galegos en seres ou ben desprezábais ou ben grotescos, e mesmo chegaron a se organizar para impediren as representacións, pateándoas⁵. Para compensar esta situación, o teatro galego escrito na emigración continúa sempre unha grande dose de exaltación moral do noso pobo: os nosos homes e mulleres eran honrados, nobres, traballadores, xenerosos, valentes... e, en moitas ocasións, vítimas da inxustiza.

Con este panorama teatral topan os exiliados que chegan despois da guerra: existían actores e había un público. Castelao dirixiuse á ‘Compañía Maruxa Villanueva’ para realizar os proxectos que a sublevación fascista abortara aquí, e así, o 14 de agosto de 1941, estreaban *Os vellos non deben de namorarse*. Mais sobre a súa recepción por parte do público as noticias resultan, ás veces, contraditorias. Durante moitos anos, polo testemuño de diversos intelectuais que asistiron ao evento, creuse que alcanzara un grande éxito, tanto en Bos Aires coma no Uruguai, mais o testemuño de varios dos actores, desmentiu isto; así, Maruxa Boga, que interpretara o papel de Pimpinela, nunha entrevista realizada en 1955, comentaba:

4 Cf. “Unha festa d’Os Rumorosos”, *A Fouce*, Bos Aires, n_ 80, Xuño de 1935.

5 Vid., por exemplo, “Galiza aldraxada no teatro arxentino. Doña Quijota de Orense”, *A Fouce*, Bos Aires, n_ 70, Maio de 1934.

“Era un teatro demasiado sutil para que gustase, así tan facilmente. Noite a noite chegaban os mais calificados homes das letras e de crítica; as mais calificadas actrices e actores... todos estaban dacordo en asegurar que era algo maravilloso aquel teatro de caretas... mais o público non o entendeu así”.⁶

A mesma impresión pode lerse, ás veces entreliñas, nos comentarios de “Tacholas”⁷ e Maruxa Villanueva. En realidade, era lóxico que o público que aplaudía o mundo dramático de Varela Buxán rexeitase o de Castelao. A Galiza de *Os vellos*... non estaba idealizada e, postos a procurar espellos morais, as Mozas deixaban bastante que desexar, mesmo poderían apoiar certos tópicos sobre a moral distraída da muller galega ou sobre a súa cobiza, e os Vellos poderían ser vistos como as lamentábeis variantes do vello-verde, por non falar da situación en que ficaban os Mozos. Salvando as distancias, a respecto da temática, o rexeitamento que o público galego debeu sentir cara ao tema de *Os vellos*... debeu ser parecido ao que sentiu o público irlandés do Abbey Theatre perante as primeiras obras de O_Casey. Con respecto á técnica e á estética, os emigrantes estaban afeitos ao teatro realista de que xa falamos e, fronte a isto, atopaban co expresionismo: o esquematismo da farsa e as máscaras que levaban todos os actores, mesmo os Vellos e as Mozas, impedían que o espectador se puidese identificar coas personaxes e as accións que se desenvolvían no escenario, e ese estrañamento levaría tamén ao rexeitamento. A colonia galega non estaba preparada para aceptar un teatro non laudatorio, e quizais tampouco as técnicas de distanciamento.

Desta mesma opinión debeu ser algún elemento da compañía, posto que a data en que se dissolveu a ‘Compañía Maruxa Villanueva’ é unha cuestión que non está demasiado clara. Varela Buxán declara que funcionou ata 1946⁸, mais a última estrea galega está datada en 1941, e dado que o grande actor “Tacholas” creou, con Maruxa Boga, este mesmo ano a ‘Compañía de Comedias Galegas Boga-Tacholas’⁹, parece improbable que cos mesmos actores coexistisen dúas compañías de teatro galego. O que si é certo é que, como dramaturgo, Varela Buxán seguiu en cartel durante toda a década, mais non foi a súa compañía quen representaba as obras.

As teorías de Buxán sobre como debía ser o teatro galego quedaron moi claras despois da súa volta a Galiza. Aquí publicou os seus textos a partir de

6 Cf. “Entrevista a Maruja Boga para a audición ‘Galicia Emigrante’”, in Lino Braxe e Xavier Seoane, Luís Seoane e o Teatro, Edicións do Castro, A Coruña, 1996, p. 231.

7 Vid. Luís Pérez, *Obra cit.*

8 Vid. A Compañía Galega Maruxa Villanueva, elaboración de Francisco Pillado Mayor e Manuel Lourenzo, Cadernos da Escola Dramática Galega, A Coruña, 1979.

9 Vid. Luís Pérez Rodríguez, Fernando Iglesias “Tacholas”, un actor auriense na Galicia Ideal, Edicións do Castro, A Coruña, 1996.

1975, e a súa relación cos integrantes do “Teatro Circo”, sobre todo a súa correspondencia con Francisco Pillado, non deixa dúbidas acerca do que pensaba sobre as vangardas en cuestións dramáticas:

“Compre decir que o noso teatro está en formación e debe sere informativo, cun trinta por cento de naturalidade i un setenta por cento de realismo, sin desdeñar as liñas do popular nin as súas virdadeiras fontes de que debe sair: o campo i o mar, os labregos i os mariñeiros. Teremos que fuxir, de momento, do teatro de alanque, do teatro chamado de *Vanguardia*”.¹⁰ (Subliñado do autor)

Na correspondencia posterior, cando xa Varela Buxán ten confianza con Pillado e Manuel Lourenzo, o afecto que sente por eles suavizará as súas declaracións sobre o Teatro Independente, e pasará a os considerar, de forma paternal, como “enganados” ou “utilizados”. Con estes datos, resulta moi difícil acreditarmos en que aceptase de corazón a obra de Castelao.

Varela Buxán non era o único que nos anos 70, e mesmo nos 80, seguía considerando que para o noso teatro só era válida a temática rural e a única estética posíbel era a realista. O que diferencia as súas teorías das de outros autores que polas mesmas datas seguían a defender a necesidade dun teatro mais ou menos rural ou con maior ou menor dose de folclorismo é a súa ideoloxía esencialmente rexionalista. Como os rexionalistas decimonónicos, o noso autor consideraba que os labregos e mariñeiros eran os únicos depositarios das esencias do pobo galego e que todos os males da nosa sociedade proviñan do medio urbano. Ese pobo galego ‘auténtico’, sen vicios nin defectos, é “puro”, e así hai que llo mostrar ao público, para que tope nel un espello. Explicábao así, en confidencias a Pillado:

“Se les as miñas pezas, prégoche o fagas moi de vagar, paseniñamente, para delas quitar o celme que se esconde detrás da brétema da inxenuidade que envolve a todos e cada un dos persoaxes, que son movidos (dato que che dou a ti, sosmentes a ti, que saberás faguer moi bon uso del) únicamente por sentimentos puros, ideas en estado de latencia e costmes [sic]. A inxenuidade siñifica, para min, ausencia ausoluta de hipocresía. Os meus persoaxes preséntanse como son, como nasceron, orfos de suspicacias (salvo o caso do Espritista i algún outro polo estilo, que non é galego) señoritiles, frabricadas polos pillos, rillotes e descastados que teñen o corazón fora da Terra i a andorga dentro dela. Decote sostuven que para o logro dun teatro autóctono, virdadeiramente galego, hai que

10 Resposta a unha enquisa do “Teatro Circo”, en carta a Francisco Pillado, datada o 8 de Xaneiro de 1974. Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor.

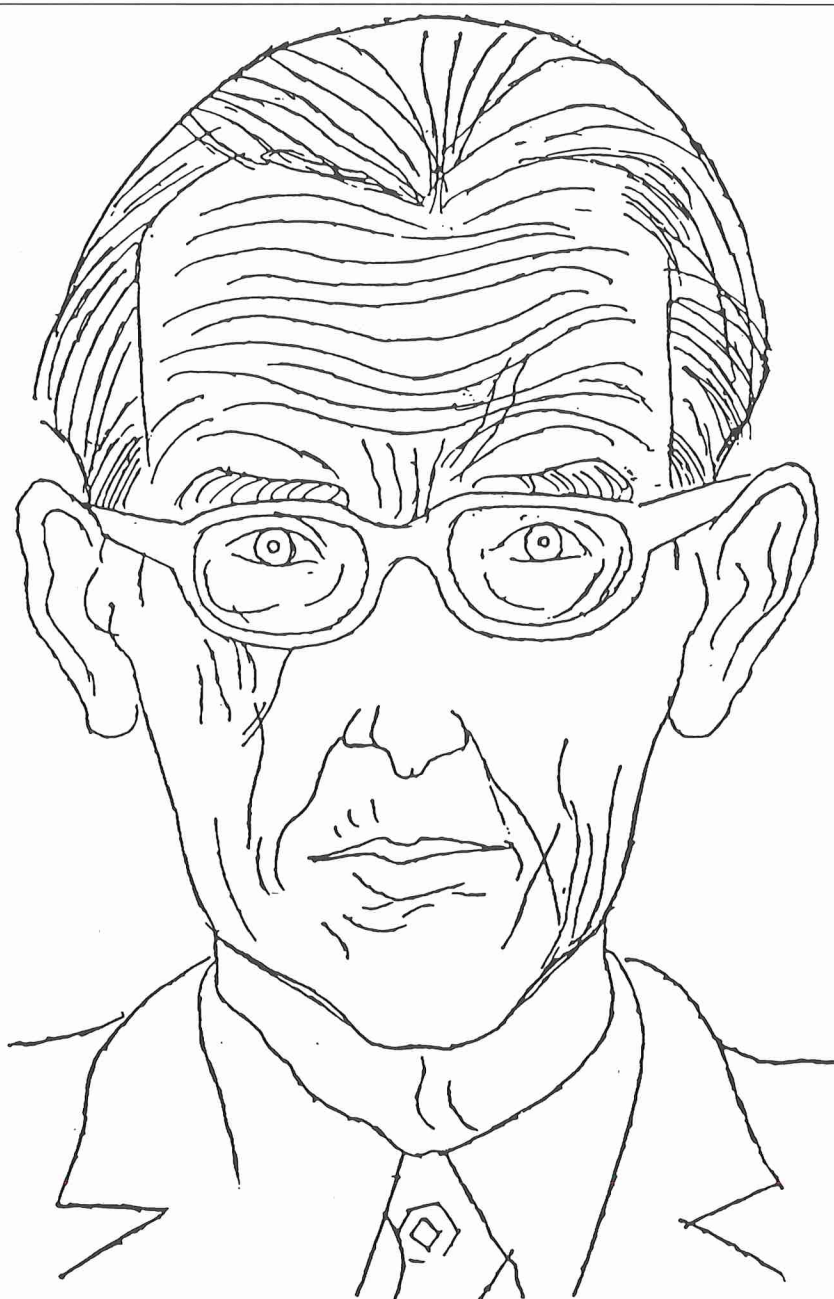
arrincar do principio; e nise “principio” atópanse as pezas de Castelao (que compartía iste meu criterio), Vilar Ponte, Prado Lameiro i algús outros moi pouquiños, antre os que, con toda modestia, nomearemos ao que estas liñas escribe.”¹¹ (Subliñados do autor)

Probabelmente Varela Buxán cría de boa fe que a súa obra estaba na liña da de Castelao ou na de Vilar Ponte, mais o feito de que non achase diferencias entre a dramaturxia destes dous autores e a de Xavier Prado “Lameiro” indica que non era quen de distinguir entre un teatro culto e actual ao que se incorporaban, estilizados, elementos da tradición popular e o propio teatro popular sublimado pola ideoloxía rexionalista. No que respecta ao teatro, de non se ter producido a traxedia da guerra, o máis probábel é que Varela Buxán non coincidise con Castelao nin con Vilar Ponte no camiño que debería seguir o teatro galego.

Tamén hai diferencias profundas entre a súa concepción do teatro e a de outros autores que, como Blanco-Amor, defendían nos anos 70 a necesidade de existir un teatro costumista. O ilustre ourensán coñecía as carencias culturais da masa popular galega e a aculturización sistemática a que fora sometida durante a última ditadura, mais tamén sabía que ese pobo tiña que ser reeducado e que existía un outro público culto que demandaba un teatro máis moderno, de aí que diferenciase entre o *Teatro pra xente* e as *Farsas*. Para Varela Buxán todo era un, e o que non fose labrego ou mariñeiro non era galego.

Varela Buxán compuxo as súas primeiras obras para unha sociedade de emigrantes e alí cumpriu a súa función: entreter o público, idealizar a patria e afianzar os valores morais da colectividade; mais ao permanecer fiel a eses principios cando volveu a Galiza, o seu teatro resulta un tanto anacrónico no axitado panorama dos anos setenta.

11 Cf. Carta a Francisco Pillado, datada o 2 de Agosto de 1974.

M. D. Varela Buxán

Seoane

Retrato de Luis Seoane, en Figuracións (Escolma, edición e estudio de Lino Braxe e Xavier Seoane), Deputación da Coruña, Gráficas do Castro/Moret, O Castro, Sada, A Coruña, 1990.

POR UNHA REDESCOBERTA DO TEATRO DE VARELA BUXÁN

Dolores Vilavedra-Universidade de Santiago

A miúdo defínese de xeito simplista o teatro de Manuel Varela Buxán como “costumista”, sen ter en conta que este é un termo adoito connotado de xeito pexorativo no eido dos estudos literarios. Pero o caso de Varela Buxán é, máis ben, un caso de “realismo ruralista”: a súa visión literaria da sociedade galega rural daquel tempo está desprovista do idealismo mixtificador e do zarzuelismo tan frecuentes no que coñecemos como literatura costumista. Hai nel unha clara vontade de abordar problemas galegos dende unha perspectiva galega, e hai tamén algo que non é moi habitual na historia da nosa literatura dramática: un coñecemento de primeira man deses problemas. Neste senso, poderíamos falar de Varela Buxán como autor social. Vista dende a perspectiva da historia do noso teatro, a súa produción entronca coa de autores como Manuel Luguís Freire, Xesús San Luís Romero ou Nan de Allariz (estes dous coñecerían tamén a experiencia da emigración, e estrearían as súas pezas nese ámbito) e coma eles combina a crítica social coa atención ás formas de vida tradicionais, das que a súa produción dramática é unha notable testemuña.

Varela Buxán supón o cume dunha tradición de dramaturgos galegos que pularían do xénero teatral no mundo da emigración, e que completarían -insolitamente na nosa cultura- un ciclo creativo, o que vai do texto teatral á súa posta en escena. Serían escritores de literatura dramática, pero tamén promotores de empresas teatrais e directores de escena e/ou actores. Manuel Nóvoa Costoya sería o precursor desta xeración, chegando a dirixir a finais do XIX o Orfeón del Centro Gallego de Bos Aires, para o que escribirla varias pezas de corte costumista. Tamén outro membro e directivo deste Orfeón, Xesús San Luís Romero, estrearía uns anos máis tarde algunhas pezas da súa autoría. Xa nas primeiras décadas do século XX irían aparecendo en Arxentina outros autores galegos que escribirían directamente para a representación como Xesús Varela, Avelino Rodríguez Elías ou Xesús Seixo. Pero sen dúbida a etapa de maior vitalidade é a que se inicia co éxito que supón a estrea pola Compañía Gallega Maruja Villanueva de *Se o sei... non volvo a casa* do noso autor. Escrita xa en 1931, a obra foi representada por vez primeira no bonaerense Teatro Maravillas en 1938, producíndose sucesivas postas en escena ata 1944. Tras Varela Buxán aínda outros autores como Ricardo Flores escribirían pezas destinadas a seren representadas por agrupacións como o grupo “Lugrís Freire” do Centro Coruñés. A obra de todos estes autores, embafada na actualidade polos prexuízos dunha identidade galega cada vez máis eurocéntrica e urbana, está aínda por redescubrir pois a falta de perspectiva lévanos a esquecer que foi a actividade destes escritores, de profesionais do teatro comprometidos con Galicia mesmo a distancia como Maruja Villanueva, Maruja Boga ou Fernando Iglesias “Tacholas” (tamén estes dous actores estrearían coa súa compañía algunha obra de Varela Buxán), así como a de moitos amadores anónimos, a que garantiu a continuidade do discurso teatral galego nas súas dimensións teatral e escénica, unha continuidade abortada na Galicia interior polas circunstancias políticas.

En *Se o sei...non volvo a casa* aparece xa o que será un dos eixos temáticos do teatro de Varela Buxán: o tema da emigración, considerada como un problema social e individual e non como unha solución ós males do país e dos seus cidadáns; así, o protagonista non só non consegue o esperado éxito económico (o que fai que se vexa rexeitado pola súa familia e a súa noiva), senón que se ve condenado ó eterno desarraigo: “Os que prás américas nos fomos co corazón desfeito, nunca máis acougo nil teremos, nin aló...nin acó”, confesa o protagonista. O tema reparecerá con distintos enfoques en *O cego de Fornelos* (escrita xa de volta en Galicia en 1973, publicada xunto con outras pezas breves en 1981), onde se retrata como ridícula a figura dun emigrante que, tras tres anos de ausencia, retorna a súa terra fascinado pola vida do “conventillo” onde afirma que “todo es alegría, todo es plaser”, e aseverando que “en los caminos de la emigración se encuentran pan, alegría, libertad, dinero...”. A alienación chega a facerlle

esquecer a súa lingua materna ata que o exemplo de dignidade e amor á terra do cego ó que alude o título da peza propician a reconciliación do desleigado coa súa auténtica identidade.

O tema da emigración reaparece en *Triste chegada* (publicada xunto coa anterior), contemplado dende a perspectiva dunha rapaza que por ter que emigrar para pagar as débedas familiares non pode acompañar os seus pais no seu pasamento, o que lle leva o cuestionarse a validez do seu sacrificio; e en *Salaos dun vello labrego* (escrito xa en Galicia en 1970 e incluído no devandito volume), un breve e desgarrado monólogo dun vello que se queixa da ausencia dos seus fillos, malia estar “envolto na friaxe dos cartos que deles recibo”. A miña impresión é que a visión da emigración e as súas consecuencias se fai máis aceda, máis pesimista, nas pezas que Varela Buxán escribe tralo seu retorno, unha vez que pode constatar ata que punto as consecuencias do fenómeno migratorio foron nefastas para Galicia e os galegos.

O outro gran problema da sociedade galego que aborda Varela Buxán é o do cacique, e faino dun xeito versátil e sutil, evitando calquera presentación maniquea do asunto. O personaxe aparece como tal en *O ferreiro de Santán* (escrita en 1941), unha peza que entronca moi ben con espírito galeguista, representado aquí polo personaxe de Breogán (coido que o nome xa o di todo) que simboliza a mocidade comprometida coa terra. Non é exactamente a figura do cacique a que aparece noutras pezas, pero si personaxes poderosos que poñen en evidencia as situacións de explotación e dependencia que padece o labrego galego: así, en *A xustiza dun muiñeiro* (publicada en 1977 xunto con *Se o sei... non volvo a casa*) é Fandiño, o rico do lugar, quen se vale do seu poder para conseguir os seus fins amorosos. E moi interesante é a figura do fidalgo de *Taberna sin dono* (estreada no 1941, aínda que non sería publicada ata 1975 xunto con *O ferreiro de Santán* e cun prólogo de Otero Pedrayo datado dez anos antes) pois aínda que está pintada positivamente, tamén é certo que nunca esquece os seus intereses e que non dubida en manipular os que rodean con tal de conseguilos, mesmo non dubidando en mandar unha rapaza á emigración. Velaquí unha proba da sutilidade á que me referín, demostrada polo feito de que en xeral no teatro de Varela Buxán non hai personaxes totalmente malos, e moi poucos totalmente bos, xa que estes teñen sempre un asomo de retranca, de renartería ou de teimosía que os fai máis humanos; e isto acontece mesmo con aqueles personaxes que podemos considerar como os xusticieiros, como os catalizadores da acción dramática cara a un final feliz como poden ser o muiñeiro, Patricio (de *Se o sei... non volvo a casa*) ou o cego de Fornelos. Tampouco a vida rural está idealizada tal e como vemos en *¿Pista ou peste?*, onde asistimos ó vello conflito entre tradición e modernidade a partir da análise colectiva dos pros e contras da construc-

ción dunha pista nunha bisbarra do rural galega, peza datada en 1956 e na que o autor amosa unha sorprendente visión dos conflitos que décadas despois suscitarían en Galicia iniciativas.

A vontade realista do autor evidénciase tamén na construción das personaxes femininas. Así, grande parte do protagonismo destas obras correspóndelle a mulleres decididas, baixo distintas solucións dramáticas: rechamante é o caso de Alborada, a filla do cacique de *O ferreiro de Santán*, que chega mesmo a contrariar a seu pai non só no amoroso senón tamén no ideolóxico. Outro caso é o xa comentado da Carmiña de *Triste chegada*, quen se arrisca polos camiños da emigración para pagar as débedas familiares. A Xuana de *O cego de Fornelos* quedou ó cargo da facenda mentres seu home emigraba e chega a dicir que xa que Galicia é pobre, “precuremos faguela máis rica traballándoa e loitando hastra conquistar tódalas milloras a que teñamos dereito”. Tamén destaca a Parrascana de *Taberna sen dono*, muller de moito máis arranque có home que ama e, sen embargo, capaz das máis abertas mostras de tenrura. Finalmente, a revolta feminina de *Pista ou peste*, na que as mulleres se opoñen colectivamente á vontade dos seus homes.

Todos estes temas están mesturados co do amor, que nunca é un conflito estritamente sentimental senón que aparece tamén na súa dimensión social (por exemplo, vencellado ás herdanzas e á transmisión da propiedade en *Se o sei...*), familiar ou moral como acontece en *¡Meu pai!* onde con grande sinxeleza e dramatismo se nos enfonta co tema do amor imposible entre fillos dun mesmo pai, un caso que non debía ser insólito na sociedade rural galega do tempo, e do que aínda hoxe temos exemplos preto. De novo a sutileza de Varela Buxán lévao a arrequeitar aínda máis o tema convertendo case sempre o conflito amoroso nun conflito xeracional, de xeito que por riba das circunstancias e os sentimentos concretos o que se enfrontan son dúas concepcións das relacións humanas: a pragmática e interesada que representan os vellos, e a puramente afectiva que encarna a mocidade.

Mais os méritos da produción teatral de Varela Buxán aprécianse tamén na construción dramatúrxica das súas pezas. Así, amósase moi prolixo nas acoñecións, nas que define moi ben os decorados, os personaxes (tanto no físico coma no psicológico) e o movemento escénico, procurando a plena coherencia do espectáculo e, na miña opinión, quizais levado por un certo temor a postas en escena tendenciosas, esaxeradas, que buscando efectos humorísticos puidesen caer na trapela de ridiculizar o galego; de feito, nalgún caso avisa explicitamente, como na “Notiza” introductoria a *O ferreiro de Santán* onde prega que o texto “se diga tal coal está escrito, coa moor naturalidade, sin toadas nin acentos

especiaes. As pezas, aínda que un tanto tráxicas no fondo, resultarán alegres e moverán a risa sin ferir a nosa xa de abondo magoada diñidade”. E cómpre non esquecer as súas pezas breves, nas que se aprecia moi ben a súa habelencia no manexo do diálogo teatral, así como a súa xa comentada versatilidade, pois se ben hai algunhas claramente choqueiras, que seguen a tradición do entremés (*De mulleres...non me fales; Os casados de pouco*), noutras o dramatismo raia no trágico como na xa citada *Salaíos dun vello*.

En definitiva, tanto os valores inmanentes da súa obra, como o papel que esta desempeñou como elo perpetuador da nosa tradición teatral, e a atención que lle prestou a unha cuestión tan de nós como é a da emigración, son todas elas cuestións que fan de Varela Buxán un autor a redescubrir. Se cadra, cómpre aproveitar esta nova sensibilidade que agroma no home contemporáneo cara ós trans-terrados para que a súa figura e a súa obra reciban a valoración que merecen.

O TEATRO MILITANTE DE VARELA BUXÁN

Xoán Carlos Garrido Couceiro

O 18 de xullo de 1940, catro anos despois desa malfadada data na que o exército se levantou contra o pobo na Galiza, en Arxentina, a “Galiza ideal” aínda está campante o republicanismo, e recibe de xeito clamoroso a Alfonso Daniel Rodríguez Castelao, que toma posesión da xefatura moral e despois institucional - co Consello de Galiza - dunha patria desterrada. Castelao é recibido no <<Centro Gallego>>, e é obxecto dunha homenaxe multitudinaria de recoñecemento no Prince George Hall.

Mais en Buenos Aires a “Guerra Civil” non tiña rematado. Aínda seguía a librarse unha feroz loita contra o fascismo, non violenta senón de tipo ideolóxico e cultural, pero non era máis que unha prolongación da que se daba nos montes galegos por unha guerrilla na que residían as últimas arroutadas de xustiza popular.

Neste combate cultural, destaca un mozo coas raíces nas comarcas do Deza e Tabeirós. Varela Buxán, que levaba 10 anos en terras pratenses dedicado á promoción da cultura galega, acentúa o seu activismo diante da ameaza que se cerne sobre os gostos populares, pois desde a embaixada franquista estase a contra-pro-

gramar españolismo rancio a través de diversas actividades de ocio, isto é, flamenco, zarzuela e fútbol a esgalla.

Os fascistas tiñan comezado a manobrar para gañaren a colectividade galega desde os primeiros días do “alzamiento”, dando conta o “Galicia” do 25 de outubro do 36, dando conta das actividades do Dr. Sánchez Mosquera a quen alcumaban Dr. Vaselina. Pero desde o triunfo final, a “falange exterior” conta cunha nómina de primeiras cupletistas para pasear as excelencias do réxime por Latinoamérica co fin de promocionar a “España cañí” mistificadora dunha realidade económica e social terrorífica. Despois de todo, qué é a realidade política senón puro espectáculo, xa o dixo Shakespeare: “o mundo enteiro é un escenario”. Por isto o poder ten no teatro, e nas súas múltiples derivacións (cine, ópera, zarzuela, etc...) o campo de batalla fundamental no que expoñer de xeito representativo, máis que enunciativo ou coercitivo, a lexitimidade do seu dominio. Dinos Balandier: “Todo poder político acaba obtendo a subordinación por medio da teatralidade, máis ostensible nunhas sociedades que noutras, en tanto que as súas diferencias civilizatorias as distribúen en distintos niveis de <<espectacularización>>. Esta teatralidade representa, en todas as acepcións do termo, a sociedade gobernada”.¹

Na trincheira Galeguista na que milita Varela Buxán organizada arredor da “Irmandade Galega” (acada o posto de tesoureiro da executiva da “Irmandade” en 1948²) hai a idea de que é preciso rachar as diferencias entre emigrados e exiliados e fundirse nunha afirmación nacional de masas, fronte ao elitismo culturalista ou activismo de despacho que abundaba entre os desterrados republicanos, Castelao elixiu Buenos Aires e non México - onde se cocía o maquiavelismo conspirador do exilio - porque tiña unha concepción do nacionalismo e da política centrada no traballo social a carón do pobo. E o pobo galego que non estaba na Galiza, a emigración maioritaria, atopábase na Arxentina e Montevideo. Por isto Castelao viu en Varela Buxán e a compañía da súa dona, Maruxa Villanueva, uns extraordinarios colaboradores no labor divulgativo dunha arte nacional propia. A eles lles confiou a representación da súa obra *Os vellos non deben de Namorarse* en 1941. E con eles traballou en obras como *O Ferreiro de Santán*.

O ano 1940-41 en que as tornas internacionais eran tan desfavorables co abraiante triunfo da “Wehrmacht” nazi en Europa, en que un goberno autoritario perseguía a socialistas e radicais en Arxentina, Varela Buxán estrea diversas obras onde ás veces de xeito evidente, e outras inducido, faise unha patriótica posta en escena do poder popular. J. M. Brea dinos que “el Teatro Gallego, puramente Gallego, inspirado en motivos de nuestra región, se inicia el 30 de

¹ Balandier, Georges. “El poder en escenas”. Ed. Paidós. 1994. Barcelona. p. 23

² A Nosa Terra. Num. 461. Maio de 1948.

Diciembre de 1938 en el Teatro Maravillas, por la Compañía Gallega de Comedias “Marujita Villanueva” con el estreno de “Se o sei non volvo a casa”, pieza original de M. D. Varela Buxán³. Pero será a principios dos 40, nestes anos adversos ideolóxica e políticamente, nos que se mostrará o máis prolífico testemuño do autor. O “infatigable” Varela Buxán escribe no marco do que o devandito autor J. M. Brea, denomina “cruzadas de reivindicación patriótica” unha serie de obras entre as que aquí destacamos “O Ferreiro de Santán” e “Taberna sen dono” que logo se divulgarían na Galiza cun prólogo de Otero Pedrayo, editada por CELTA.

Pero antes podemos dar conta da funcionalidade do seu teatro no entramado político-societario porteño, lembrando a celebración da homenaxe á muller estradense na persoa de Virxinia Pereira, a muller de Castelao. Para este motivo edita a “Unión Estradense” - unha sociedade aliñada claramente co nacionalismo - unha publicación que, baixo o manto do apoliticismo dun acto coma este, quere deixar coar unha serie de ideas entre as que está evidentemente o apoio ao Deputado perseguido e exiliado, Castelao. Aínda que nela temos un texto claramente militante de Varela Buxán falando das súas orixes estradenses e denunciando a represión fascista, o fundamental é a unión emocional que se pretende promover. O 17 de maio do 41 ten lugar no “Centro de Almaceneros” a celebración desta “Gran Velada Artística y Danzante” na que ten lugar a representación da obra *Por Borrachines* de Varela Buxán, ambientada nalgún recanto da Estrada.

Tratase de chegar á xente pola afectividade, que é como primeiro se chega, polo sentimento de morriña da propia terra, pola identificación coa nosa música, lingua e folclore, para logo ir formalizando unha serie de ideais políticos que endexamais serían quen de abrirse camiño se non fora pola fenda aberta por esta primeira fase emocional (tal como nos di Bertrand de Jouvenel). Castelao insistía, “primeiro o sentimento, despois a idea”. Pero o sentimento xa vai adecuado, xa anticipa a idea, vai inspirado pola idea que pretende finalmente promover.

No número de decembro do 44 de A NOSA TERRA no que se dá conta da Fundación do Consello de Galiza presidido por Castelao, na mesma páxina que se amosa a repulsa pola película *De Galicia a Buenos Aires*, aparece un comentario sobre unha estrea de Varela Buxán. Sobre a película producida pola industria cultural franquista para consumo de emigrantes, García Varela di:

“Somos nós os que agora deberíamos facer púbrico o noxo a esta película e a todas as que foran chegando, por meio das agrupacións, pondo ao corrente aos socios e a toda a coletividade por meio de notas de prensa, etc.

Porque si permañecemos humildemente resiñados, soportando a calunia, o aldraxe, termiñaremos “encanallados” como os nosos propios detraidores, i

3 Brea, J. M. “Temporada de Teatro”, UNIÓN ESTRADENSE. Buenos Aires. 1941. p. 23.

entón, si vai a resultar verdade que non somos máis que un tipo grotesco a absurdo, protagonista da sainetería de barrio.”⁴

Mentres, a respecto de Varela Buxán, dise comentando a estrea de *O Ferreiro de Santán*:

“É diña de louvanza, a afianzada laboura a prol do teatro galego que ven realizando este xoven autor, mais cabe destacar no seu favor, que o derradeiro eistreio da comedia a que nos referimos, acusa un notabel progreso tanto no orde téinico, como na argumentazón pois con esta simpatica ben lograda comedia o autor, sen saír do limitado marco d-aldeia en que se desenrola a acción, acada a darlle un senso nazonal nas arelas de liberdade e progreso do noso povo”⁵.

A pesar deste comentario, e doutro feito anteriormente no número anterior do xornal nacionalista onde se anticipa: “De Varela Buxán falaremos outro día. É meresciente dunha nota que recolla a dívida que todos temos con ele.”⁶, tamén se agarda del que no futuro saia do contexto aldeán, e penetre en inquietudes de trazos vilegos. Mais el - como apunta na presentación das obras que aquí comentamos - mantense fiel a unha concepción rural da que provén, e da que proveñen moitos dos seus espectadores, e mesmo fixa no tempo orixinario da partida destes a maior parte dos acontecementos, quizais recreando unha Galiza que se descompón na realidade, pero que quedou retida na lembranza dos que dela saíron en busca da emancipación individual que nela non podían atopar. Así nos describe o aspecto físico e psíquico dos seus personaxes: “tudol-os meus persoaxes son de estraición aldeán, labrega, e que a crúa laboura do agro lles imprime nos rostros, na mirada, nos xestos e nos movementos, rasgos caraterísticos: son de doce mirada, de vagarosas falas e movementos. O ritmo da vida labrega é necesariamente, lento: tudo marcha a paso de boi, porque eisi nol-o impón a topografía do paísi as rilleiras das congostras”⁷ Se como di Balandier, “a topografía simbólica dunha grande cidade é unha topografía social e política”, o caso do decorado rural en Varela Buxán cumpre tamén unha funcionalidade social e política. O microcosmos da eira, da fragua, da taberna explican o limitado marco da acción colectiva, a encrucillada das comunicacións a pequena escala, a comunidade primitiva sobre a que se debe fundar a comunidade futura, como quen vai do simple ao complexo, do organismo celular ao corpo evolucionado dun ser vivo. A aldea é a infancia da sociedade, e os traumas nesa infancia logo terán que pagarse de adultos. Varela Buxán quere psicanalizar unha sociedade modernizada que non quere mirar ao pasado, e como desvanecedor de aparencias, apunta os focos dos seus dramas sobre ese pecado orixinal da desigualdade, do

4 García Varela, J. “A película <<De Galicia a Buenos Aires>>”. A NOSA TERRA. num. 433. XII - 1944. Buenos Aires. p. 2.

5 M.D.P. “Un estreno de Varela Buxán”, op. cit.

6 “Xeira de Teatro Galego” A NOSA TERRA. num. 432. setembro 1944. p. 6

7 Varela Buxán. Manuel D. “Ferreiro de Santan/ Taberna sin dono”. Ed. Celta. 1975. Lugo. p. VII.

abuso, da dominación; que logo se arrastrará multiplicado no mundo contemporáneo.

O certo é que o rural que reflicte Varela Buxán lémbra-nos a teoría do “bo salvaxe” de Rousseau, amosándonos uns tipos psicolóxicos que cando son malos, non son malos voluntariamente. As consideracións morais da “Taberna sin dono” pódese resumir nunha soia frase en boca do fidalgo: “Boh, a xente non é mala; o que é que non hai cartos e van saíndo da situación ... como poden”. Realmente o oficio de taberneiro basease nunhas regras de xogo segundo as cales canto mellor persoa é o dono, peor negocio fai, e canto máis ruín, mais beneficios consegue. En relación aos clientes, tamén, canto mellor é o dono, máis se aproveitan del. Sen embargo, esta lóxica moral que non ten un código escrito ao xeito das morais tradicionais, ten, non en tanto, uns límites non escritos que se resumen nesta sentenza: se se funde o taberneiro bo, ao final un ten que caer nas redes dun taberneiro malo; por tanto é preciso a solidariedade co taberneiro para que este saia adiante. O “bo salvaxe”, o labrego non contaminado pola colonización vilega, participa dunha comunidade onde a propia lóxica fai que sexa bo, aínda que non queira voluntariamente, simplemente, porque lle convén.

O único elemento estraño que chega pola taberna e que - curiosamente - fala castelán, é o espiritista quen bota por diante un discurso ético sobre o seu cosmopolita servizo ao mundo e logo lle rouba os cartos e vaise da aldea, e ao final, cando todos os que abusaron do taberneiro acoden na súa axuda, o espiritista - representación explícita do goberno centralista (“debe ser deputado... polo menos”)- non aparece para nada. Está de paso, non ten límites a súa rapacidade porque en canto afunda ese taberneiro el estará xa noutra aldea facendo uso, das mesmas artes para aproveitárense dun novo incauto.

As desigualdades na aldea poden auto-regularse dentro dunha comunidade pechada como a que presenta Varela Buxán. Non hai normas éticas, todos saben que hai que mentir para conseguir as cousas, e isto non é moral nin inmoral senón o único xeito de acadalas para os que non as posúen: “AURORA: - Con mentiras ... non se vai a ningures. GOLETA: - Pois con verdades non teríamos bacalao pra festexar o santo da nai”. As normas éticas están moi ben para os ricos que non teñen necesidade de infrinxilas e os espiritistas que as utilizan como engado. A moral popular autoregúlase doutro xeito.

Aqueles máis fortes, que son quen de dominar, saben que os débiles no seu conxunto son máis poderosos que el, e por tanto, a súa forza, máis que un privilexio, acaba converténdose nunha responsabilidade, os fortes teñen a obriga de axudar aos débiles se non queren soportar a censura moral dos seus veciños.

Varela Buxán ten necesariamente que simplificar para chegar a inducir unhas determinadas actitudes morais a un público relativamente pouco formado. Pero sobre todo non pode separarse do seu gosto, ten que amosar a forza que teñen, darlle o protagonismo nas súas obras, e cando pode, ir amosando uns pro-

blemas sociais e un ideario patriótico que vai ter que ir minando as concepcións sobre o mundo na que a maior parte dos emigrantes foron cultivados. Isto é, afirmar o carácter nacional de Galiza non é o punto de partida do discurso de Varela Buxán, porque non tería interlocutores que nese momento comprenderan esa definición, o nacionalismo será o punto de chegada, que en obras como *O Ferreiro de Santán*, xa aparece de forma manifesta.

De feito esta obra esta ambientada nun proceso electoral onde se libra un combate entre unha candidatura nacionalista defendida por un mozo - cun nome tan simbólico como o de Breogán - e a candidatura centralista defendida polo cacique. E no medio da rifa podemos atopar as seguintes proclamas en boca de Breogán, quen claramente representa o heroe popular e modelo de conducta moral:

“Quero que votes polos nosos e nunca polos alleos, que se convenza de que Galiza debe ser gobernada por nós, que somos os que millor a coñecemos e queremos”... “Quen dá o voto aos caciques, sin ter en conta o mal que a Galiza lle veñen faguendo dende sempre, non é persoa diña nin responsabel”... “Nós queremos rispar a Galiza das gadoupas de quenes non a saben gobernar, dos que a queren únicamente pra zugala. Despois do rescate, poñeremos ao seu fronte a todos aqueles homes que contempren coa mor xustiza as necesidades de todos nós”... “eu tamén lle digo que as persoas honradas non dan o voto aos caciques”... “Galiza debe ser gobernada por homes xustos, pra que nela poidamos vivir... todos diñamente. E pra isto, non hai mais que un camiño: meter o voto na urña con concencia galeguista...”... “Ante o que vende o voto i o que o merca, non hai máis que unha pequena diferenza: o que vende, é un burro; o que o merca, é un inutil. Eu non vendo o voto nin merco votos”... “O galego que cotiza aos seus connacionais no mercado da política centralista coma rebaño de ovelas, aínda é mais que miserábel. Ah, pero arrematáronse, sinor cacique, acabáronse pra sempre os votos de rebaño”.

Fronte a Breogán, antepónse o arquetipo de Pepito que di cousas do estilo: “Dime, Farruco, ¿ti esqueces que son coñecido en Madrid, e que por ser alí coñecido son o cacique dista bisbarra?”. .. “Boh, o muito ler... murcha os cerebros”... ¡As mulleres nacen pra ser nais e pra faguer o caldo”.

Diante desto último respóndelle a moza protagonista, que tamén ten un nome ben simbólico, Alborada: “Se nascemos pra ser nais... xusto é que precuremos un axeitado sistema de vida pra os nosos fillos” e logo di máis adiante:

“¡Qué ancha e longa lousa ao lombo che puñeron!... Tan ancha e longa ela é, que de eira está faguendo, na que bailando están ao son da música centralista, os que foxen da súa condición de galegos, os señoritos, os caciques.... i outras castes que non digo. ¡Probe Galiza Nai!... Cando os teus virdadeiros fillos labregos, mariñeiros i artesáns se propoñen darche xusta axuda, aparez a desleigada colla denantes nomeada, vil instrumento dos alleos, pra condanalos a un dos dous únicos camiños que souberon faguer: o da cadea ou o da emigración”.

Nesta obra Varela Buxán conxuga a exposición enunciativa das relacións de poder coa representación emotiva que se tece arredor da relación amorosa entre o disidente político e a filla do cacique, quen á súa vez está entrelazada no afecto cara ó seu pai. O drama é que o amor, o medo, e a dependencia son emocións que non escorrentan doadamente por moitos discursos que se dean á saída da misa. O cacique pretende influír sobre o pai de Breogán para neutralizar ao seu adversario a través das relacións afectivas, pois, o propio Breogán é vulnerable polas cadeas afectivas familiares nas que está envolto: “FARRUCO: - (Amocado). ¡Eeeeh!... ¿Qué é iso? Máis ó xeito, eh, máis ó xeito, non esquezas que son teu pai e que nascín denantes de tí. BREOGÁN: (Homildoso). Está ben, pai, está ben... Levando as cousas a ise terreo.”....

Deconstruír aos mariñeiros, labregos ou artesáns, para logo volver a construílos pero cos mesmos materiais de que están feitos, esixe valorar o que hai e colocalo doutro xeito que permita articular a emancipación. Varela Buxán non considera que haxa que eliminar o existente e importar un “home novo” que aterre no rural galego sen as pexas anímicas que atavicamente foron sedimentando na conciencia do pobo. Non se trata de substituír ao pobo por un pobo ideal, Varela Buxán resolve o temor ao cambio e a angustia por un futuro incerto, amosando aos espectadores unha mudanza pacífica na que os poderosos, que tamén teñen medo ao futuro ao cabo tamén se senten beneficiados do triunfo da igualdade. A dominación - en sentido Hegeliano - consiste en que os dominados traballan para os amos a cambio de conservar a súa vida, con isto os amos tamén son dependentes dos dominados ao perder a capacidade de valerse por si mesmo, polo seu traballo. A superación dialéctica que nos presenta Varela Buxán na que remata *O Ferreiro de Santán*, é unha MARICA (muller do cacique) que ameaza a filla coa fame por casar con BREOGÁN, fronte ao cal o reaccionan todos pón-dose a traballar na fragua: “CAROLINA: Fame, fame... non (Enxuga unha bágoa, e, resoltamente, colle un martelo e ponse a mallar antre os homes). ALBORADA: Fame..., fame... (Tamén, moi resoltamente colle un martelo e malla). DON PEPITO: - Fame... fame....(Colle un martelo e tamén malla. Marica vendo que ninguén fai caso dela, dempois de un marcado tidubeo, colle un martelo e ponse a mallar no ferro. Tudos mallan maxestuosamente, sin perder o ritmo, dando a sensación de habelo feito milleiros de veces, mallarán até que o pano baixe, que debe permañecer na cume un tempo prudencial. O pobo que se había apiñado na porta de fora e na fenestra, desaparece cantando unha alegre pandeirada. Até que a pandeirada non se escoite lonxe, o pano non escomenzará a baixar)”.⁸

Este final non podía ser máis canónico dunha determinada funcionalidade expresiva da arte para anticipar situacións sociais coas que se pretende familia-

8 Op. cit. p. 95-96.

rizar a un pobo amedrentado contra as transformacións. Nestes momentos, anos 40, podemos dicir que o pobo está realmente aterrorizado coa experiencia traumática dunha república e dun estatuto de autonomía que, segundo lle din, fixo desatar a ira de tanta violencia e irracionalidade contidas. Así pois, volvendo a Balandier, “o imaxinario esclarece o fenómeno político, desde dentro, sen dúbida, posto que foi unha parte de si mesmo o que o constituíu. Todo sistema de poder é un dispositivo destinado a producir efectos, entre eles os comparables ás ilusións que suscita a tramoia teatral”⁹.

⁹ Ibidem. p. 16

Varela Buxán no acto
de inauguración do Monumento
a Castelao.
Pontevedra. Xullo 1983

UNHA LEMBRANZA DE MANUEL VARELA BUXÁN

Isaac Díaz Pardo

Polo ano 81 veu a Sargadelos cos matrimonios *Tacholas* e Alonso Montero. Os ecos do teatro de Varela Buxán, que tiña representado principalmente en Buenos Aires, con boa comunicación coas xentes que tiveran que saír da terra, chegaran a Galiza con xente que volvía da emigración. O certo é que varios integrantes dun grupo de teatro de Burela chamado *Ledicia*, e que traballaban na fábrica de Sargadelos, sabendo que era Varela Buxán, aproveitaron a ocasión, abordándoo e comprometéndoo a montar unha das súas obras.

Uns meses despois, Varela Buxán volveu a Sargadelos a inaugurar a montaxe da súa obra *Se o sei non volvo a casa*. O Auditorio de Sargadelos abarrotouse. Se iste acontecemento se tivese celebrado na Coruña, por exemplo, escasearía o público. O éxito foi total. Varela Buxán sentíase feliz. A escenografía correspondíase con esa pretensión de realismo dun certo eclecticismo rural.

Polo Auditorio Sargadelos ten pasado todo tipo de teatro. As máis puras montaxes modernas de meirandes pretensións estiveron alí. Mais ningunha

acadou o éxito do teatro de Varela Buxán, coma se o público o estivese agardando. Era unha representación que nos sorprendeu e nos daba unha lección de filosofía teatral.

Tiven que sacar a Varela Buxán ao medio do escenario e pedirlle que nos explicara a filosofía do seu teatro. E il, cunha gran sinxeleza –que non hai que confundir con modestia–, foi expoñendo a orientación que tiña o seu teatro. Non ten pretensións, dixo, de estar á altura do novo teatro, polo que el sentía un gran respecto, senón de servir de elemento de comunicación teatral dos nosos problemas, os problemas dos que tivemos que saír da terra, dos que tivemos que emigrar. Trátase dun teatro que o poden entender as nosas xentes da diáspora, que se pensou á altura da súa comprensión.

O éxito de Varela Buxán foi tan grande que il ficou feliz, e aos poucos días recibín un sobre, medio aberto, con poucas garantías de que chegase a nós, que traía un gran tesouro: os figuríns orixinais de Castelao para *Os vellos non deben de namorarse*, que Varela gardara durante máis de trinta anos, de cando a primeira posta en escea da imperecedeira obra do xenial rianxeiro. Os vintetantos figuríns pasaron inmediatamente ao Museo Carlos Maside.

Coido que Varela Buxán era merecedor de lle facer unha monografía e de editarlle as moitas obras de teatro que ten escritas, e que, posiblemente, estean en parte inéditas. Dúas, polo menos, fican publicadas, aínda que acó non chegaron: *O Ferreiro de Santán*, e *O Cego de Fornelos*, cunha fermosa tapa de Luís Seoane. Gustaríame que *Edicións do Castro* puidese publicar esa monografía e esas obras teatrais, mais non sei como ter acceso aos materiais.

Varela Buxán emigrou moi novo. Nacera nun lugar do Concello da Estrada, mais cando volveu, logo de montar a obra de Castelao na súa *Compañía Maruja Villanueva*, foise a traballar no que puido nun lugar de Camposancos de Lalín, no corazón máis apartado da Galiza.

Díaz Pardo sacando ao escenario do Auditorio de Sargadelos a Varela Buxán.

Díaz Pardo e Varela Buxán no transcurso do acto.

De esquerda a dereita: Sabela, muller de Tacholas, Varela Buxán e Emilia Pimentel.

Varela Buxán co matrimonio Tacholas e Alonso Montero na presa de Sargadelos.

LEMBRANZA GALEGA DUN HOME DE TEATRO

Francisco Fernández del Riego

Era un bo galego, amante do seu país e da súa fala. Daniel Varela Buján non desertou nunca das súas raíces labregas. Nacera no ano 1909, nas terras de Tabeirós, nunha pequena aldea da parroquia de Lamas, correspondente ó Concello da Estrada.

Como tantas xentes do país, Varela Buján colleu de moi novo o camiño da emigración. Asentouse en Bos Aires, onde comezou a desenvolver un meritorio labor cultural. Colaborou arreo na prensa emigrada. Moi axiña despertou nel a afección pola actividade teatral.

De primeiras comezou a se revelar como actor. Exerceu como tal, incorporándose ó grupo “Aires da Terra”, xunto con Maruxa Villanueva e Tacholas. Todos tres, con outros intérpretes, levaron á escena, en agosto do 1941, a peza de teatro de Castelao, *Os vellos non deben de namorarse*. Empregaron na representación, os traxes, as carautas, os decorados, debuxados e pintados polo autor.

No trezado argumental, sinxelo, patético, acusan fiel sentido folclórico, a vellez, o amor e a morte. Acto tras acto sostívose no escenario bonaerense a obra dramática, e mesmo medrou o interese do auditorio. Porque nos tres lances estaba a palabra ó servicio da acción escénica.

O traballo de Buján, como actor, foi recibido con louvanzas da crítica e con entusiasmo do público. A estrea da obra de Castela, dada a coñecer polos seus intérpretes, supuxo un anovamento do teatro galego, atraeu pola viva condición que deixaba o asunto despregado, pola axeitada pintura do ambiente e polos personaxes que interviñan. A facultade de diálogo ollábase vivificada na nobre calidade poética da prosa, producida con naturalidade e galanura.

Pero Varela Buján non limitou o seu labor á interpretación escénica. Foi, sobre todo, un prolífico autor de teatro, un dos máis representados na fala natal. Escribiu unha chea de obras, que sobrepasan o número de trinta. Tódolos personaxes que nelas interveñen están tirados do mundo da aldea e deseñados con xeito natural.

O seu teatro é un teatro de herdo tradicional, de feitío sinxelo, vencellado á realidade. Hai principalmente no seu temario intención social, ton patriótico, estrutura de evidente sinxeleza. Hai tamén un claro compoñente costumista, centrado na vida labrega. Así mesmo, unha certa vitalidade creadora, conxugada con asuntos de inventiva.

O Ferreiro de Santán, A xusticia dun muiñeiro, O cego de Fornelos, Taberna sin dono, entre tantas outras pezas da súa autoría, dan a medida das características do seu teatro. Un teatro que, encheu a vocación dun home, sempre fiel ó seu país propio e ás súas xentes.

Alá polo ano 1950, Varela Buján abandonou a Galicia emigrada para se mergullar de novo na Galicia territorial. Fixou a residencia na comarca natal. Ata a hora do pasamento exerceu nela a profesión de practicante de medicina, sen embargo non deixou nunca de militar na máis rexa galeguidade, nin de traballar nos eidos teatrais, que o vocacionaron.

Asumiu en si mesmo o vello amigo a traxectoria da súa existencia entre o mundo emigrado e o rural do que procedía. Cando estaba afincado no primeiro, o outro seguía a vivir na súa memoria e no seu espírito. Dividiu a súa vida entre a Galicia de alén de mar e a desta beira do Atlántico. Tiña sempre no espírito a terra milenaria e campesiña que aprendera a coñecer e a amar nos eidos natais.

Conviviu Varela Buján, nos días infantís e nos da maturidade, co mundo humano da Galicia rural. Coñecía como vivían, como pensaban, como sentían esas xentes. Sabía, por se ter criado no campo, comprender o seu vizoso verdegar, o da andaina polas corredeiras, carballeiras e soutos. E, xa que logo, a ledicia da fontela que nace entre os penedos.

Velaí algunhas notas que xorden na miña lembranza sobre a figura do bo amigo, tan vencellado ó teatro galego como actor e autor.

LEMBRANDO A VARELA BUXÁN

Daniel González Alén

Rematan de cumprirse catorce anos do pasamento de Varela Buxán. En setembro de 1986, cando aínda resoaban as músicas e a lería das festas das Dores de Lalín, o escritor e amigo deixábanos para sempre. Por razóns de traballo, a desgracia nova colleume en Madrid e dende a distancia chorei o admirado Varela Buxán. Non puideron acudir ó seu enterro como tería desexado, quizais por iso nestes anos teño para comigo que segue aínda vivo no seu “Fogar de Breogán” de Cercio, onde tantas veces na miña xuventude me acheguei na procura da súa sabenza e consello.

Máis dunha vez teño cavilado no feito de que as tres persoas que máis teño admirado se chamaran coma min: Daniel. Así se chama meu pai Daniel González *O Tío Xanete*, o guía dos meus pasos pola vida e pola Terra. Daniel era Castelao, un símbolo para tódolos galegos e tamén o nome de Varela Buxán de imperecedeira lembranza. Os tres, fondos e convencidos galeguistas, cada un facendo Patria como mellor soubo en tempos difíciles para o galeguismo.

VARELA BUXÁN E O TÍO XANETE

Foi a fins dos anos cincuenta cando coñecín a Varela Buxán. Xa entón era amigo do meu pai, que por aqueles anos co personaxe de *O Tío Xanete* acadaba notable popularidade representando comedias galegas da súa autoría nos festivais que nas vilas da Galicia central organizaba a emisora lalinense “La Voz del Deza”. Lembro que no ano 1959 contando co permiso de Buxán, adaptou a comedia *Non me fales de mulleres* para ser estreada no Cine Lalín. O guión orixinal foi trocado se cadra coa intención de dotalo de máis lixeireza e humor, e mesmo o título pasaba a ser *De mulleres... ¡non me fales!*. Ó rematar a representación, lembro que Buxán, dirixiuse a meu pai para felicitalo e despois de darlle a man de maneira solemne como era costume nel, díxolle: “Gustar, gustoulle moito ó público e estiveches moi ben... pero a miña comedia escaralláchela toda”. Malia este comentario e os dous xeitos de entender a comedia, esta colaboración dos dous amigos continuou e a obra seguiu representando noutras vilas.

Varela Buxán, entón practicante en Cercio, era decote convidado das festas das Dores na casa do meu pai no Barrio de Abaixo. Xunto a el concurría o tamén practicante das Cruces e amigo de ámbolos dous Xosé María López. Na sobremesa falaban de teatro, da caza e pesca, dos contos e dos aconteceres. Eu, aínda rapaz, escoitaba atento as longas e divertidas conversas dos tres grandes amigos, que tiñan continuidade sempre nas festas de Cercio e Vila de Cruces, onde tamén íamos convidados os da casa.

Con quen sempre fixo boas migas Buxán, foi con Antonio da Agruchave que en Venezuela, non sen traballo, soubo acadar fortuna co oficio de carpinteiro sen esquecer xamais a súa Terra. Amigo do meu pai e hoxe consogro, dende o remate dos sesenta pasaba longas tempadas en Lalín. Buxán e “o amigo Antón” que compartiron en distintas ceifas a “emigración forzosa dos galegos”, gozaban xuntos de xornadas da caza co inseparable cadelo “Brigo”, de longas conversas no “Fogar de Breogán” de Cercio e das frescas e saudables augas da fonte da “Groufa” que Buxán tiña por milagreiras. Nunha das súas viaxes, Antonio trouxo unha gravadora para recoller contos e comedias de Varela Buxán e do Tío Xanete, que xunto con pezas de Xosé Benito dos Gaiteiros “Os Dezas” de Moneixas serían difundidos en Venezuela e constitúen hoxe un verdadeiro documento sonoro coas voces e música orixinal dos seus autores.

CON LOIS MEIXOMIL EN RODEIRO

Malia o seu illamento en Cercio a principios dos setenta, Varela Buxán aceptou ser correspondente en Lalín do xornal “La Voz de Galicia”. Lonxe das novas que se producían na vila, pediu a miña axuda para este traballo. Eu que

entre os estudos, as mozas e o fútbol tiña escaso tempo para outros asuntos comprometinme na axuda do amigo da casa. Foi así como no ano 1972, comecei a publicación no devandito xornal dalgúñas novas e reportaxes que logo terían continuidade neste e noutro medios. Co consello e axuda do mestre Buxán encoirazaba en min unha nova vocación ó tempo que medraba a vocación galeguista que herdara do meu pai. Tamén sentía a necesidade de coñecer máis a fondo a miña Terra e os meus conveciños e espallar o coñecemento destas terras de Deza por aquel entón illada e esquecida nesta Galicia marxinada.

Foi na procura de facer unha reportaxe para o xornal como chegamos onda Xulio Lois Meixomil, mestre xubilado nas terras de Camba, que ó longo de moitos anos dedicado ó ensino, tivo o mérito de xuntar un verdadeiro museo etnográfico e arqueolóxico no local da vella escola, axudado polos alumnos e veciños. Buxán, nada máis falar unhas verbas con Lois, deuse conta de que estaba diante doutro galeguista convencido, e ata ben entrada a noite estivemos co promotor do museo da Latiza. Días despois no xornal “La Voz de Galicia”, Varela Buxán publicaba unha reportaxe co título “A fermosa lección dun mestre galego”. Mágoa que o meritorio labor do xa desaparecido mestre non fora tido en conta polos seus herdeiros. Parte das pezas daquel museo da Latiza gárdanse hoxe no novo Museo de Rodeiro pero a maior parte foi vendida ou escagallada, que ó cabo vén a ser o mesmo.

FERNANDO IGLESIAS “TACHOLAS”

No verán do ano setenta e cinco Varela Buxán recibiu a visita de Fernando Iglesias *Tacholas*, “o mellor actor galego de tódolos tempos” segundo referían os xornais que daban conta da estadía de Tacholas e a súa dona en Galicia. O que fora actor principal das comedias de Varela Buxán en América formando parte da Compañía “Maruxa Villanueva”, pasou unha tempada co seu amigo en Cercio.

Daquela andaba eu percorrendo as parroquias de Silleda na procura de catalogar os seus monumentos e paisaxes máis notables e a súa divulgación en reportaxes que se publicaban na Gran Enciclopedia Gallega, en El Correo Gallego e no Inventario da Asociación de Amigos de los Pazos. Impresionado pola entón esquecida Fervenza do Toxa, propúxenlle a ámbolos dous a visita á parroquia de Pazos para ollar aquela marabilla da Natureza. Coa compañía de meu pai, que aproveitou para recoller en imaxes aquela visita, achegámonos primeiramente á igrexa románica e gótica de Ansemil, para logo xa en Pazos, por un antigo camiño de carro rodeado de sobreiras e carballos, aínda non mutilado pola man do home, chegar ó mesmo pé da fervenza que impresionou os meus compañeiros de viaxe. Varela Buxán aproveitou un intre para armar a caña e tratar de sacarlle unha troita ó bulideiro Toxa que aquí corre

con présa para xuntar augas no Deza. Case á beira da noite chegamos ó Mosteiro de Carboeiro camiñando pola calzada dende o Cruceiro, e pasada a ponte medieval ollamos o vello cenobio beneditino, o monumento máis sobranceiro da comarca do Deza entón sumido no máis total abandono. Cada pedra ou recanto merecían a atenta ollada dos meus acompañantes que souberon agradecer aquel percorrido polas paisaxes e monumentos máis representativos da Galicia central.

Eran días de ledicia para Varela Buxán, que naquel ano, amais da visita de Tacholas, vira publicado o seu primeiro libro *O Ferreiro de Santán*. Tamén para min aquel ano setenta e cinco sería para lembrar, foi o do meu casamento ó que asistiu Buxán, que no banquete dirixiu unhas palabras ós presentes que aínda lembro hoxe. “¡Que ben fala!” dicían algúns convidados ó escoitar a Buxán co seu galego tan puro e aquel ton solemne e con voz profunda que o caracterizaba.

A COMPAÑÍA DE TEATRO “OS LABREGOS”

Despois da publicación das comedias *O Ferreiro de Santán* e *Taberna sin dono*, e quizais influído pola visita de Tacholas, Varela Buxán tentou novamente crear unha compañía de teatro estable para representar as súas obras en Galicia. Tiña tal entusiasmo nesta arela que cando me pediu a miña colaboración aínda vendo os moitos atrancos que íamos ter, non souben negarme. Foi así como xuntamos en Lalín un grupo de veciños para convertelos en actores baixo a dirección de Buxán. Non atopando xente abondo en Lalín buscamos en Silleda e Bandeira media ducia de persoas interesadas polo teatro.

Ó longo de case un ano nos locais cedidos polo Casino de Lalín ensaiamos a obra *O Ferreiro de Santán* baixo a rixida dirección de Buxán. El mesmo lle tiña xa nome buscado á compañía, sería “Os labregos”, e xa se traballaba na construción dun escenario que custearía o industrial lalinense Florentino Cacheda.

Cando xa todo parecía encamiñado tivemos a baixa de tres actores; un ía para o servizo militar, outra para a emigración arxentina e outro para traballar lonxe de Lalín. Mágoa que xa entre os actores se acadara un bo nivel, segundo dicía queixoso o propio Varela Buxán que, despois de un ano desprazándose dúas veces á semana dende Cercio a Lalín para os ensaios, vía amargamente que o proxecto non se levaría a termo.

Aproveitando aqueles meses de ensaio e despois de adaptar a obra para o cine miúdo, o grupo Deza Cine Galego, que por entón artellamos meu pai e mais eu, fixo unha película que co título “Loita” obtería o premio do público no Festival de Cine Afeccionado de Vilagarcía, sendo logo proxectada en moitas localidades galegas. Francisco Sixto, Carlos Taboada Arcos, María Tereixa Argibay,

Celso G. Carballude, Emilio Trabazo, María Xosé Fondevila e mais eu demos vida ós personaxes do Ferreiro, o Boticario, Alborada, Breogán...

Ó amosarlle a película a Varela Buxán a súa primeira reacción foi de anoxo pola pouca fidelidade ó seu guión e mesmo ameazou con denunciarnos por botar man da súa obra. Pero foi un momento, xa que logo recoñeceu que non lle desgustaba e dou permiso para difundila publicamente.

PREGOEIRO DA FEIRA DO COCIDO

Varela Buxán foi pregoeiro da XII edición da Feira do Cocido que se celebrou en Lalín no ano 1980. Antes correran co pregón Celso Emilio Ferreiro, Otero Pedrayo, Laxeiro... e outras personalidades da cultura galega.

Aquel ano o novo alcalde de Lalín, Xosé Cuíña Crespo, confioulle a organización deste festexo a Ramón Lareu *O Roque* e Xosé Ramón Trabazo representando á Hostalería e a Manolo Batán, Carlos Taboada e mais eu para representar ós veciños. Pretendíamos aquel ano, trocar aquela festa oficial e castelanizada en galega e popular. Non houbo banquete oficial e no campo da feira as actuacións foron todas galegas: Suso Vaamonde, María Manuela, Xoán Rubia, o ventrílocuo Antón... e soamente nos faltaba un pregoeiro de recoñecida solvencia galeguista. Pensei eu de primeiras no vello amigo Varela Buxán, pero coidei que non sería do gusto do alcalde, xa que Buxán formara parte das listas electorais da Unidade Galega nas primeiras eleccións democráticas despois do franquismo. Cando dende o Concello nos indicaron que non tiñan ningún pregoeiro entendín oportuno expoñerlle ó alcalde Cuíña o axeitado de contar con Varela Buxán para o cometido de pregoeiro e contra o que eu pensaba, alédame recoñecer que non puxo impedimento ningún. Só faltaba contar coa aceptación do dramaturgo que non parecía que fose fallar.

Deste xeito achegueime a Cercio para propoñerlle o asunto. Eu sabía que semanas atrás sufrira un derrame cerebral do que se recuperaba. Cando cheguei á súa casa vino tan desmellorado e con tal dificultade para falar que pensei non lle dicir nada. Pero chegado o asunto tan lonxe e con escasas datas para a celebración da Feira do Cocido pendinlle o seu concurso. Despois de escusarse no seu evidente mal estado de saúde e ante a miña insistencia rematou aceptando: “Porque eu a Lalín non lle vou fallar e pidesmo ti que es un amigo”. Marchei de Cercio apesado polo compromiso que podía supoñer para o meu vello amigo enfrontarse a unha multitude co pregón da Feira do Cocido.

Con grande esforzo pronunciou Varela Buxán o pregón do Cocido. Ó referirse ós fillos ilustres de Lalín fixo mención “ó aviador Aller e ó astrónomo Loriga”, trabucando o nome destas dúas celebridades lalinenses, pero malia ese lapso soubo saír airoso cunha intervención brillante.

HOMENAXES POPULARES

Buxán deixaría a casa de Cercio por un piso na rúa Areal de Lalín o que dalgún xeito aliviaba o seu illamento aldeán, e foi daquela cando se lle empezou a recoñecer publicamente o seu labor a prol da cultura galega. Os Concellos de Lalín e A Estrada e a parroquia de Cercio repetiron as mostras de admiración e recoñecemento da vida e obra. Os tempos eran outros e Varela Buxán gozou en vida destas sentidas homenaxes populares e vería publicados dous novos libros coas súas obras teatrais que serían longamente representadas por grupos de teatro galegos de entre os que merece especial mención “Xenio” de Mourente. A Escola Dramática Galega nos seus cadernos divulgaba amplamente a obra e vida de Varela Buxán e o dramaturgo recolle algúns froitos da moita semente que deixou en América e Galicia.

No décimo aniversario do seu pasamento, os veciños de Cercio que endexamais o esquecerán, celebraron unha Semana Cultural dedicada a Varela Buxán. Por parte do pedáneo, Manuel Carballude, fun convidado para participar nos actos e da miña conta correu unha cumprida exposición fotográfica e a realización dun vídeo sobre a vida e obra de Varela Buxán. Neste cometido contei coa colaboración e a presenza de Maruxa Villanueva. No Centro Cultural cheo de veciños lembrouse a Varela Buxán: as bágoas estaban nos ollos de todos.

Homenaxe a Varela Buxán. A Solaina de Piloño. Verán 1997. Vázquez Pintor, Daniel González Alén, David Otero e Neira Vilas.

Un ano despois na Solaina de Piloño, atendendo a invitación de Paco Lareo, participei xunto a David Otero, Vázquez Pintor e Neira Vilas nunha mesa redonda co gallo da homenaxe popular que este centro cultural dezaio lle dedicou a Varela Buxán.

No ano 1998, o Concello da Estrada celebrou o “Ano de Varela Buxán” con numerosos actos culturais e a inauguración dun monumento. A miña participación foi nunha mesa redonda con Dolores Vilavedra, David Otero, Francisco Pillado, Daniel González *O Tío Xanete* e Xosé María López.

Coa documentación que ó longo dos anos fun recollendo arredor de Varela Buxán, labor no que aínda estou, teño a intención de publicar máis adiante unha ampla biografía. Moitos son os que me levan axudado nesta tarefa. A xa finada Maruxa Villanueva achegoume fotos e documentos e nas longas conversas que sostivemos na Casa Museo de Rosalía en Padrón referiame feitos de interese para o traballo que pretendo. Luisa García Santoandré permitíume o acceso total ós arquivos do dramaturgo e mesmo me facilitou unha copia das súas obras inéditas autorizando a súa publicación que agardemos non demore.

Estas participacións e colaboracións, como a que agora cumpro por encargo de Xosé Luna, sempre foron aceptadas por min, coidando axudar dalgún xeito a divulgar a vida e obra do vello e admirado amigo Varela Buxán de quen, pola mutua relación ó longo de moitos anos, gardo imperecedoira lembranza.

VARELA BUXÁN NA MIÑA MEMORIA

Daniel González González “O tío Xanete”

Coñecín a Varela Buxán polos primeiros anos da década dos cincuenta, ó pouco de chegar de Buenos Aires, e axiña se forxou entre nós unha grande amizade. Aquel *Daniel das Pallotas*, como lle empezaron a chamar os seus veciños da parroquia lalinense de Cercio por erguer a súa casa naquel lugar do cabo da aldea, era un home exemplar. Nun primeiro momento non tiveron coñecemento da súa obra literaria, pero pronto me decatei de que Galicia era para el a súa razón de vivir e de pensar. Todo o seu arredor estaba tinguido de amor e de lembranzas da terra e ata nos pequenos detalles mostraba esa súa querencia: a súa era o “Fogar de Breogán” e o seu inseparable can andaba por “Brigo”.

Na súa parroquia sempre o tiveron en grande estima, porque era un home moi considerado cos veciños, sempre disposto a colaborar e mesmo a aconsellar cando así llo pedían, dando mostras dos seus fondos valores humanos, do coñecemento da psicoloxía e da retransmisión propias dos galegos que anos despois moitos admiraríamos nas súas obras publicadas. Mesmo algunha como *Pista ou peste* teñen a súa inspiración en acontecementos das aldeas veciñas.

Desde a súa profesión e practicante, para a que estudiou logo da súa volta, atendeu a moitos veciños na súa propia casa sen reparar en medios nin en horarios. Tamén nesa faceta súa se mostraba o seu carácter altruísta e desinteresado propio dos “bos e xenerosos”. Era a continuación da súa peripecia vital nas terras do Plata, onde nos seus comezos ata tivo de empeñar en varias ocasións a súa máquina de escribir para lles pagar ós actores da súa compañía. Mesmo cando optou por crear unha cooperativa, renunciou nun primeiro momento á súa parte, e xa en Galicia, perante as dificultades para editar as súas obras, custeou el mesmo a publicación. Como el dicía “paseinas negras” en moitos momentos.

Case toda a súa vida lla dedicou ó teatro, a facer un teatro ó alcance da xente, un teatro popular, coherente coa “idiosincrasia” dos galegos que lograra a comunicación espiritual entre autor e espectador ou a “empatía”, como el gustaba de dicir. O seu é un teatro dirixido ó sentimento, con personaxes de extracción labrega, arrincados do chan, que tentan revivir no escenario escenas cheas de realismo. E abofé que o logrou. Lembro algunhas anécdotas que me tiña contado da identificación dos espectadores, como cando paisano se ergueu no medio dunha representación e berrou “¡Iso non é certo!, porque eu son fillo dun muiñeiro e o meu pai roubaba a maquífa, facía chistes... pero alcaíote non foi...”. E houbo que desaloxalo do teatro porque non entendía que aquela era unha escena imaxinaria. Noutra ocasión, unha muller interrompeu a intervención dun actor berrándolle desde a platea: “¡Vaite de aí, Fandiño, non ves que as mulleres non te queren!”

Varela Buxán conseguía transportar os espectadores sentimentalmente á súa terra e alí todos gozaban. Mesmo o seu medio tocaio Castelao se interesou polo seu teatro e fixo amizade con Buxán, a quen lle chamaba “o filósofo do arado”. O de Rianxo aconsellou en moitas ocasións. Cando chegou a Buenos Aires, Varela Buxán levaba iniciada a súa comedia *Se o sei non volvo á casa* e na procura dunha completa formación teatral empezou a ler obras, asistir a representacións e estudar os canons no teatro dos clásicos europeos. Pero chegou á conclusión de que o teatro que el sentía non o vía por ningures, non atopaba “o celme” do teatro que el quería. Cando lle contou isto a Castelao, díxolle: “Non o vas atopar nunca porque ti es galego. Non estudies máis teatro, ti escribe como sabes e como sentes, porque ese é o teu forte, porque iso non o vas ver en ningún teatro”.

E Varela Buxán escribiu como sentía e con el sentiron Galicia moitos paisanos que asistiron ás representacións das súas obras nos mellores teatros da Arxentina e do Uruguai. A súa obra “Pola nosa culpa” chegou ás 106 representacións e a maioría das outras obras acadaron máis de 25, en días consecutivos

con dúas funcións por día. O propio Castelao quixo que a súa compañía representase *Os vellos non deben namorarse* que coincidiu na mesma época que a estrea de *O Ferreiro de Santán*, repartíndose a carteleira do Teatro Mayo de Buenos Aires por espacio de vinte días.

A súa compañía foi un auténtico viveiro de actores e artistas, como Maruxa Villanueva –“a raíña do alalá”, que tamén volveu a Galicia, facéndose cargo da Fundación da Casa da Matanza de Rosalía en Padrón- ou Fernando Iglesias *Tacholas* –recoñecido como un dos mellores actores do seu tempo na Arxentina, a quen tivemos a honra de coñecer nunha visita que lle fixo ó propio Varela Buxán polos anos setenta-.

Pero de volta en Galicia as cousas mudaron. Varela Buxán seguiu a contar coa estima dos seus veciños, pero sempre viviu cunha grande insatisfacción: ver representadas as súas obras nalgún dos poucos teatros que naqueles anos había en Galicia. A súa condición modesta, se cadra a falta dalgún “padriño”, e o menosprezo que se tiña en Galicia polas cousas propias, impedíronlle conseguir aquela súa arela de repetir na terra o éxito que acadara en América. Por iso, viviu cheo de lembranzas, afogando a súa nostalxia na solitaria fonte da Groufa e integrado nunha colectividade labrega como a que el quixo gabar coas súas comedias, coa esperanza de que a súa obra fose algún día valorada. Souberon facelo os veciños de Cercio e sabémolo os que o coñecemos. Porque a obra de Varela Buxán vai máis alá das súas pezas de teatro, traspasa a fría crítica literaria e debe formar parte, por méritos propios e para sempre, da historia do teatro galego.

LEMBRANZAS DE VARELA BUXÁN

Clotilde Iglesias

O ano 1950 marcou a fogo a Tacholas, pois perdeu a dous amigos entrañables, curiosamente, os dous chamados Daniel: Castelao e Varela Buxán.

Varela era considerado polo meu pai o autor costumista máis importante do Teatro Galego na emigración e logo na Terra. Tivo que erguerse en defensor ante os que o acusaban de superficial e intranscendente e non valoraban a obra digna de Daniel, xerarquizando soamente o Teatro de Ideas ou as traduccións do Teatro Universal. Daquela época lémbrense os teatro cheos a rabiarse de familias de galegos que gozaban coas historias sinxelas, dignas e enaltecedoras da raza como son as do Teatro de Varela, no que aqueles se sentían protagonistas. É como se os arxentinos negáramos o *Sainete Porteño*; non había éxito máis importante na colectividade que as tempadas da *Compañía de Maruxa Villanueva* no Teatro Maravillas, de Mayo, Avenida de Buenos Aires, Roma de Avellaneda, Comedia de Rosario, Solís de Montevideo, renovando ano a ano as actuacións.

Da humildade e sinxeleza de Varela fala o feito de que nos programas e cartaces da época o nome de Maruxa Villanueva figurase en lugar destacado, mentres que o del ou a penas se vía, ou se perdía no caldo de letras.

Varela Buxán cunha curmán de Tacholas no fogar de Breogán. Cercio, 1971.

Tacholas co “Fogar de Breogán” ao fondo. Cercio, 1975. *(Foto de Varela Buxán).*

Xantar cos amigos. 1975.

Fotografía que Tacholas lle dedica a Varela Buxán. 25-V-1975

Foi unha desilusión sentimental a que o fixo volver á Terra, deixando aquí o que máis amaba: o teatro, os compañeiros actores, os seus amigos, o éxito artístico... pero non teño autorización para falar diso en detalle.

Confinouse nunha aldea de Pontevedra e abrazou a outra profesión, enfermeiro diplomado, terreo no que demostrou ser moi capaz. Deste xeito, a súa casa de Cercio transformouse en clínica para os labregos e xente da comarca.

Un día da década dos 70, Don Valentín Fernández -daquela membro da *Comisión Directiva do Centro Galego de Buenos Aires*- falou co meu pai, pois un par de escritores con inquietudes pola historia do Teatro Galego pedían infor-

mación do tema en Argentina e sobre todo pedían nomes de autores. Meu pai dixo: “Pois alí teñen a Varela Buxán pretiño deles” e vinculounos con Varela Buxán a través da correspondencia.

Papá sempre tivo contacto con Varela e a partir daquela empezou a ser coñecido o seu nome en Galicia. Os rapaces, un deles FRANCISCO PILLADO MALLOR -escritor da Coruña- fixeron despegar a Varela e insufláronlle a seguridade en si mesmo, seguridade que esquecera a pesar dos seus quilates como home de letras e intelectual.

Cando no ano 69, logo de 40 anos fóra da Terra, meus pais regresaban –procedentes de Lisboa- Varela foi o amigo que os estaba agardando co seu automóbil en Tui. Quixo que entraran en Galicia moi a modino, e compartir a emoción co meu pai cando logo dunha voltaña do camiño, divisase Ourense. Nunha carta dirixida a min dicía meu pai: “Alá abaixo como un telón de fondo, apareceu a cidade da miña nenez e adolescencia. Percorrer Ourense, compartir as visitas e os amigos Seoane, Díaz Pardo, Alonso Montero, Naya Pérez, Betanzos, As Rías, Santiago... toda Galicia percorrida xuntos, compartida con ese irmán”.

Na segunda viaxe que meus pais realizan a Galicia no ano 75, recalán na casa de D. Manuel Daniel Varela Buxán, o *Fogar de Breogán*. Xuntos acudiron á emotiva inauguración do Monumento a Castelao en Rianxo, o 27 de setembro do mesmo ano.

Tacholas presentando ao seu amigo Varela Buxán na homenaxe no Centro Galego de Buenos Aires. 26-XI-1983

EN GALICIA CON VARELA BUXÁN

Xosé Mª López Pérez

O PRIMEIRO ENCONTRO CON VARELA BUXÁN

Ó saber que había un practicante en Cercio, fun ver se o atopaba. Dixéronme que estaba na aldea das Pallotas. Alí atopeino coa súa compañeira Maruja Villanueva, como el lle chamaba; démonos a coñecer e cadramos tan ben que nos durou o resto da vida.

COÑECEMENTO DAS SÚAS ACTIVIDADES POLO MUNDO

Ó longo das conversas funme dando conta de que tiña un compañeiro que era moito máis que un practicante. Os seus verdadeiros anhelos –ou anceos- era o teatro galego, tanto era así que cando o presentaba os meus amigos quería que o fixese como comediógrafo galego e non como practicante. Pero as necesidades da vida obrigárono a exercer esa profesión.

Desempeñou prazas en Ourense, concretamente en Vilar de Barrio. Daquela gañábase pouco e vímonos obrigados a sacar dentes e moas polas parroquias e aldeas. Con esto puido comprar unha moto e despois un coche. Así alcanzou unha certa liberdade para moverse por Galicia e visitar os seus personaxes amigos.

A SÚA VIDA SOLITARIA

Encontrouse case sempre moi só, mentres non contraeu matrimonio con Luisa de Valente. A anterior compañeira non era muller do fogar, e o bo do Buxán tiña que parar en tabernas e fondas, alugar casas veciñais, etc. A xuntanza matrimonial con Luísa permitiulle dedicarse de cheo a repasar as súas comedias, que era o seu desexo máis grande. ¡Agora xa pode morrer tranquilo! -dixo dunha vez.

Queda moito máis sen dicir, porque a vida deste gran home tivo moitos quefaceres. Quedan sen comentar as andainas polos santuarios dos próceres galegos: Curros Enríquez en Celanova (tamén puidemos ver a Virxe de Cristal que el cantou); a Rianxo, a patria pequena de Castelao, onde puidemos falar coas súas irmás; a casa de Rosalía en Padrón... Alí cadramos con Filgueira Valverde e outros importantes galegos. Visitamos tamén a Ferro Couselo, Ramón Piñeiro e outros varios, entre eles *Ben-Cho-Shei*. Os lugares galegos de resonancia, antes ditos. Fíxolle uns poemas que despois foi cantar a Maruja Villanueva ós teatros de Bos Aires.

A XESTA E O XESTO

Manuel Lourenzo

Eis o home a quen outro Daniel confesara, nunha noite bonaerense dos anos cuarenta, a súa amargura pola defección política que padecía o galeguismo do desterro: “Eu, politicamente non son nada, irmán Daniel: un cagallón polo río abaixo”. Sentimento de inutilidade, de asumida frustración pola caída dunha torre que estaba aínda nos cimentos. Razoado pesimismo do operario de consciencias, relegado, nas tribunas do exilio, a xogar un papel crepuscular, de involuntaria intranscendencia... Un Daniel e outro Daniel, examinando polo baixo as consecuencias da derrota, construíndo, pedra a pedra, os edificios axilares da agonía...

Agora a xesta definíase cunha palabra amarga e forte: resistencia. O xesto, pola súa parte, estaba a salvo. O xesto fora aprendido moi lonxe, moi atrás, nos vellos traballos, nos vellos días. Levábase no corazón, reverdecíase a diario na conducta. Daniel (Castelao) viña do mar; o outro Daniel (Varela Buxán), de terra adentro, das labranzas seculares. Xuntos, facían un xesto definitivo: o retrato cabal do desleixado; o galego tradicional, metido a artista, a redentor da súa raza.

Imaxinaba Castelao que era posíbel meter a súa raza no teatro, e que sería grande e útil ver a súa raza contemplándose no espello do palco escénico. Sabía Varela Buxán, creador dunha compañía teatral na emigración -a primeira, organizada profesionalmente, que falaba en galego- da feracidade estraña do teatro á hora de custodiar uns mitos e de abater outros, e mesmo tiña un público fiel que o acompañaba naquelas memorábeis -e custosas- cerimoniais...

Foran ambos actores na xesta e mantiñan e detentaban o xesto, listo para mostrar desde o palco as posturas humanas que o sostíñan, a ardentía e o fragor da voz galega nos máis variados episodios.

Puxo o de Lamas a súa compañía ao servizo da obra do rianxeiro, defensor dunhas formas artísticas innovadoras, de custosa dixestión para o emigrante devoto do realismo de Buxán, e move ficha o empresario de paredes, que decide mudar a programación -repór unha obra de Buxán, de éxito certo- para salvar a boletería, encontrando rotunda oposición no empresario artístico, que recorre ao compromiso dos galegos exilados para “xestionar” o público que falta na abundante colonia bonaerense...

Desde entón, e mercé ao xesto, tan intelixente como nobre, de Buxán, fica a obra teatral do rianxeiro como marco de obrigada referencia... e reverencia.

Supoño que alguén falará, polo miúdo e xustamente, da obra literaria de Buxán e das súas realizacións para o escenario, nesta e noutras publicacións menos urxentes. Eu confórmome con salientar a humildade e grandeza do home que me dixo un día: “É certo que hai un xesto galego, como ese que ti andas explorando co teu grupo (referíase ao Teatro Circo). Eu tamén pasei moitos traballos para que algún actor, cando facía de labrego, camiñase cun ritmo especial, como brincando, que é como anda o paisano polas nosas corredoiras, cheas de pedras...”

Así. Sen pasar por Stanislavski. Só observando e constatando.

Como un mestre.

DANIEL VARELA BUXÁN E O GRUPO DE TEATRO “XENIO”

Carlos Morgade

EX-DIRECTOR DO GRUPO DE TEATRO “XENIO”

A primeira noticia que tivo o Grupo de Teatro “Xenio” de Daniel Varela Buxán foi en 1978 cando coñeceu dúas das súas obras, publicadas polo autor. O Grupo “Xenio” é un grupo afeccionado que naceu en 1976 no seo da Sociedade Cultural e Deportiva de Mourente, unha entidade de moita historia e boas instalacións, de grande implantación na parroquia que lle dá nome, que afunde as súas raíces nos anos anteriores á Guerra Civil e que se mudara en entidade recreativa para pasar os longos anos do franquismo. En 1976 Manuel Solla, un directivo con inquiredanzas teatrais, reúne a unha ducia de mozos e constitúe o grupo. A montaxe inicial (non podía ser doutro xeito) foi *Os vellos non deben de namorarse* de Castelao.

Pero o cadro, cun entusiasmo que suplía as carencias en estrutura, experiencia e coñecementos teatrais, axiña coñece a escaseza de textos dramáticos axeitados, ata o punto que moitos grupos afeccionados compoñían os seus propios textos. A montaxe dunha peza en castelán e con ambiente andaluz non satisfacía os compoñentes, que queren lanzarse ás representacións por vilas e parroquias. En 1978 o fundador do grupo aparece cun volume con dúas obras

de Varela Buxán: “Se o sei... non volvo á casa” e “A xustiza do muiñeiro”. O descubrimento énechos a todos de ledicia, pois os textos tiñan todas as características do teatro que querían facer: teatro costumista de ambiente rural, en galego, con tipos populares de protagonistas e que tratara a problemática social; todas estas características estaban nos textos de Varela Buxán e lanzáronse con degaro á montaxe da que consideraban mellor peza do autor, *Se o sei... non volvo á casa*, estreada no Nadal daquel ano. De seguido, o grupo saíu a representala por centros culturais, colexios e teleclubs de toda a provincia.

No verán de 1979 o grupo coñece por un lalinense afincado en Pontevedra que Varela Buxán vive e reside na parroquia de Cercio, onde ocupa a praza de practicante sanitario. En seguida se organiza a viaxe e un domingo polo serán, entre soutsos e castiñeiros, os mozos do Grupo Xenio descubren a xeitosa aldea de Cercio e o seu practicante, un home pequeno e avellentado, de apariencia débil, falas pousadas e riso luminoso, contento porque ¡por fin! un cadro dramático puxera en pé algunha das súas obras. Abraiado pola presenza de tantos mozos e mozas, deulle a man a todos e con todos falou, e na taberna da aldea, nun longo, cálido e gorentoso serán, Varela Buxán faloulles da súa vida e do seu teatro, da súa etapa americana (a emigración, os inicios, a fundación de compañía propia con Maruxa Villanueva, Castelao, *Os vellos non deben de namorarse*, Tacholas...) e da súa volta (das ilusións, a desconfianza e desinterese oficial, a penuria franquista, o desprezo e o odio ó galeguismo, os seus soños rachados de crear unha “compañía transatlántica”...), do seu esforzo por publicar os textos teatrais para coñecemento dos máis novos, e alí estaban aqueles mozos como proba de que os seus esforzoa non foran inútiles. E os mozos escoitaban gorentosos o vello galeguista e asentían enfeitizados. Ó caer da tarde, unha foto desenfocada gardou memoria da visita.

Este foi o comezo dunha longa, estreita e fructífera relación. O Grupo Xenio puxo en escea despois *Taberna sen dono* no Nadal daquel ano de 1979, *O ferreiro de Santán* en 1982, *A xustiza do muiñeiro* en 1983 e *O cego de Fornelos* en 1987, con máis dun cento de representacións, realizadas sobre todo na provincia de Pontevedra, con algunhas actuacións nas outras provincias galegas e mesmo en Lisboa. Varela Buxán foi a Mourente a dirixir algúns ensaios e a representar a estrea de *Taberna sen dono*, e Maruxa Villanueva, que atendía a Casa-Museo de Rosalía de Castro en Padrón, presentou a estrea de *O ferreiro de Santán*. “Xenio” representou en Cercio *Se o sei... non volvo á casa* e *O ferreiro de Santán* nos anos 1980, 1983 e 1985, con motivo da homenaxe da parroquia ó autor e da imposición do seu nome ó novo colexio público, ademais doutras en Lalín e A Estrada, en actos de recoñecemento da súa valía. A relación, recíproca e enriquecedora, mantívose durante a súa residencia en Cercio e despois do seu traslado a Lalín, ata o momento mesmo da súa morte. O seu enterro, íntimo e moi sentido, estivo presidido pola dor dos que en vida o apreciaron: algunha xente

O Grupo Xenio con Daniel Varela Buxán trala representación en Cercio de “O ferreiro de Santán” (23/03/1983).

do teatro (Francisco Pillado, Manuel Lourenzo, Vázquez Pintor...), algúns políticos e sen embargo amigos (os alcaldes de Lalín, A Estrada e Agolada), os membros dalgúns grupos afeccionados (Xenio de Mourente, Solpor de Celanova...) os seus paisanos de Lamas, Cercio e Lalín, que acompañaron cos seus aplausos o cadaleito. Ninguén da “Galicia oficial”. Así non houbo hipocrisía no acto.

O TEATRO DE VARELA BUXÁN

Morto Castelao e con problemas de saúde, Daniel Varela Buxán volve a Galicia tras vinte anos de ausencia. Aínda non é un home vencido e cavila en montar en Galicia aquilo que foi quen de artellar en terras de fóra: unha compañía profesional galega que levara o teatro por toda Galicia e Portugal para brincar logo a Brasil e toda Sudamérica. Pero as circunstancias políticas non estaban para tales florecementos culturais (e menos aínda para todo o que cheirara a “cultura galeguista”) e Daniel axiña enxergou que había de deixar a súa teima se non quería ter problemas coas estrutura do poder. Deste xeito, doído e desenganado, fíxose practicante rural e acochouse entre os seus paisanos na parroquia lalinense de Cercio.

Entrementres, aínda abafado, o teatro galego rexorde pouquiño a pouco na década dos anos 60. Nestes anos e nos seguintes agroman grupos de teatro nas cidades galegas máis importantes, que en pouco tempo comezan a pensar na “profesionalización”. Aínda que cada grupo amosa unhas características propias, podemos considerar algúns elementos que son comúns: utilízanse textos de autores modernos de recoñecida valía en Europa (Ionesco, Brecht, Ibsen, Beckett), tenta seguirse na preparación do actor as técnicas de Artaud, Stannislawsky ou do Actor’s Studio, e na escenografía incorpóranse tamén elementos surrealistas ou do “teatro do absurdo”. Así, despois do esgazamento que supuxo a Guerra do 36 e o baleiro posterior, o teatro galego daba un salto de xigante na súa evolución no xeito de presentarlle o conflito ó público. Tamén habemos de ter en conta que a situación non estaba para desaproveitar a ocasión de facer oposición ó réxime franquista pola falta de liberdades e amosar que mentres que o réxime agonizaba, aquí se estaba ó tanto das novas técnicas teatrais que imperaban en Europa, ignorando (cando non desprezando abertamente) as achegas que o teatro anterior ó 36 e o teatro da emigración podían facer nos novos proxectos.

Deste xeito, diante dos ollos dun público que desexaba con degaro ollar teatro galego, foi aparecendo un teatro descarnado, surrealista, moi directo, con escenarios baleiros ou cheos de andamios e onde a iluminación se convertía ás veces en protagonista da montaxe. Das representacións saía un público abraiado, confuso, desorientado e, sobre todo, con grandes dificultades para entender a situación teatral que se lle presentaba enriba das táboas, dada a desinformación que sufría das novas técnicas teatrais. Varios anos despois, xa canso de ver tanto “teatro patético”, o público empezou a desertar (aínda máis) das salas de representación. A historia do teatro galego dos anos 60 ós 80 é, entre outras cousas, a busca da conformidade do público e unha xeira de propostas que se lle ían presentando, case sempre formando parte dunha mesma alternativa, que a grande maioría do público foi rexeitando reiteradamente. As máis das veces, as representacións (que se facían en vilas ou cidades, esquecendo o rural, ben pola arcaica estrutura teatral existente, ben polos plantexamentos urbanos deste teatro importado de fóra) eran seguidas por un público selecto e case elitista (intelectuais e estudantes formando o escaso cento de persoas de asistencia media) con maioría de cadeiras baleiras nos locais de actuación. O teatro galego tardou en atopar propostas que contaran inequivocamente co respaldo do público e non foi ata fins dos 80 e comezos dos 90 cando comezou a incorporar o teatro na rúa, os contacontos ou a recuperar algúns dos clásicos, por falar dalgunhas das propostas hoxe en vigor.

Pero no rexurdimento do teatro en Galicia nos anos 60-70 ficou esquecida, como xa dixemos, a meirande parte da tradición dramática anterior á Guerra Civil e neste esquecemento está tamén incluído Varela Buxán. O seu teatro foi acusado de ruralista, clásico (no senso de artello vello), costumista e “xa supe-

Daniel Varela Buxán cos membros de “Xenio” tras unha representación de “Taberna sen dono” en Cercio. 27-08-1983.

rado”. Os expertos do teatro preferiron tirar por outros vieiros máis acordes coas técnicas dramáticas que triunfaban en París ou Londres como se o público que ía ver as súas montaxes tamén tivera a mesma información, costumes e mentalidade que o parisino ou o londinense. Semellaba que o autor ou director de turno estivera máis preocupado por amosar a actualización da súa preparación teatral que en acadar a comunicación co espectador. Non foron quen de aprender en carne propia a lección que Castelao lles deu ós intelectuais galegos na Arxentina, pois cando chegou exiliado á Arxentina, abraiado diante da total identificación entre as obras de Daniel Varela Buxán e o público, superando a dicotomía teatro intelectual/teatro popular, puxo nas mans da súa compañeira a estrea de *Os vellos non deben de namorarse*, que se estreou en 1941 con total éxito de público e crítica.

Pola súa banda Daniel Varela Buxán nos anos 70, aconsellado por varios amigos, decidiuse a levar ó prelo algunhas das súas obras, que saíron en tres volumes entre 1975 e 1980. Isto fixo posible que as súas creacións fosen coñecidas por amplos círculos culturais galegos. Profesores de colexios, grupos de teatro afeccionados de centros culturais, teleclubs e institutos empezaron a poñer en pé obras como *Se o sei... non volvo á casa*, *O ferreiro de Santán* e outras. O

Grupo Xenio, do mesmo xeito que outros cadros dramáticos de entidades educativas e culturais, sabe da aceptación multitudinaria das súas obras, característica aínda non acadada pola meirande parte das montaxes do teatro galego contemporáneo: que o espectador recoñeza como propios os conflitos que se presentan no estaribel, que atope como plenamente integrados no seu esquema social os personaxes que lle son presentados. Este é o acerto do escritor pontevedrés e o erro de gran parte da dramaturxia galega desta época, que amosaba unha mensaxe revestida dun disfraz moi mesto (ou cecais moi espida de encarnación algunha) como para ser comprendida máis que por uns poucos informados, unha elite de iniciados. E este non era o camiño para botar a andar. Nunha etapa en que era prioritario acadar a plena normalización do feito teatral en Galicia, cumpría empezar por facer un teatro de gran público, de masas, polo menos nun primeiro momento. E o teatro de Varela Buxán podía axudar a andar por camiño. Pero non se lle deu oportunidade. Era penoso ler as memorias anuais do Centro Dramático Galego a comezos dos anos 80, estimando en menos de 200 persoas a media de asistencia ás súas representacións, achacando tan baixa cifra (conseguida representando unicamente en cidades) a que “en Galicia non hai afección ó teatro”, disculpa simple, superficial e que reflicte o descoñecemento que se tiña da realidade cultural galega. naqueles tempos, moitos grupos de teatro galegos podían dar fe do contrario. O Grupo Xenio, humilde grupo afeccionado de mozos autodidactas, acadaba medias de asistencia moi superiores á antedita. As súas representacións –que normalmente non eran de telón e acomodadores- feitas en cidades, pero tamén en vilas, parroquias e aldeas, cun presuposto mil veces inferior ó millonario do Centro Dramático Galego, podía amosar asistencias de máis de 500 persoas na súa parroquia de orixe e tamén moi altas nos locais –pequenos e incómodos moitas veces- nos que actuaba. Unhas das razóns deste “éxito”, e non precisamente a máis pequena, estaba no tipo de teatro que ofrecía. En máis dun cento de representacións de obras de Varela Buxán temos visto á xente totalmente entregada ó conflito que se desenvolvía no taboado. Témosla visto sufrir co desgraciado, ollar con carraxe ó ruín, desaprobar (mesmo a viva voz) a actitude do insolidario e aledarse de vez coa resolución dos problemas. En Lisboa temos visto chorar a galegos da emigración coas angurias do protagonista. Este “vivir as representacións”, degaro máximo de calquera autor teatral e fonda satisfacción de calquera grupo, atópase decote na posta en escena das obras de Varela Buxán. É algo que deberan ter en conta as altas instancias da cultura oficial. Castelao tamén o presenciou en Bos Aires en 1940 e a súa reacción inmediata foi poñer nas mans da compañía de Varela Buxán a estrea da súa obra teatral.

O teatro de Daniel Varela Buxán non debe ser esquecido. Mentres sigan contándose por centos os asistentes ás súas obras, mentres haxa xente que segue as representacións de pé por estar todos os asentos ocupados, mentres o público

Daniel Varela Buxán co director do Grupo de Teatro Xenio tras unha representación de “O ferreiro de Santán”.

siga vivindo as ledicias e tristuras dos seus personaxes, estaremos diante da demostración clara e evidente de que o teatro de Varela Buxán aínda non debe ser deixado de lado, porque aínda ten vixencia. Máis aínda, o seu teatro pode achegar unha xeira de elementos válidos para acadar a comunicación co público (obxectivo máximo da obra dramática), aproveitables para o teatro de antes e de agora. No longo e difícil camiño cara a un normalizando teatro nacional, na penuria de autores teatrais autóctonos que estamos a sufrir, non estamos en condicións de permitírnos o luxo de reiterar os poucos nomes que o público consagró coa aceptación masiva das súas obras. Porque Varela Buxán é un autor popular –saído do seu pobo- e o seu teatro popular –para o pobo-, por máis que a popularidade nunca lle chegara en Galicia.

Este “filósofo do arado”, como lle chamou Castelao, deixounos mostra da súa filosofía nas súas obras, aburadas de amor a Galicia. Tiña unha idea de Galicia un tanto romántica, arredante a Xeración Nós, por iso loitadora e solidaria. Con el fóisenos, como dixo Vázquez Pintor, o último labrego do noso teatro.

APORTE A UNHA COROA TESOURAL TAN MERECEIDA

David Otero

“Soño, pero non parece, nin quero que pareza. Por dentro eu quero que aconteza a miña vida. Íntima, fonda, coazo un sentimento “(E ben podería dicirnos así ó que referimos. Non outro que a DON DANIEL VARELA BUXÁN).

Amparado no tesoural da súa vida e para ela, a de Daniel Varela Buxán, unha coroa, eu quixera reflecti-lo meu sentir. Sentir que, ó manifestalo a palabras nestas liñas, referénciase contundente; pois estamos a tratar da vida dunha persoa nosa, por aldeá e cívica, por popular e galega plena. Un “filósofo do arado”, como deste chamo lle dixo Castelao a DON MANUEL DANIEL VARELA BUXÁN. El nos seus anos de vida e de obra exemplarizou a flor do rus, a sempre primorosa, natural e libre, por aquelas no xardín de maltrato, sentíuno na súa pel, pero que a paso novo, dende arestora, ha volverse campo máis noso -máis libre e de seu- de carácter e de primavera continuada.

Moi especialmente, xa que outras son as plumas especializadas, eu, como xa dixeran, vou dirixirme a feitos da biografía de Don Daniel, o da Estrada e de Cercio, pasando por América, sempre na mesma sustentación de ser galego, sempre na teimosía de achegar obra para construír e non simplemente para remendar, pois así, do poema de M. Torga, referido como logo faremos ó seu vir a este mundo, ben podemos do feito tirar aplicación:

“Lanc,ado ás feras, ei-lo ao sol na area,
a ser activamente devorado.
Dia romano, imperial, sagrado,
De martírio e de verbena”.

Pois así, por Terras de Tabeirós, na Estrada, máis puntualmente polas de arriba do Liñares, tódolos anos chegaban á Pena do Foxo os cambotes, as sachadeiras por buscar labor e xornal. Uns para a roza e para as estivadas de anova-los montes para o centeo e mailo trigo, outros para a sacha do millo e todos para da-lo seu corpo por algo que se achegaba ó pouco ou ó case nada. Durmían nas palleiras, nos pendellos e alpendres. Traballaban como se di “a mantido”. E desta maneira, do lugar de Cercio de Lalín, tamén chegou Ángela Buxán por busca-la realidade da súa esperanza a cambio de traballo de máis para casa allea, que así mo contou Pepe de Teresa (e que os nomes poñeremos aquí tal cal mos dixeran), que correu na boca dos veciños, amais do antedito, polo do Xastre de Sequeiro (e tiña un dito que así andaba por boca de todos: PARA PANTALÓNS BEN FEITOS, NO XASTRE DE SEQUEIROS) e que oficialmente asentouse a tódolos efectos como José Requeijo Andújar.

Pois ben, Ángela acampou no lugar de Sanlouzáns, na casa da súa ama, Carmela de Souto e alí deu luz ó neno Daniel o 2 de marzo do ano 1909, aínda que se asentou no rexistro o día tres, tal e como aparece nos documentos. Foi seu padriño Manuel Castro González, o sogro de José, o xastre de Sequeiros e de madriña a irmá de Manuel, Dolores Castro González. Cristianouse na Igrexa parroquial de Rubín, pois a de Lamas, a de San Verísimo, é anexo da antedita. Ben se desprende que foi fillo de solteira, que por aquela tivo que pagar por tal e ser motivo de faladorías que, a dicir ben, nós sabemos que non virían ó caso, pero a vida era así e non coma nós, de poder facelo, dispoñeríamos.

Con tres anos levan ó neno ó lugar de Carballal, á casa de Pilar Figueiras. Nestas datas, segundo a voz dos veciños, súa nai Ángela Buxán casa con Jesús Varela e os dous traballan de caseiros nos lugares de Riamonde, Abelleira e en Sta Cristina de Vinseiro. O neno, en todo este tempo, queda ó cargo de Pilar Figueiras, a do Carballal; a cal —e tamén por testemuña dos veciños daquela bisbarra— coidou primorosamente.

¡Cantos Balbinos, cantos, andaron e andan polas nosas aldeas e cidades! –ben podemos dicir, a pesar de modernidades absurdas, baleira e sen pés na terra, a pesar de globalizacións de mala intención que pregoan e que van por camiños perigosos. Globalización, que se move en base a certos “progresos” (dinlle) e que impón a internacionalización, unha configuración posible na que os seus líderes e executores se dilúen na “complexidade da sociedade”, no “todo nós”. Globalización onde toda a sociedade se subordina á economía, onde se reducen as dimensións do noso planeta e aumenta a velocidade de transformacións para a absolutización da xestión de recursos escasos para satisfaceren necesidades ilimitadas (algo así certo como a economización da razón planetaria, onde a economía se autorregula e uniformiza a través dos mercados libres, así o económico vólvese o espacio sagrado e vital do social; pois soamente o económico produce riquezas e as outras actividades utilízana). Globalización na que as partes non compoñen as dimensións e os Estado-Nacións rematan como solidariedade social. Globalización, repetimos, como valor económico inevitable e como funcionamento da economía mundial como un conxunto (¿harmonizado, integrado?). globalización, en definitiva, como mundialización dos mercados financeiros e a súa diversificación, asociada a unha hexemonía das empresa transnacionais, permitida pola doutrina liberal como discurso da política económica. Flexibilización (de todo, agás a riqueza) é a palabra de orde.

Pois ben, o neno Daniel, no decorrer da aldea, no seu percorrer por ela, faise aldeán, cidadán e veciño do seu mundo, da súa patria. Entre moitas mágoas e inocencias, a pesares de ben coidado pola súa ama, tería bastantes problemas para rubir ós seus cumes. Botaría man do seu lume, do xenio e maila rabia, ben nos dixeron que era un rillote de certo. Chegaría nos seus soños mesmo a onde non chegase o fouciño, a fouce, nin o lagarteiro, aínda que en contra do dito popular de que xente nova non garda rego, que mentres o pao vai ben, descansa o lombo. Anos da aldea onde os paisanos tiñan bo estómago –no dicir dos señores dos casinos por mor das carencias dos labregos. Había que soergue-lo piar do porvir; pois, quen comeza ofrecendo, remata pedindo. O neno Daniel, como logo veremos na súa obra, fixo certo o aquel de que os mitos, a maxia e mailos feitizos, non aparecen e desaparecen. Todos sabemos que o popular, dunha maneira ou doutra, permanece e persiste na era tecnolóxica.

¿E el que diferencia notaría o neno Daniel entre o soño de cando se dorme e maila fantasía de cando se está esperto? –preguntámonos.

Asegurámonos por contestación –os que andamos polo mundo dos sabios, avós e nenos- que cando os nenos aprenden a soñar, quédalles para sempre esa sabencia, todo ó final se lles volve soños, estean espertos ou durmidos e xa que logo, nesas idades –je oxalá fose sempre!- o xogo vólvese o caderno onde poñérense a face-las tarefas obrigadas de soñar. Desta maneira nos petos sempre levan un ben de maxia para poñeren en acción en calquera momento. Así, Daniel neno completo para o seu tempo, gozou das festas, dos faladoiros, dos sabores de camiños e con-

gostras, das paisaxes e dos estados de ánimo que a súa vida lle tiraba. Os coches das feiras, os tratos e mailos andares para a feira do Foxo, Codeseda e A Estrada e de tantas e tantas cousas propias da súa capitalidade aldeá. O seu corazón xeneroso abríase a tódalas aventuras.

E chega na vida de Daniel un momento difícil. O ceo volvéuselle un algo máis de negro. Morre Pilar Figueiras, a súa ama. Daniel vaise a Cercio xa co pai e nai. En pouco tempo deixa de ser fillo de solteira no falar das xentes e nos corros dos quinteiros e pasa a ter dous apelidos. O home que casou con súa nai dálle un apelido e agora falaremos de aquí en diante -je oficialmente!- de Daniel (con Manuel) Varela Buxán. Unha vida nova e máis horizontes ós que mirar. Para o neno Daniel, a súa educación na aldea e nas aldeas, significou a evidencia do que a xente sabía. Desta maneira, o pillabán, foi adquirindo a capacidade suficiente e espontánea de comunicar cos que se relacionaba. Os seus días abrían e el erguíase. Erguíase esperanzado e buscaba a alguén que lle chegase coas mans cheas de palabras, contos e ditos, refráns e sucedidos, mesmo con lugares de niños de paxaros; sempre, como abofellas ocorre na aldea, con moito par falar en calquera clave e ton de misterio ou de progreso. O corpo de Daniel, como o de calquera neno ou nena daquel tempo na aldea, percibía os arrecendos -e por veces os sabores- de amorodos, de mazás azucradas, de noces e castañas, de peras de manteiga e de marmelos finos de pel mol e acariñada, pois a súa memoria volvíase corazón e sentimentos. Tamén unha conquista que se acompañaba de cancións de berce e de aromas a tabaco de picadura. ¿Quen di que Daniel por aquelas e máis dunha vez non convidou á Lúa a bailar unha peza con el? O presente que construía a cada día non era outra cousa que o tellado do seu pasado.

Daniel xa andaba polo camiño ben feito de se barbear, con moitas cousas postas e con moitas sabidas. Recoñecía as cores polos seu sabor e os seus soños, agora xa de mozo buscaba pórllle moita atención e non desoílos. Sen grandes novidades que o abraiasen, levaba consigo un feixe bo de alegrías e colocaba as esperanzas que o mantiñan á súa dereita. Tentou mesmo ser músico, os seus pasos destilaban compases, pero non se poden pintar tódalas cousas e hai que facer escolla. De tódalas maneiras, o mozo Daniel, ó pé dos vinte anos, non era neutro. Andaba con moita seguridade polo lugar dos desexos e vía a boa luz que con pan, as dores de cabeza pasan mellor. Por iso mesmo tiña que facerse con ese pan necesario, o que non sobre e se malgaste; pero que pola contra, se falta, a un non lle vai ben. Había que superarse. Os recordos de vinte anos, sen seren dos mellores que gardar, tampouco Daniel os sentía como coitelos que o cortaban e por iso púxose de arrouzado e poderosos por buscar nova orientación. Leuse en versión emocional. Impoñerse soidade significaba un absurdo e como dixo Laura Esquivel: “Traballar coas emocións ha se-la terapia do futuro”.

Aló van vinte anos da súa vida. Dende 1909 en que El Rei Alfonso XIII inaugurou en Compostela a “Exposición Regional Gallega” e consonte se celebrou un Certame Literario para conmemora-lo Centenario da Guerra da Independencia en

Galicia e se produce a Guerra de Marrocos e maila Semana Tráxica de Barcelona, fusíase a Francisco Ferrer y Guardia, dimite Antonio Maura, Maragall publica “Elogio de la poesía”, morren Isaac Albéniz e Ruperto Chapí, R. Edwin chega ó Polo Norte e o “salvarsán” cura a sífilis ata 1929 en que en Galicia se funda a ORGA, hai revoltas contra a Dictadura e Primo de Rivera, folgas estudiantís que provocan o peche das Universidades de Madrid e de Barcelona, Ortega publica “La rebelión de las masas”, en Estados Unidos fúndese a Banca (o venres negro), Luís Braille crea o sistema de lectura para os cegos e Hemingway publica “Adiós a las armas”, o noso mozo, Daniel Varela Buxán, emigra a Bos Aires. Galicia seguía a ser un enorme exército e camiñantes. Camiñantes (emigrantes) que buscaban fóra, na diáspora, mesmo por ben anos e coa morte, o preciso para comezaren a vivir; pois aquí, na Terra, nin sequera se podería dicir que tiñan algo para facelo, vivir.

¿Cando se poñería principio de verdade para que os galegos fosen de feito contra tantas cousas que, feríndonos ben fondo, eles defendíanas?

Galicia –e Manuel Daniel vía certamente– era o espacio ideal do conformismo e ben que el se preguntaría: ¿u-la simultaneidade con que terían que moverse os pobos que deben conformar comprensivamente o mundo?

Como dixo Ec,a de Queiroz do seu pobo, nós tamén poderíamos dicir outro tanto: “A SOCIEDADE PORTUGUESA SON CATRO MILLÓNS DE EGOÍSMOS EXPLOTÁNDOSE MUTUAMENTE E ABURRÍNDOSE EN COMÚN”.

Non hai dúbida de que nós, daquela e mesmo arestora, non dicimos en alto, nin por escrito, aquilo que en baixo fala a nosa conciencia. Daniel sabía ben que na súa aldea de Cercio, en tódalas aldeas, si que existían os ollos e que o ceo estaba máis cerca, que as palabras da Lingua que mamou xeráronlle emocións, pois na aldea é a cabeza quen fala e cando algo morre, tamén morre algo na humanidade. ¡Cantas cousas pequenas nos enchen as nosas vidas na aldea! Pero iso, así soamente, non bastaba e colleu camiño de América. Ó dicirlle adeus a Cercio, non significou poñer un valado para olvidalo, para maldicilo, non fois iso. J. Ángel Valente escribiuno logo e Daniel podería tamén facelo así, o aquel de “irme, afastarme, foi tan só a maneira de volver para sempre”. Daniel confiaba na capacidade ilimitada da esperanza e non lle bastaría con recorda-las cousas, habería que emendalas. El era mozo e a rebeldía constituía un soño. Irse de Cercio non significaba unha ausencia. Marchou e mellorou e aí tamén a súa intuición, xa que logo, a súa boa inspiración.

Nos vinte anos que botou na América –e como tan ben nos explican un dos mellores biógrafos de Varela Buxán, Daniel González Alén –sobre todo na Arxentina, Daniel escribe vinte obras de Teatro que foron representadas pola Compañía Galega (composta por vintedous actores) chamada MARUXA VILLANUEVA e en máis dun cento de ocasións nos mellores teatros de Bos Aires e de Montevideo. Esta mesma Compañía foi a que estreou a obra de Castelao “OS VELLO NON DEBEN DE NAMORARSE”.

Daniel coñece a fondo a emigración e logo o exilio de moitos galegos e galegas por causa da Guerra (IN)Civil do ano 36. Castelao, Dieste, Blanco Amor, Luís Seoane, Isaac Díaz Pardo, Fernando Iglesias “Tacholas”, María Boga, Arturo Cuadrado, Lorenzo Varela, etc. Toda unha fileira de honra, boa e xenerosa, para Galicia e así para o mundo.

Unha vez casado con Maruxa Villanueva, a gardadora universal da casa de Rosalía na Matanza, en Padrón, dedicado de cheo ó noso Teatro, eles dous, coa súa Compañía, fixeron que o Teatro Galego acadara sona e popularidade que nin antes en tanto se coñeceu. Foi alí o cerne creador de Daniel Varela Buxán, declarado con todo merecemento o PATRIARCA DO TEATRO GALEGO.

Daniel Varela Buxán, na diáspora, na busca e na procura de si para os outros, no sentir de moitas e moitas que conviviron con el, afondou na idea de que a Cultura era o cultivo da vida, pois da vida sae e nela se celebra. Non lle basta con sobrevivir.

Ben seguro que se preguntou unha chea de veces o de que ¿quen se pode expresar no que non é? E destas, así, el mesmo concluiría co de quen non asume unha identidade (nacionalidade, de tela) desmárcase; pois non hai quen nos negue a nós, ós galegos e galegas neste caso, os nosos dereitos culturais de aplicación universal, xa que logo... ¿quen nos pode nega-la reivindicación da intelixencia plena dos nosos afectos?

El ben se decatou, dende lonxe e tan cerca, de que o porvir da ilusión era o substancial e esencial do porvir da vida. Nunca a perdeu e Galicia foi o alento primordial que tratou de compartir, que o confirmou, que lle deu nome verdadeiro. El sabía que Galicia aínda tiña que ser unha conquista vital. Un lugar íntimo no que non teñamos receos, nin dúbidas, de facérno-la pregunta de quen somos. E el tiña a certeza absoluta de que nunca é tarde para sérmo-lo que debemos ser, aínda que mesmo non nos sexa doado recuperar a aqueles que teiman por destruír a cada hora.

—¡Cantas veces diría así desta maneira!

—¡Vinde todos, que o futuro está chorando!

E así, pola arte do Teatro como expresión excelente literaria, como auga cristalina de manancial primoroso da intelixencia e da Cultura popular, seguindo o dicir fermoso de Castelao que era: “SÓMO-LO ZUME DA NOSA TERRA E O MEL DAS NOSAS TRADICIÓN”, sabedor Varela Buxán que Galicia constituía un alento para compartir fraternalmente, solidariamente, que ese alento confirmábanos e que era a súa Lingua, non quixo por nunca esquecerla, non quixo ignora-las súas palabras, pois eran a creación popular, e poñer nomes e pensar, de quen o querían. A Lingua para el foi sempre o himno da súa nenez e por iso, no meu entender e para el, o que segue:

Quixen se-lo cantor da aldea,
quen posúe o repertorio amado,
o de sentimento e corazón,
e de contido propio e forma única,
con palabras creadas para nomear,
as máis populares e por tal, auténticas,
todas necesarias.
Quixen se-lo cantor da aldea,
porque creo nela,
creadora.
Creadora de mitos e ritos,
sen rutinas,
con discurso que escoitar,
texto absoluto sempre,
para lela.

E abofellas que fuches, Daniel, fuches. Pois as túas certezas foron polo carreiro de sermos, non do sermos. Así como Cunqueiro ben dicía que “a mentira era aquilo que non se soña”, polo mesmo diremos nós que ti a verdade soñáchela sempre e por iso creaches, buscaches canles de expresión e embocaches na mellor, na que te realizou máis, aínda que con sufrimento e feridas, o Teatro. Por tal e tamén, non perdíche-lo norte e avisaches, orientaches e prevíchesnos, con aquilo de que non nos sobra sabe que os soños han se-los das cousas que merezamos, que o canto non pode nacer das nosas derrotas, pois non é ben cantar cando os fracasos nos entusiasman.

E no ano cincuenta volvees á Terra, a Galicia, a Cercio e con Maruxa Villanueva. Ano da morte do teu admirado Castelao, de quen tiveches como cabeceira na túa intimidade e na túa alma de por vida. Aquí, xa de volta, as cousas non che foron aló moi ben que se diga. Galicia non andara tanto, non se atopara para valorarte e abrirche camiño de realización.

E volviches á nenez, a Lamas, a Sequeiros. E alí estaba O Xastre, Paco de Brea, Carme de Riamonde (Carminha como ti lle dicías), Don Manuel, ó que sempre lle dixeches “mestre”. Tamén despois Ana María, a nena moza que verás tódolos días no ceo, si, á que lle dedicáche-lo libro *A xustiza do muiñeiro* e *Se o sei non volvo á casa* e nel, no ano da túa morte, o 86, poñías: “...e á súa netiña Ana María que decote levei e levo no corazón”.

Pero claro, os tempos non andaban moito para ti gozalos. Querías traballar de practicante e para tal xa había lugar para outros. Décheste a coñecer ó Xastre e coñeceute, pois ti éralo afillado do seu sogro, si, de Manuel Castro, por quen ti lévalo nome de Manuel e o xastre recordaba o moito que fumabas, o raiante que fuches de neno. Logo díxome que tamén gustabas da pesca e da caza, que xa logo por

Cercio coñecía moi ben os lugares de moitos coenllos. Sabíano ben Paco de Brea e Arineo. Sempre fuches moi tratable con todos e sempre agradable. Recordábante ben cando viñeches a Sequeiros con Maruxa, que era moi guapa, ó dicir del e que era unha verdade como unha casa. Seguías sen choio e botaches un mes para irte logo, como cando neno, a Cercio. A xente ía poñe-las inxeccións a un práctico e se non a xunto de Mella, o médico. Comías na casa de Brea e durmías na de Matolobos. O teu estómago non andaba ben e tamén querías que Franco morrese pronto. Logo, en Cercio xa, alí si colliches traballo de practicante. Alí conectaches con Daniel Alén, con seu pai, co amigo do ceo, Xosé María, teu colega das Cruces.

E así unha nova porta que pasar. Maruxa Villanueva foise á Matanza, a Padrón e ti colliches rumbo con Luisa, polo ano 66, foi a túa segunda muller. De seguida os moitos recoñecementos, publicacións e meritísimas intervencións. Daremos contas dos de Cercio no ano 84, o de Lamas no 85, denantes de morreres no ano 86 e nos de logo en Cercio outra volta no ano 96 e o do Concello da Estrada no 98, no que declarou ANO DE VARELA BUXÁN.

De todos eles, permítame Daniel, que como estradense, saliente as túas palabras no de Lamas do ano 85, as cales, para min, sintetizan qué fuches e quen es:

“TODO ESTO DA HOMENAXE EMOCIÓNAME MOITO,
PORQUE EU NON TEÑO MÉRITOS PARA TANTO;
PERO O QUE SI TEÑO É A SORTE DE DAR CON
HOMES NOBRES COMA VÓS,
QUE VOS EXCEDEDES NOS AGASALLOS,
QUE SEN MERECELOS,
ME TRIBUTADES.
MOITAS GRACIAS”

Velaí, unha vez máis, o sentir de bonanza e de xenerosidade de Varela Buxán, o amor como arma para quen merecendo tanto, di que non é nada. El que foi un clásico, que dalgunha maneira soubo chegar ós soños e que se non o fixo de todo foi porque non o deixaron. Nunca foi costa abaixo para se salvar e preferiu os empines e tratar de superalos. Niso puxo toda a súa naturalidade, a autenticidade e aí estivo a súa grandeza. Reflectiu o cotián do sufrimento, puxo na crítica e disentiu sen ir á guerra, fíxoo polo andar do teatro e así foi a súa aventura, a súa conquista, tan de arte como de calidade. Un pensamento innovador para Galicia con capacidades de sobra para convocarnos. O Teatro para el foi tamén beleza, pero non se quedou no estético e si colleu polo debido ó ético, pois Varela Buxán estaba seducido pola aldea, polos homes e mulleres que vivían na inxustiza, no mal do sufrimento, na resignación, ata como rendidos sen redención posible e iso tamén levou a botar un gran de calidade. Fíxoo, repetimos, polo Teatro como flor do seu compromiso e esencia da súa militancia.

Varela Buxán, xa que logo, soubo le-la aldea como matría, fratria e patria. Fíxoo no mencer de tódolos seus días, nela e cando fóra, en tódolos tempos que xiran, doen e asemade animan. Por iso quixo volver á aldea, para saber máis da súa vida, volver sen facer diso un retorno de soidade, para saber da eternidade, dos bicos dos soños coa realidade, do latexar do sangue aldeán que sempre facilita para un sentirse exiliado de dentro. Volver á aldea porque elas forman o trisquel orixinal das esencias fondas que nos seducen. Nelas está o arriba forte, con valentía, do noso espírito comunal das nosas tradicións, da nosa diferenza, sen facer esterco da nosa palla e si o tránsito da madurez con corpo e contido verificables. De aí o *RUS E O RURAL*, o carácter unitario, o núcleo profundo que reside na esencia da nosa personalidade en tódolos modelos de comprensión e expresión, afectivos e efectivos, pois a aldea posúe unha forma de vivir, unha dimensión, para engadirlle ó mundo unha sobredose de sentimentos. Nela, canatalo que se perde, non produce moita historia. A aldea –e así reflectiuno sempre Varela Buxán– significa unha evidencia da nosa realidade e non basta con facela en camiños de evocacións simplemente. Dela han saí-los raís de tódalas locomotoras en tódalas velocidades comprensivas, pois ela tamén é, a aldea, un verso puro que multiplica as luces das orixes e que enriquece plenamente a nosa diferenza. Ten tódolos nomes que nos constrúen, que nos chaman e chamamos para abri-las portas da casa. A aldea é e polo tanto que ninguén a use como coartada. Nela sempre vivirá o “foi unha vez” e ninguén é o último. Ese “foi unha vez” ha ser imposible que se acabe, pois detrás de cada comezo de redención e de progreso sempre haberá outro “foi unha vez”. O futuro lévanos ó recordo a e así acender unha luz no pasado. Sempre se volve á casa e nela sabémola historia, non unha historia calquera.

A Estrada, agosto de 2000, ano de Murguía

Panorámica de Sequeiros. (Foto: Varela Buxán)

1

9

9

8

Ano Varela Buxán

Concello da Estrada

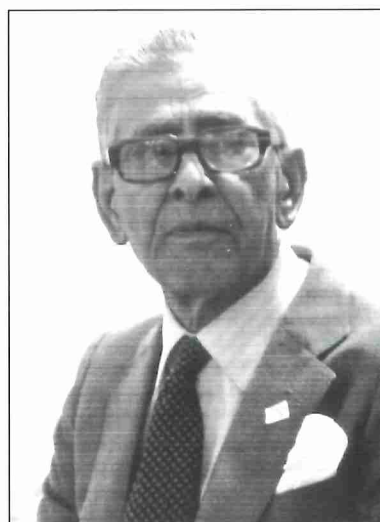

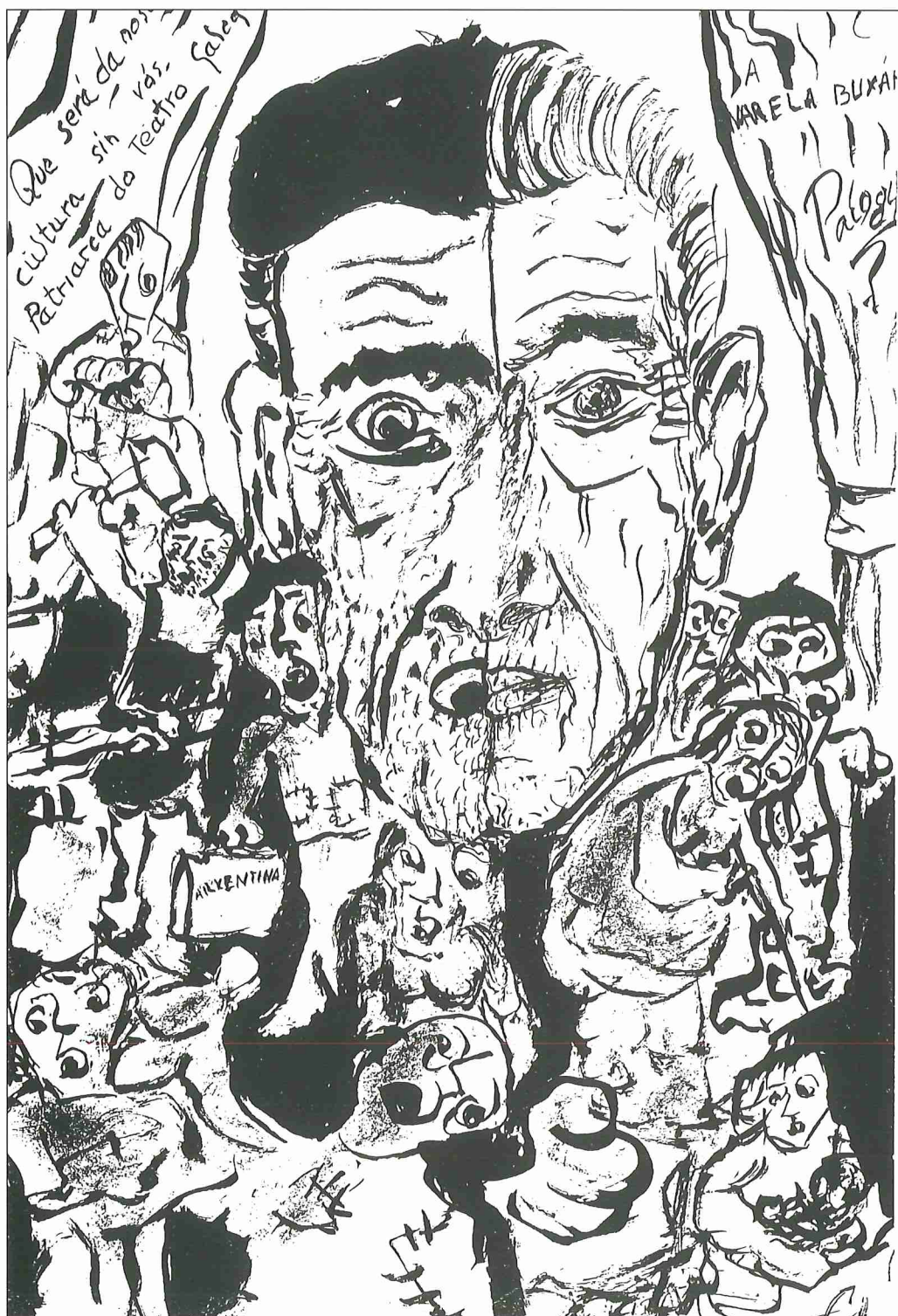
Testemuña da homenaxe da parroquia de Lamas a Varela Buxán. 15-XII-1985

Monumento de Varela Buxán na Estrada

Unha rúa da Estrada leva o nome do dramaturgo

A Varela Buxán. 1984

VARELA BUXÁN: O MEU AMIGO LEVADO

Xosé Vázquez Pintor

Primeiros anos sesenta. Primavera en Cercio. Sobreiras sobre o val de Carmoega e o río Arnego a fornecer o cesto dun home que viaxa ao carón da ribeira, carreiro mallado, co seu can Brigo, inseparable escoitador. Fala Daniel co seu amigo das revelacións dos soños e o río, na Zarra do Porto e polo Pozo Negro, recolle as angueiras e os ecos do Teatro. Lonxe Arxentina, Uruguay, Castelao.

Troiteiro solitario entra de tarde na Casa da Vila de Quian. Senta. Conversa coa Mercedes e co Xerardo. Deixa que eu rebusque as troitas na *patela* de vimbias: unha, dúas, tres... ¿Gústanche? Si. Pois cólleas, son túas. Daniel gasta as palabras fermosas, estende os ollos cabo de lonxe e dime que a Terra tamén se aprende aquí, nas raíces, onde escribe o tío Xerardo coa rabiza do arado e a súa irmá Mercedes alimenta a vida da casa, vai e vén de sol a sol entre os carreiros todos. El lévame e eu vou. Os meus tíos cadran que hai que estudar moito para saber máis cousas ca eles, para poder pagar as débedas, para ser máis libres. ¿Ves o que che di Daniel? El é o noso amigo, non minte, andou polo mundo e aprendeu.

Si que aprendeu: a ler, a escribir, a falar... ¡Que ben di as palabras, como entra no corazón da xente, do neno! “Un día fun zoqueiro, tiña o taller nun hórreo das Pallotas; outro día músico; outro día non puiden ser nada... e collín o barco para Arxentina. Aló andei a traballar en moitas cousas; souben canto doe deixar Galicia, todo o que máis queres. Coñecín a outras persoas co meu sufrimento pola Terra e púxenme a escribir teatro, comedias que facían rir chorando...” ¿E costa moito ser escritor? Pouco, tes que poñer a man aquí (colleu o corazón no puño) e xa está. ¿Si? Si.

Desde entón teño con este home a herdanza dos sonhos, a prudencia das distancias, os escepticismos todos cara ás moitas formas e maneiras de entender (e negociar: *nec otium*) a nosa literatura. Por el bebo nos clásicos as mellores palabras, os afectos. Con el entendín canto manca o esquecemento, a indeferencia, o ninguneo. Sen el sei o que valen os días, o que dura un sonho, canto se recupera de exemplo nas agras dos auténticos. Descansa Daniel na súa *cova* de Cercio, nun recanto do adral ou camposanto, cabeceira cara ao solpor, coma as testas das igrexas galegas do románico; pés cara ao abrente, para camiñar de cedo, na alba do día, de volta.

Valla este exordio coma un retrato de feira (sinxelo e á vez entrañable) do que para a miña andaina no galeguismo ten significado o encontro con Manuel Daniel Varela Buxán. El era a primeira voz que escoitei dicir *Galiza e alicerces* coma quen recibe un trono antes que o alustro. Tiña os ecos das corredeiras e das fragas. Sabía interpretar as mensaxes. Labrego des nación e sen renuncias, acendíase coa palabras (el pronunciaba *verbas*) e ardía na memoria das xentes e das cousas humildes. O Teatro era a escusa para alimentar a súa reivindicación do agro e do mar: berces e covas. O eterno retorno, que vai enmallado, necesariamente en nós. As cidades, mesmo as vilas, tiñan (el que andou vinte anos de desencanto, de fracaso en fracaso) un aire de artificio, de alleamento, de secuestro. Chegaba con Maruxa Villanueva desde Bos Aires, os dous con sede de terra e de mar, de espectáculo para a encarnación do orgullo, para as identidades, para as rebelións. Anos cincuenta e sesenta. Posguerra e fascio. Xorde Galaxia. Daniel soña e pídelles a Ramón Otero Pedrayo un limiar para as súas obras. Quere velas escritas en papel de libro, espallalas coma as follas dos sotos ou coma ourizos. Don Ramón de Trasalba escribe o prólogo en letra manuscrita, difícil e fermoso debuxo, fervenza de palabras para presentar ao amigo que acaba de chegar despois dos éxitos no *Teatro Maravillas* e no *Teatro Mayo* de Bos Aires (cento seis representacións da obra *Pola nosa culpa*), no *Teatro Solís* de Montevideo... Castela confíalle a estrea de *Os vellos non deben namorarse* e mandará por eles (Maruxa e Daniel) recado, aviso, conciencia, para crearmos, xa de vez, esa ensoñación das Irmandades da Fala, do Grupo Nós... O Centro Dramático Galego, que aínda non temos. Visitas, contactos, palabras. Ningún paso en firme. Ningunha certeza- anos de espera e desespero. Cercio, a parroquia que dorme

Varela Buxán, Daniel González (o Tío Xanete), Xosé Vázquez Pintor, na festividade de Nosa Sra. da Luz. Lalín, 2-VI-1972.

nas abas do Monte do Carrio e desperta cada día coa vista no Farelo, acolle a parella, alimenta a esperanza: labregas e labregos de todas as idades do mundo inícianse na andaina da interpretación, maxia de corpo e palabra. Pero os días non chegan, non poden coa miseria, tanta miseria de espírito que couta o proxecto ensoñado en Boca, Corrientes, nos Centros, na hora da partida; e Maruxa decide definitivamente a aposta por Compostela, a cidade máxica, esa cerna. Varela Buxán segue cos pés chantados nas corredoiras de Cercio. Coñece aquí a Luísa, namóranse e casa, para botar raíces na pelexa diaria pola vida. Nunca abandonou os sonhos. Escribe e estudia. Faise *practicante* (hoxe A.T.S.) nun tempo record. Exerce o oficio da medicina (que arestora chaman *de familia*) e fai de case todo: arranza corpos e almas; alenta, motiva as reivindicacións a prol de todas as melloras posibles no rural, tenta a soberanía culta do galego e atopa coa Igrexa. Acendido en chamas, decide o enfrontamento polo idioma. Deus non axuda e el fracasa de volta. Escribe máis. Procura a mocidade, crea os espacios para as tertulias e os convivios. Cando albisca unha luz que o estima emociónase (¡tanta indiferencia!). escribeme e sabe el, o primeiro, que eu quero ser poeta galego. Fai o limiar de *Gándaras* (Editorial Celta, Lugo 1971). Viaxa comigo a Sarria par recibir o premio “Meigas e Trasnós”. Descarga o seu monte de esperanzas. Falamos aquela tarde en Cercio da posibilidade dunha edición de autor

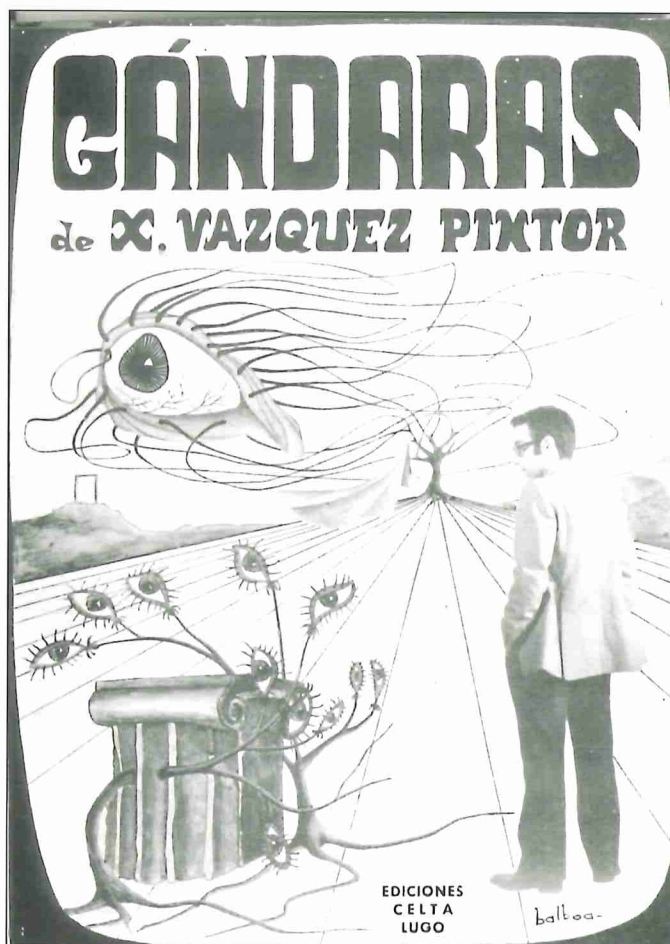

Varela Buxán, Fernando Iglesias (Tacholas), Daniel González (o Tío Xanete) e Xosé Vázquez Pintor. Cercio, 1975.

e decídese a editar en Celta o seu primeiro tomo de Comedias: *O ferreiro de Santán e Taberna sin dono* (Teatro Galego); prólogo de Ramón Otero Pedrayo e fermosísimo debuxo na portada, sobre fondo verde, de Luís Seoane. Non fallan os amigos. Laxeiro fará o seguinte para o segundo tomo: *A xustiza dun Muiñeiro, Se o sei... non volvo á casa*. Imprenta Paredes, Pontevedra, 1977. Edicións soñadas, cartos de seu. O risco pola publicación das súas obras debía ser entón moitísimo: Teatro Popular. Falan as xentes da aldea. Bourean os zocos no estaribel. Un comediante ruralista. ¡Baaahhh! Pero a Terra bebe nas súas fontes e estes dous libros ían ser os primeiros fornecedores do Teatro Amador de Galicia. (Xa llelo dixera polo dereito Castelao aos señoritos da cultura galega na Arxentina: non debemos desprezar o Teatro dos Emigrantes, acaso teñan defectos de interpretación, pero é o Noso Teatro de Raíz, cómpre axudalos, eu voules dar a miña peza dos *Vellos...*). agroman os Grupos, medran as Asociacións Cívicas a prol da Nosa Cultura e ¡ouh sorpresa!, *o filósofo do arado* (en definición certa e cariñosa do Rianxeiro a Varela Buxán) ten recoñecemento tamén aquí, onde estaba decidido o seu esmorecemento, o remate das anécdotas, o enterro da memoria feliz daquela Compañía Maruxa Villanueva (con Maruxa Iniesta, Eva Carreras, Fernando Iglesias, Tacholas, Antonio Cubelas...). Ladran os cans e chove. O CDG, lonxe dos proxectos benqueridos polo galeguismo de sempre,

xorde en cousa negociable e estrea a Castelao: *Os vellos non deben de namorarse*. Asisten como convidados de honra, Maruxa Villanueva e Varela Buxán. ¿E que resultas?: “Pero que desbaraxuste, que están a facer aquí estas xentes cos nosos soños, Daniel”. Maruxa, toda incendio, abrasa, queima.” Cómpre agardar un chisco, eu falareilles, deixa, non te alporices.” Os dous, xa na definitiva ausencia, nos corredores do Alén, saben que lles escoitei o antedito. Non minto. O Teatro Galego a recú. Nec-otium. Pero hai amigos que se achegan á casiña de Cercio para

saber da historia: artellamento do Teatro na emigración arxentina, labor, espacios, nomes, datas, resultados. Francisco Pillado Mayor e Manuel Lourenzo son receptores da leira ricaz de comediógrafo, viven con el unha recuperación inmediata da esperanza, entrégaselles nun colo e achega o necesario para tecer a crónica da memoria e do agradecemento. Non fala en vao. E veñen tamén os teatreiros noviños de Pontevedra e de Ourense, A Coruña e Lugo, as catro augas. Varela Buxán sorrí e viste ben, campa feliz sobre un corpo que vai en ruína. Chegan os recoñecementos públicos, os dous auténticos e os aproveitados; el distingue e cala, non é tempo de esbardallar cando medra o teatro galego de base, cando os afeccionados montan estaribel e viaxes, sementan. Daniel asiste sempre que pode ás estreas. Recibe a visita de Tacholas e da súa dona Sabela. Emoción a esgalla. A trepia benquerida do noso Teatro en Bos Aires está uns días en Galicia, cadran conformes en que aínda *todo ou algo* pode ser posible: Maruxa Villanueva, Varela Buxán, Tacholas. Eis os *alicerces*, aquela palabra máxica que eu recordo ao pé do río de Quian, metendo a mau nas troitas. Comemos o polbo

de Santa María dos Arcos na feira do doce de agosto en Agolada; Tacholas fala e canta todo Ourense, aquela infancia, recrea un mundo de fame e xuventude nos pendellos agolenses. Eu gasto zapatos novos, do trinque. Recibo como agasallo, en presenza dos meus pais, o “Sempre en Galiza”, edición As Burgas, Buenos Aires, 1962 (*a nosa biblia*, dime) e a promesa de nunca a deserción da Terra e dos Soños. Nunca, amigos. Quedo marcado de gracias e iníciase co grande actor unha correspondencia que non cesa: Cachimba, 1015. Máis libros. Retratos. A voz que falla nos últimos días da rodaxe en *La Patagonia Rebelde*. Aquí, Daniel medra en prestixio popular, pero devala a saúde. Asiste á inauguración do Monumento a Castelao en Santa María de Pontevedra e outra volta, na hora das palabras, a emoción cóutalle aquelas verbas; a pedra do Eirados das Torres pontevedresas e o bronce de Bucíños recollen a fondura labrega. Ensómese na tristeza e Luisa aténdeo, xa no seu andar de Lalín, nese exercicio de dar máis vida, máis forza. Non foi posible. Viaxa por derradeira vez a Arxentina e Tacholas léva o colo polos afectos polos lugares de outrora. Daniel revive e dóenlle tantas ausencias. O home que nacera en Sanlouzéns-Lamas da Estrada o dous de marzo do 1909, quen o día 18 de febreiro do 1930, recorda: “metinme no buche dun aleve negreiro vapor, no peirao de Vilagarcía, para chegarmos a Bos Aires o 11 de marzo, onde botei os mellores vinte anos da miña vida”; agora, 25 de setembro do 1986 olla caer definitivamente o pano do seu Teatro, da súa vocación, da súa entrega. O derradeiro labrego da nosa dramaturxia, o autor das “comedias que tamén fan rir”, vaise levando. Hoxe en día os enterros son espectáculos de moi-tísimas lecturas e Daniel tamén recolle as saudacións na despedida: Lalín cheo de coches e xente diversa. Non cemiterio aldeán de Cercio (acaso o sagrado que tamén andou o trovador Nuno Eanes Cerceo, século XIII) en troques, quedan os poucos, as mulleres que o aman, os amigos. Baixa á cova o cadaleito e unha ducia representativa de xente noviña, que saben e gorentan da interpretación das súas obras –Grupo de Teatro Xenio, da Asociación Cultural de Mourente, Pontevedra- estrala nun aplauso que dura un repenique do corazón mancado, unha ardentía. Vaise apagando a luz cabo do mar, remontando o Carrio. E Daniel descansa. Aquí. Hogano.

Quián de Carmoega, agosto de 2000

CRONOLOXÍA

Xosé Luna Sanmartín

Quixera manifestarlle a miña gratitude a todas as persoas que me facilitaron axuda documental: a Mª Luisa García Santoadré (viúva de Varela Buxán), e aos seus sobriños, Josefina García Sanmartín e Manuel B. Méndez Vázquez; a Maruxa Villanueva, Francisco Pillado Mayor, Clotilde Iglesias (filla de *Tacholas*), César Sesto Sobrado, Francisco Lareo e a Xosé Vázquez Pintor.

1909

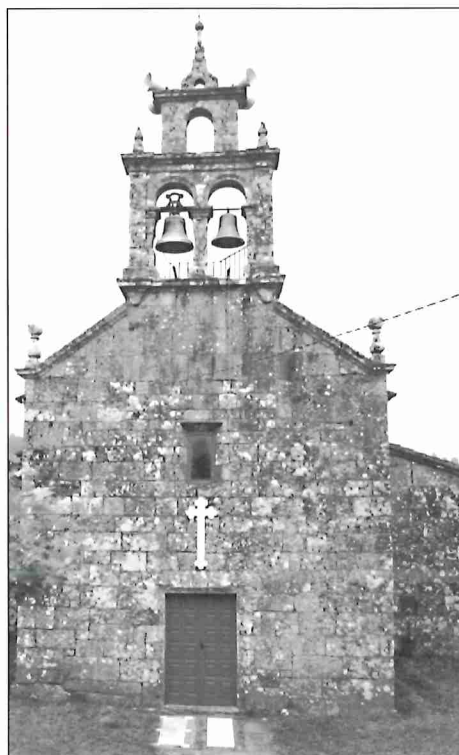
2 de marzo. Nace Manuel Daniel Buxán Vilela no lugar de Sanlouzáns, freguesía de San Verísimo de Lamas, Concello da Estrada, na casa de Carmela de Souto, ama da súa nai. Era fillo de solteira de Dª Angela Buxán Vilela (que procedía dunha familia humilde de labregos natural da parroquia de Merlán, Concello de Palas de Rei, bispado de Lugo; Angel Buxán e Concepción Vilela eran os seus pais e, xa que logo, avós de Manuel Daniel).

3 de marzo. Bautízase na igrexa de Santa María de Rubín. Foron padriños Manuel Castro González, oriúndo de San Verísimo de Lamas e Manuela Folgar, oriúnda de Santiago de Tabeirós e veciña de Pardemarín.

1912

Aos tres anos lévano ao lugar do Carballal na mesma parroquia de Lamas con Pilar Figueiras, que o coidará ata 1919.

A súa nai casa con Xesús Varela. Traballan de caseiros en distintos lugares de Lamas: Riamonde, Abelleira ...; marchando máis tarde para a parroquia de Santa Cristina de Vinseiro, no mesmo Concello da Estrada, e establecéndose definitivamente, anos máis tarde, no lugar das Pallotas na parroquia de Cercio, Concello de Lalín.

Igrexa de Santa Mª de Rubín na que foi bautizado Manuel Daniel.

Os pais de Varela Buxán, Angela Buxán Vilela e Jesús Varela Chorén, no lugar das Pallotas, Cercio.

1915-1919

Acode á escola *Unión de Rubín*, no Concello da Estrada; nesta escola (construída gracias á axuda da Sociedade de Instrucción *Unión de Rubín* de Cuba) estaban todos os adiantos pedagóxicos dos emigrantes. As clases eran prácticas, dábasele maior atención á experimentación dos nenos e nenas, que partían primeiramente do coñecemento do seu propio contorno para pasar despois ao máis afastado. Xunto a esta función, que sería a de transmitir a nosa herdanza cultural dunha xeración a outra, a escola do neno Manuel Buxán tería outro obxectivo máis ambicioso que sería o de renovar a sociedade: crear personalidades libres, fomentar a capacidade crítica e facilitar o progreso humano, proporcionando aos labregos unha educación técnica-agrícola e cultural.

A Escola de Rubín, a escola de Varela Buxán.

Os seus primeiros libros son *El principio del arte y su función social* de P.J. Proudhon; *El Emilio*, de Rousseau; *Los Miserables*, de Víctor Hugo; *La casa de la Troya*, de Pérez Lugin; *O Dicionario galego-castellano*, de Marcial Valladares Núñez; e o *Catecismo da Doutrina Galega*, de Lamas Carvajal.

1919-1920

Trasládase a Cádiz onde pasa dez meses co seu padriño que tiña un fritidor de peixe.

Embarca durante cinco meses no *Vapor Venus*, un barco dos fillos de Barreras, de Vigo. Nesta época ve moito cine.

1921

Morre Pilar Figueiras.

Vai vivir cos seus pais a Cercio, ao lugar das Pallotas. Nesta época muda definitivamente de apelidos, converténdose en Varela Buxán, ao ser recoñecido por Xesús Varela.

D. César Sesto amósanos a casa de Varela Buxán, no lugar das Pallotas (Cercio).

Traballa de zoqueiro e toca o cornetín e o baixo na banda de Mato. É coñecido como *Daniel das Pallotas*

1930

18 de febreiro. Con 20 anos cumpridos embarca, cun irmán máis novo, no peirao de Vilagarcía rumbo á Argentina. No barco comeza a escribir a súa primeira comedia: *Se o sei...non volvo a casa.*

11 de marzo. Chega a Buenos Aires. “*Desembarcamos naquel porto un fato de galegos, mozos e robustos, cos nosos peitos acugulados de arelas. Eu, para remediar no posible os amarguxos do trasplante, percuraba aliviar as miñas mágoas escribindo na miña comedia parolando cos seus personaxes*”. (Varela Buxán, *Datos autobiográficos* en Cadernos da Escola Dramática Galega, nº 4, febreiro de 1979, páx. 4).

Varela Buxán visitaba a miúdo ao seu amigo Alfonso Daniel Rodríguez Castelao, que vivía no apartamento R. do 7.º piso da Rúa Belgrano de Buenos Aires.

Viven na casa dunha tía. O seu irmán vai ao colexio e Varela Buxán ponse a traballar de garda de tranvía.

1931

Fai de todo: traballa de chofer en liñas de microbuses, ómnibus pequenos de once ou doce plazas -dedicados ao transporte de viaxeiros-, de corrector de probas nunha editorial e tamén de vendedor de libros.

14 de abril. Este día remata, nunha habitación fronte ao edificio da Embaixada Española, a súa comedia: *Se o sei...non volvo a casa*, xusto no día no que –segundo ten declarado– ve, por primeira vez na súa vida, a bandeira republicana española.

Xantar ofrecido polo empresario do Teatro de Mayo á Compañía Maruxa Villanueva. Buenos Aires, outubro de 1940. (Foto de González). Na foto están, entre outros, Varela Buxán, Tacholas, Maruxa Boga, Maruxa Villanueva, o Gaiteiro Dopazo e Alfredo Aróstegui.

Varela Buxán con xente do teatro, en Buenos Aires.

Incorpórase ao coro *Lembranzas da Terra*: “... Para coñecer elementos que poideran sere de utilidade para os meus proxectos, enroleime no coro galego “*Lembranzas da Terra*” e nel actuei por espacio duns dazasete meses, pese á miña cativa voz, como cantante. Eu quería coñecer xente e familiarizarme cos posibles elementos para constituír a compañía teatral que eu matinaba. Así foi: despois de ano e medio no devandito coro, onde coñecín a Maruxa Villanueva, Maruxa Boga, Eva Carreras, Fernando Iglesias “Tacholas”, Alfonso Costela, Antonio Cubela e moitos outros (unhas 22 persoas, máis ou menos), reunímonos e linlles a obra e expúxenlles os meus intentos. Aceptaron e puxémonos a ensaiar en distintos sótanos de distintos cafés de Bós Aires...” (Cfr. Varela Buxán, *Datos autobiográficos*, op.cit. páx. 4-5).

1938-1944

A Compañía de Varela Buxán (a primeira compañía profesional de teatro galego) vai traballar regularmente, todos estes anos, nos mellores teatros da capital Argentina e das provincias, e tamén no *Teatro Solís* de Montevideo.

1938

28 de decembro. Despois de cinco meses de ensaio, *A Compañía de Arte Regional Gallego Aires da Terra*, estreou, no *Teatro Maravillas* de Buenos Aires, a súa primeira comedia: *Se o sei...non volvo á casa* (comedia dramática en tres lances).

Varela Buxán, o autor máis representado do teatro galego.

1939

19 de outubro. Estrean no *Teatro de Mayo* a súa segunda comedia: *Pola nosa culpa* (peza cómico-sentimental en tres lances), “...*Unha obra máis festeira que a primeira (se non coidabamos un chisco a parte comercial, non teríamos teatro para traballar...* “ (Cfr. Varela Buxán, *Datos autobiográficos*, op.cit. pág. 5). Con esta obra conseguiron colgar o cartel de non hai entradas durante os cento seis pases que tiveron lugar nos vinteun días de contrato, pois o xerente tiña comprometido, con anterioridade, o teatro co cantante andaluz Angelillo.

Estrean, no *Teatro de Mayo* de Buenos Aires, *Galicia Canta* (revista en dous lances, divididos en dez cadros).

A Compañía -sen dúbida na procura dunha mellor promoción- vai mudar de nome, converténdose na *Compañía Galega Maruxa Villanueva*.

1940

3 de setembro. A *Compañía Galega Maruxa Villanueva* estrea no *Teatro de Mayo*, en sesión de tarde, o sainete nun acto titulado *¡Por Borrachíns!*; e pola noite representan, no mesmo teatro, *Pola nosa culpa*.

8-11 de novembro. A *Compañía Galega Maruxa Villanueva* actúa no *Teatro La Comedia* de Rosario (provincia de Santa Fe) representando na sesión vespertina *Pola nosa Culpa*, e nas sesións de tarde e noite, *A xustiza dun muiñeiro*.

25 de novembro. A *Compañía Galega Maruxa Villanueva* organiza, no *Teatro Avenida* de Buenos Aires, un festival artístico en honor da señora Virginia Pereira de Castelao e representan *A xustiza dun muiñeiro* (peza cómico-sentimental en tres actos divididos en cinco cuadros).

O empresario do *Teatro de Mayo* de Buenos Aires ofrécelle un banquete oficial á *Compañía Maruxa Villanueva*.

1941

Maio. Publica, na revista *Unión Estradense*, *O mellor faro pra impedir qu- os pobos tropecen, é unha escola*, no que comeza dicindo que “*o pobo que consta con máis número de escolas, é o máis progresivo; se non o é hoxe, serán mañán*”. Na mesma revista publica un artigo Castelao titulado: *Aos Estradenses*.

9 de agosto. Gandario asina, na revista *Galicia* de Buenos Aires, un artigo titulado *¡Tenemos Teatro Gallego!* no que falando de *Taberna sin dono* di: “non

so é unha peza teatral ben lograda e do máis correcto, que resiste a comparación coas mellores do seu xénero en calquera idioma e de calquera teatro moderno, senón que está sendo representada por unha compañía teatral que adquiriu unha disciplina e un dominio da arte escénica como se os seus integrantes non fixeran outra cousa en toda a súa vida.”

14 de agosto. A Compañía Galega Maruxa Villanueva estrea no Teatro de Mayo de Buenos Aires Os vellos non deben de Namorarse de Castelao. Posteriormente farano no Teatro Solís de Montevideo. Castelao confiaba no seu amigo, no seu filósofo do arado, como gustaba de chamarlle, para a posta en escena e estrea da súa obra. Era, ao mesmo tempo, o recoñecemento ao teatro dos emigrantes, que non era ben visto polos intelectuais exiliados. Castelao pide o apoio ao teatro de Varela Buxán: “A miña obra Os vellos non deben de namorarse será posta en escea mañá pola Compañía Galega que dirixe Maruxa Villanueva e anima o escritor Varela Buxán. Estimo que esta agrupación necesita o alento das entidades galegas, que tanto se preocupan polo desenvolvemento da nosa cultura e o bon nome do noso país. Xa é hora de lles decir a todos os meus paisanos que a Compañía Galega pode e debe ser unha das nosas máis esgrevias manifestacións, e que abonda con achegarse astra o ventanexo do teatro onde actúen. Necesita algo máis. Necesita o consello e a cooperación dos intelectuais galegos...” (Castelao, Cadernos da Escola Dramática Galega, nº 4. op.cit. páx.1).

A Compañía Galega Maruxa Villanueva estrea, no Teatro de Mayo de Buenos Aires, Taberna sen dono (peza cómico-sentimental en tres lances).

14 de outubro. Casa en Montevideo con María Isaura Vázquez Blanco, máis coñecida polo pseudónimo artístico de Maruxa Villanueva.

22 de novembro. Estrean na Casa de Galicia de Buenos Aires, O brazo partido (diálogo humorístico representado por Fernando Iglesias Tacholas e Eva Carreras).

Estrean no Teatro Liceo de Buenos Aires As tres Maruxas (peza cómica nun lance).

Estrean Meu pai (drama nun lance) e Triste retorno (drama nun lance).

Decembro. A Compañía Galega Boga-Tacholas estrea, no Teatro Argentino de Buenos Aires, O ferreiro de Santán (peza en tres lances, o segundo dividido en dous cadros). Os bosquejos son obra de Alfonso R. Castelao.

1943

24 de xaneiro. A *Compañía Juan Leal* estrea no Teatro Artigas de Montevideo a obra de Varela Buxán, escrita en castelán: *Gracias, padre Ramón* (comedia dramática en tres actos divididos en sete cadros) que estivo catorce días en carteleira. A obra (antifranquista) estreouse en Uruguai por non tela consentido na Arxentina a censura.

1944

Castelao regálalle un exemplar do *Sempre en Galiza*: (Edición As Burgas Centro ourensán de Buenos Aires, Belgrano 2186) “Ao irmán Varela Buxán, compañeiro de moitos afáns patrióticos, con moito agarimo”.

1945

Sepárase de Maruxa Villanueva.

1948

É elixido tesoureiro da *Irmandade Galega*.

1949

Maruxa Villanueva regresa a Galicia.

1950

16 de xaneiro. O diario de Buenos Aires *El Líder*, co gallo da partida do dramaturgo, entrevista a Varela Buxán que declara: “*Mi visita a España responde al propósito de formar allí una compañía teatral, realizar una temporada en las cuatro provincias gallegas y luego venir con esa compañía a Buenos Aires para exhibir aquí el buen teatro gallego*”.

Varela Buxán á súa chegada a Vigo. 22-II-1950.

Varela Buxán tomando notas.

Grande homenaxe a Varela Buxán con gallo da súa volta á Terra. Os seus amigos despídeno cunha cea no salón do *Centro Ourenseño*.

22 de febreiro. Chegada de Varela Buxán ao porto de Vigo a bordo do trasatlántico arxentino *Salta*. O xornal *El Pueblo Gallego* recolle a nova nas súas páxinas.

16 de agosto. En carta dende Ourense ao seu amigo *Tacholas*, que segue en Buenos Aires, escribelle: “*Ainda non puiden facer nada en canto ao teatro; agardo poder facelo, pois hai entusiasmo e conto xa con moi bons elementos*”.

Varela Buxán, o practicante de Cercio.

1951-1953

Estudia o Bacharelato Elemental no Instituto de Ourense; despois cursa a carreira de Técnico Sanitario na Facultade de Medicina de Santiago; facendo logo as prácticas en Ourense, no Hospital Provincial.

O pintor Prego de Oliver regálalle o cadro titulado *Labriego calentandose*.

18 de setembro de 1953. A Compañía *Os Labregos*, dirixida por Maruxa Villanueva, presenta, no Coliseo Xesteira de Ourense, *Se o sei...non volvo á casa*.

Manuel Daniel Varela Buxán.
9-XII-1952.

1954

Representan en Lalín a súa comedia *Se o sei...non volvo a casa*.

Tacholas funda a *Compañía de Arte Folclórica Galega*, que representa durante dous meses no Teatro *Gran Splendid* de Buenos Aires un espectáculo, no que, entre outras pezas, escenifican *¡Por Borrachíns!* (peza cómica nun lance).

Varela Buxán foi o creador da primeira compañía profesional de teatro galego.

1956

Represéntase na parroquia de Cercio a peza que escribiu para reflectir as loitas dos veciños por conseguir unha pista, e que titulou: *¿Pista ou Peste?*

1958

Sepárase definitivamente de Maruxa Villanueva que regresa a Buenos Aires levando consigo o espectáculo *Estampas Galegas*, no que proxectaba, durante dúas horas, duascentas cincuenta diapositivas feitas por Varela Buxán en Galicia, cun guión de Francisco Fernández del Riego.

1961

13 de setembro 1961. Falece a súa nai, Angela Buján Vilela, no seu domicilio en Cercio, á idade de 74 anos.

1966

28 de abril. Contrae matrimonio na parroquia de Cercio con dona Luisa García Santoandré. Son padriños Josefina García Sanmartín e Manuel B. Méndez Vázquez.

1968

1 de marzo. Publica en *El Faro de Vigo* o artigo titulado *Agasallo a Don Ramón*, co gallo dunha homenaxe que o 3 de marzo lle van adicar en Santiago a don Ramón Otero Pedrayo.

28 de decembro. Morre o seu pai, Jesús Varela Chorén, á idade de 84 anos.

Durante un xantar. Cercio. 11-II-68.

1969

Agosto. Asiste a un Congreso de Practicantes que se celebra en Vigo e aproveita para visitar ao seu amigo Xosé María Álvarez Blazquez e darlle algunha das súas pezas teatrais.

Tacholas e Sabela regresan á Terra despois de 40 anos, vía Lisboa. Varela Buxán agardaos co seu coche en Tui para entrar todos xuntos en Galicia.

1971

Escrebe o prólogo de *Gándaras* (Ed. Celta, Lugo), primeiro libro de poemas do seu amigo Xosé Vázquez Pintor.

1974

Xaneiro. Comeza unha relación epistolar con Francisco Pillado Mayor que desemboca nunha fonda amizade.

Agosto. Acompaña a Vázquez Pintor a Sarria cando este recibe o premio *Meigas e Trasgos*.

1975

Publica *O Ferreiro de Santán. Taberna sin dono*, Ed. Celta, Lugo. A portada deste libro é de Luís Seoane e o prólogo (escrito dez anos atrás) de Otero Pedrayo.

Diante do Monumento a Francisco Añón.

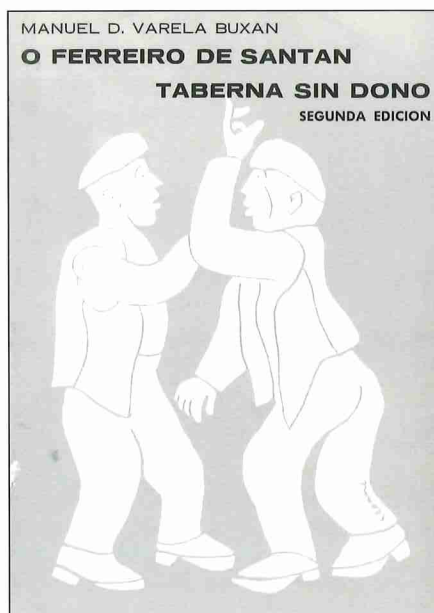
Varela Buxán nun alto do camiño. 1975. (Foto de Tacholas).

Maio. Recibe na súa casa, o *Fogar de Breogán*, aos seus amigos *Tacholas* e *Sabela*, na súa segunda estadía en Galicia.

24 de setembro. Homenaxe a *Tacholas* en Sada, no *Museo Carlos Maside*. Ao acto foron invitados Varela Buxán e Maruxa Villanueva.

25 de setembro. Acode á exposición de Luis Seoane nas Galerías Ceibe e Mestre Mateo da Coruña. Posteriormente (10-10-75) Luis Seoane regalaralle un libro que xorde desta exposición: “*A Varela Buxán, tódolas reproducións, con amizade*”.

27 de setembro. Asiste, na compañía de *Tacholas*, á inauguración en Rianxo do primeiro Monumento de Castelao (busto en bronce que procedía de Buenos Aires) que se colocou en Galicia.

Alonso Montero, Díaz Pardo, Varela Buxán e Sabela, muller de Tacholas, no Paseo dos Namorados en Sargadelos, 1975. *(Foto de Tacholas)*.

Varela Buxán con Luisa García, a súa muller, no “Fogar de Breogán”. Cercio, 1975. *(Foto de Tacholas)*.

2 de novembro. Luis Seoane faílle un retrato na súa sección *Figuracións* de *A Voz de Galicia*.

1977

Publica *A Xustiza dun muiñeiro - Se o sei non volvo a casa...* Artes Gráficas Portela, S.L. Pontevedra. A portada fíxoa o seu amigo José Otero Abeledo, *Laxeiro*.

Maio. O pleno do Concello de Lalín nomea *Fillo Adoptivo* de Lalín.

2 de xuño. O Grupo de Teatro *Saudade* estrea, no Colexio S. Narciso do Chan do Monte (Pontevedra), *O Ferreiro de Santán*.

O Grupo *Saudade* representa en Vigo *O ferreiro de Santán*, o que provoca unha viva polémica sobre a viabilidade hoxe dun teatro de tema rural.

1978

28 de xullo. Escribelle, dende Cercio, ao seu amigo Tacholas: "... Manifestacios en Vigo, na Cruña e Santiago –coma en tuda España- sucédense tódolos días. O hino galego i a bandeira xa non fallan de ningún aito púbrico. Co viaxe de Xan Calros a Galiza, a nosa bandeira decote acompaña a española. I o máis sinificativo do conto é que o Rei, en Santiago, botou a metade do seu descurso en idioma galego, esí como tamén o arcebispo de Santiago, Suquía, dixo a súa homilía en galego... En remate, gorenta ver que Galiza rexurde por tódolos recantos, sin medos nin reparos de crase ningunha. Fai algús anos perseguían ós que falábamos galego, porque lles aarrecendíamos a galeguistas; agora, lingoa, hino e bandeira, presiden tódos aitos oficiaies e privados. Non cabe dúbida que Xan Calros con istas cousas inspira certa simpatía".

Nesta mesma carta comunícalle a Tacholas que a Compañía dirixida e fundada por el, con actores da comarca de Deza: *Os Labregos*, está ensaiando *O Ferreiro de Santán*, co obxectivo de debutar proximamente.

1979

Manuel Lourenzo e Francisco Pillado Mayor adícanlle o libro *O Teatro Galego*, Edicións do Castro, Sada, 1979.

Febreiro. Sae o *Caderno Nº 4 da Escola Drámatica Galega* (Dirixido por Fco. Pillado Mayor e coordinado por Manuel Lourenzo) adicado á *Compañía*

Galega Maruxa Villanueva. No mesmo colaboran os seus protagonistas: Varela Buxán, *Tacholas* e Maruxa Villanueva.

1980

Actúa como pegoiro da *Feira do cocido* de Lalín.

9 de maio. Organizado pola Aula de Teatro da Universidade, pronuncia unha conferencia na *Galería Sargadelos* sobre: *O teatro galego na Arxentina, 1937-1950, o meu teatro*; o dramaturgo é presentado por Francisco Pillado Mayor.

5 de xullo. Os veciños de Cercio, aproveitando a inauguración do seu teleclub en colaboración coa Delegación Provincial de Cultura e o Concello de Lalín, fanlle unha homenaxe a Varela Buxán: “*en mostra de agradecemento a súa laboura encol do Teatro Galego e o seu devanceiro Amor a Galicia*”. Ese día o *Grupo de Teatro Xenio* da Sociedade Cultural e Deportiva de Mourente (Pontevedra) representa *Se o sei...non volvo a casa*.

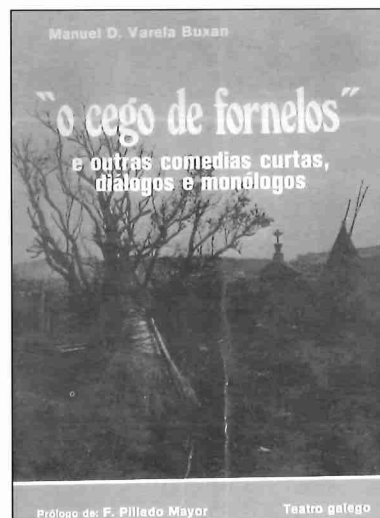
1981

Publica *O cego de Fornelos e outras comedias curtas, diálogos e monólogos*, Ed. Manuel D. Varela Buxán, Imprime, E. Paredes, Pontevedra. O prólogo é de Francisco Pillado Mayor. Neste libro recolle as seguintes obras: “*O cego de Fornelos*”, “*Triste chegada*”, “*Os casados de pouco*”,

Varela Buxán co seu amigo Laxeiro

“*De mulleres non me fales*”, “*¿Pista ou peste?*”, “*¡Meu pai!*” e “*Salaos dun v e l l o labrego*”.

Sae á rúa a segunda edición de *O Ferreiro de Santán. Taberna sin dono*, Ed. Celta, Lugo.

9 de xullo. Ao seu amigo Laxeiro faille un retrato e adicallo, “*Pra Varela Buxán cantor da xustiza dun muiñeiro cun abrazo*”.

23 de decembro. Acode, acompañado do seu inseparable amigo Daniel González González, *O tío Xanete*, á representación de *O Ferreiro de Santán*, no teleclub de Pardemarín.

25 de decembro. O Grupo de Teatro Xenio de Mourente (Pontevedra) representa *Se o sei... non volvo a casa*.

28 de decembro. O Grupo Leticia de Burela representa *Se o sei... non volvo a casa* no Auditorio de Sargadelos.

O Director do Grupo de Teatro Liceo de Rianxo declara, nunha entrevista concedida ao xornal *La Voz de Galicia*, que a obra *O Ferreiro de Santán* é a máis representada polo seu grupo e a que máis éxito lle trouxo, despois de case un ano de ensaios. O mesmo Grupo ten representado obras de Blanco Amor, Dieste, Andrés Martínez García, Bernardino Graña...

1982

22 de xuño. Escribe o artigo titulado *Alba de Groria*, sobre a capitalidade de Galicia.

6 de xullo. O grupo de teatro *Tiruleque* de Noia representa, no claustro do Concello de Noia, *O cego de Fornelos*.

28 de decembro. A Agrupación Teatral Leticia de Burela monta no Auditorio de Sargadelos a obra *Se o sei...non volvo a casa*; Varela Buxán, cunha saúde precaria, acode, invitado por Díaz Pardo, á representación.

1983

25 de xullo. Participa como orador na inauguración do Monumento a Castelao (obra do escultor Buciños) en Santa María de Pontevedra.

O poeta Xesús Santos conversando con Varela Buxán. Lalín 1982.

Varela Buxán, Xaquina Trillo e Xosé Manuel Beiras, na inauguración do Monumento a Castelao. Pontevedra, xullo de 1983.

15 de outubro. O Grupo de Teatro *Xenio* de Mourente representa, no Centro Recreativo Cultural de Priegue (Nigrán), *O Ferreiro de Santán*.

Viaxa a Buenos Aires na compañía do seu amigo César Sesto Sobrado e rememora o pasado, guiado, en todo momento, polos seus amigos *Tacholas* e Sabela.

Recibe unha homenaxe do *Patronato de Cultura Galega* de Montevideo, na biblioteca do Centro Galego de Buenos Aires.

Manuel Daniel Varela Buxán, toda unha vida adicada ao teatro.

Homenaxe do Patronato da Cultura Galega de Montevideo a Varela Buxán na biblioteca do Centro Galego de Bos Aires. 26-XI-1983.

Homenaxe da Comisión Directiva do Centro Galego de Buenos Aires ao Patronato da Cultura Galega de Montevideo. Na foto aparecen Tacholas (primeiro pola esquerda) e Varela Buxán. Ano 1983.
(Foto de González).

Mª Luisa García Santoandré, Varela Buxán e Xosé Cuiña Crespo, nun acto de homenaxe ao dramaturgo. Cercio 21-XII-1984.

O colexio de Cercio leva o nome de Varela Buxán.

1984

21 Decembro. Varela Buxán foi homenaxeado nun acto organizado polo Centro Cultural *A Carballreira*, o colexio de Cercio e a asociación de pais do mesmo e patrocinado pola Delegación Provincial de Cultura e polo Concello de Lalín, sendo alcalde Xosé Cuiña Crespo. O colexio público leva, dende aquela, o nome do recoñecido autor teatral. Varela Buxán, moi emocionado, comeza a súa intervención dicindo: *“hoxe é o día máis corto do ano e para min é o máis grande da miña vida”*.

1985

15 de xuño. O grupo de teatro *Solpor* de Celanova regálalle unha placa.

15 de decembro. Organizado polo Concello da Estrada, sendo alcalde Manuel Reimóndez Portela, e contando coa colaboración da parroquia de Lamas e o Colexio Público do Foxo, réndeselle unha homenaxe ao insigne dramaturgo ao que se lle regala unha placa na que se di: *“Ao escritor máis sobranceiro do*

Teatro Galego". Nas súas palabras, pronunciadas nese día, reflíctese a súa personalidade: *"Todo esto da homenaxe emocióname moito, porque eu non teño méritos para tanto; pero o que si teño a sorte de dar con homes nobres coma vós, que vos excededes nos agasallos, que sen merecelos, me tributades. Moitas gracias"*.

Varela Buxán fala co seu amigo Baltar, o creador do coro Airiños do Ulla.

O alcalde estradense Manuel Reimóndez Portela entrega unha placa ao dramaturgo.

Alfonso Varela Durán, Presidente da Asociación de Fillos e Amigos de A Estrada, e Varela Buxán nun momento da homenaxe.

Manuel Varela Buxán descansa na terra, que o acolheu e agarimou, antes e despois do seu soño arxentino, Cercio.

1986

25 de setembro. Á idade de setenta e sete anos finou –en palabras do seu amigo Xosé Vázquez Pintor- “o derradeiro labrego da nosa dramaturxia”, o Patriarca do Teatro Galego. Os seus restos descansan na Terra, que o acolheu e agarimou antes e despois do seu soño arxentino: Cercio.

1-16 de outubro. O Grupo de Teatro de Cristiñade (Ponteareas) representan *Si o sei...non volvo a casa* e *Taberna sin dono* no Centro Recreativo Uniao de Río Tea de Bahía (Brasil) e no Centro Galego de Buenos Aires.

1987

O escritor e editor Xosé Antonio Moreira Santiso edita a obra de Varela Buxán, *Gracias padre Ramón* (comedia dramática en tres actos divididos en sete cadros). Imprenta Gráfica La Plana. Menéndez Pelayo 20. Castellón de la Plana.

GRACIAS, PADRE RAMON

COMEDIA DRAMÁTICA EN TRES ACTOS
DIVIDIDOS EN SIETE CUADROS

Original de: M. D. Varela Buján

1996

Ao cumprirse os dez anos do pasamento de Varela Buxán, a súa parroquia de Cercio lembra ao dramaturgo cunha serie de actos organizados pola *Asociación Cultural A Carballeira*.

O Concello de Lalín organiza, a través da Concellería de Cultura, o *I Premio de Relato Curto "Varela Buxán"*.

1997

Descúbrese un busto de Varela Buxán na Fundación Casa Museo A *Solaina* de Piloño.

1998

Febreiro. O xornal cultural da Estrada, o *Tabeirós Terra*, anuncia que o Concello da Estrada adicará este ano á figura de Manuel Daniel Varela Buxán, o prolífico escritor e dramaturgo que nado en Lamas ocupou toda a súa vida na creación teatral.

Decembro. O Grupo de Teatro *Os Tirinautas* da Estrada estrean, en Cercio e Lamas, *Se o sei...non volvo a casa*.

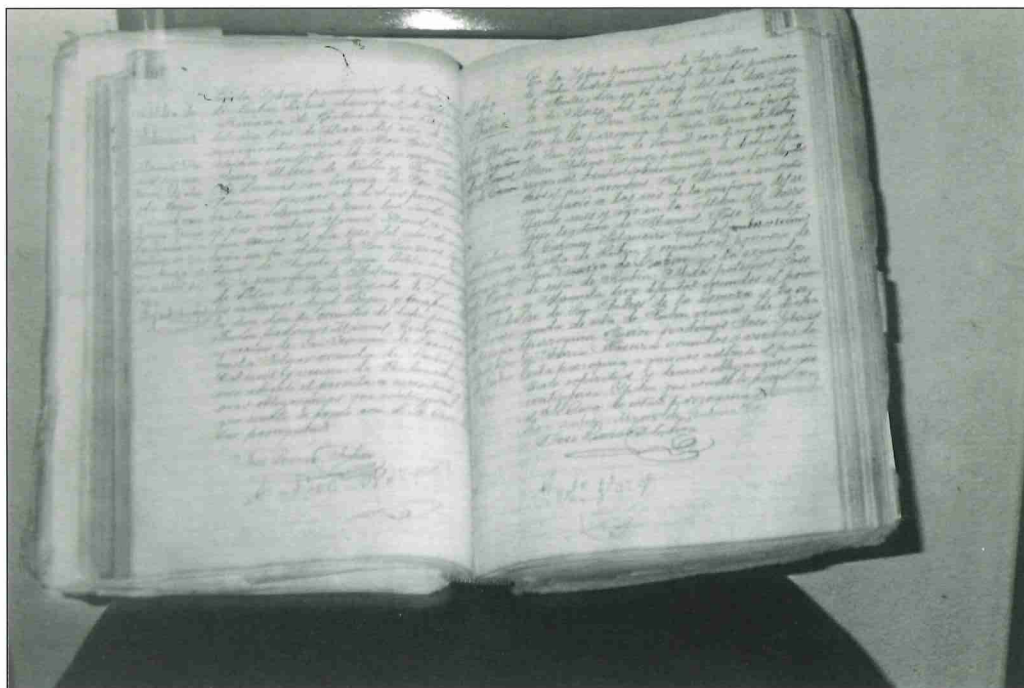
1999

O Concello de Lalín propón á Real Academia Galega que o Día das Letras de 1999 lle sexa adicado a Varela Buxán, proposta que é apoiada, entre outras institucións, polo pleno do Concello da Estrada.

Busto de Varela Buxán na "Solaina de Piloño".

DOCUMENTOS

Copia da acta de Bautismo de Manuel Daniel Varela Buxán (Arquivo Parroquial da Igrexa de Santa María de Rubín).

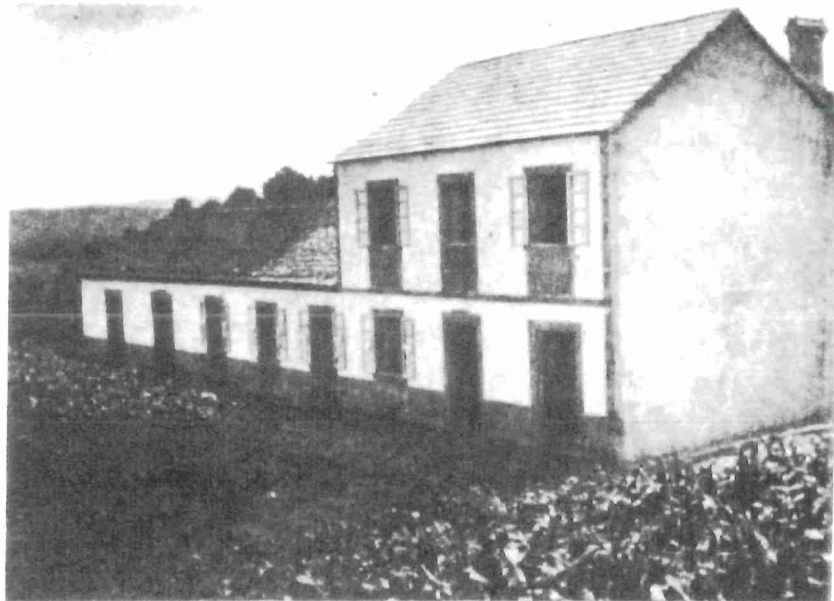
O mellor faro pra impedir qu-os pobos tropecen, é unha escola

Por M. D. VARELA BUJÁN

Alguén, de quen non lembr'o nome n'este intre, dixo: "O pobo que consta con máis numero d'escolas, é o máis progresivo; se o non é hoxe, serán mañán". Os irmáns de UNION ESTRADENSE, facéndose intérpretes d'o maraviloso significado qu'estas verbas encerran, non acougáron hastra facer

trina, senon as letras i-os números, a ilustrazón percisa pra saír pol-o mundo adiante; sentimentos qu'endexamaís d'eles s'ha desquencer quen, coma mín, disfroutou d'eles.

A propósito d'esto, quero aporveitar pra dar as máis sentidas graceas aos irmáns estradenses de Cuba, por haber feito unha

Casa-Escola de Guimarey.

obra positiva: O retrato d'a escola de Guimarey, unha d'as tantas erguidas no noso distrito coa efectiva axuda de UNION ESTRADENSE, é o testimonio d'a súa froitífera labourea.

¿Poideron facer, os irmáns de UNION ESTRADENSE, unha obra máis human e diña d'aprauso? Non é posíbre. A obra human de dotar d'escolas aos rapaciños d'hoxe, que son os homes de mañán, demostra os sans sentimentos d'os irmáns estradenses hazi-a terra qu-os viu nacer; sentimentos que ben craro din que non é a dou-

escola n'a que se m'insinou a formar as primeiras letras e números: "A escola de Rubin". N'aquela escola qu'os mastica-hostias, acende-cirios e manexa-botafumeiros tildaban de "laica", por ser n'a que menos incenso se queimaba, máisouse n'a coñecer e querer o qu'está ben, rechazar e odiar o qu'está mal; d'aquela escoliña, graceas a práctica e liberal mananza d'os seus mestres, saíe o meu espírito alumado c'os destelos d'a lucina que parte d'o potente farol d'a liberdade, ía miña conciencia pulida de tal xeito que m'obriga a entender qu'os homes, pol-o só

feito de pertencer a especie humán, somos diños de que se nos diferencie d'as demais bestas.

N'un d'estes retratos aparece a escola de Guimarey, axudada a c'guer, como xa dixer, pol-os hirmáns de UNION ESTRADENSE; n'a outra, vemos áos rapaciños que n'ela s'insuían. Estes rapaciños que s'alcontran robustos e regocixantes denredor d'o seu mestre, s'aquel día tiveron unha xuntanza pra celebrar algunha festiña, ho-se xuntaranse pra contar calamidades e cho-

estómagos apegadas por faltarvos alimentos, i-o corazónciño feito faragullas pol-a traxedia qu'os vosos ollíños contempran angustiados.

¡Anemos, rapaciños, ánemo! Aqueles que vos dotaron d'unha escola, dispostos están, coa vosa axuda, a vengar tanto mal como vos están facendo os que vos prometen a salvazón. Os "salvadores" propóñense embrutecervos pra facervos insensibres a tantas calamidades... Qu'embrutezan, qu'embrutezan ben a moca d'o pau conque un día, mais

Grupo de nenos co seu mestre, na Escola de Guimarey.

rar o asesiñato d'o seu mestre. Algún d'eles, mal pocadiño, non somentes ha de chorar pol-o seu mestre; tamén chorará pol-o seu paiciño.

¡Probes rapaciños! Así como percisades unha artesa, n'a que non debe faltar o pan-ciño que, fisicamente, ha de facervos homes, o mestre que vos asesiñaron... era a artesa que vos alimentaba o espírito e vos alumaba o cerebro. Pero, por desgracea, onde antes s'alcontraban grandes mapas e pizarróns pra vosa insinanza, ollaredes agora o xugo i-as frechas que cangan e desangan áos vosos paiciños. Antes todo era ledicia; agora todo é tristura. Terédelas sensibres parediñas d'o

preto d'o qu'eles coidan, se ll'ha de facer xustiza.

N'os corazóns d'estes rapaciños que eiquí vemos, vai grabada, pra endexamáis borrarse, unha nota d'agradecemento hacia UNION ESTRADENSE por tanta vontade demostrada; en troques, hacia aqueles que tanto ben ll'arrebataron, levan n'o mesmo sitio unha carrada de veneno que os non deixará acougar hastra vengar a brutal inxustiza cometida co seu mestre querido; mestre que vivirá eternamente n'os corazónciños..., igoal que n'o de todos aqueles hirmáns galegos diños d'o chan que os viu nacer.

GALICIA

LOS AMIGOS DE
OTERO PEDRAYO

AGUSE DE RECIBO

Son numerosos los testimonios de afecto, las literarias —y no por ello menos sinceras— adhesiones que han llegado de toda Galicia a nuestra Redacción, con motivo del homenaje que el próximo domingo, día 3, le será rendido en Compostela al patriarca de las letras gallegas, D. Ramón Otero Pedrayo. En la imposibilidad material de reproducirlas, seleccionamos dos: procede la primera de la bisbarra de Deza; la otra, de la comarca de Veiga. Ambas, como las restantes recibidas de colaboradores espontáneos, voz popular y ataviada con inequívoco entusiasmo.

AGASALLO A DON RAMON

GALIZA, nai garbosa e agradecida, agasalla ao seu esgrevio fillo; ao sabio, cultísimo e didáctico; ao dilato erudito e meltrande literato do canto no mundo intelto no que non sexa coñecido e pra pereorir coa súa labouira intelectual os viciros do mundo, e fixo como galego, sin renunciar nunca a súa agra condición. Don Ramón chegou ao cumio do edifio universal da ciencia, das letras e do arto, que habendo nacido D. Ramón en berce fidalgo, nunca se desvinculou do pobo, dos homides, dos condición súa dabondo demostrada ao longo da súa fecunda labouira literaria, ao longo de máis de un milheiro de traballos saídos xa da súa privilexiada intelxencia, nos que decote se ve a personalidade do fíelos galegos tamén saben que D. Ramón ven rementando sempre un insubornábel loitador non só tamén, pol-o prestixio cultural da nosa terra, senón, iso, os homes da montaña e do mar, tan patética-mente dibuxados por D. Ramón en "Contos do Camiño e da Rúa", "Os Camiños da Vida", etc., queren a D. Ramón como ao máis conspícuo membro da familia. Un vello petruelo, en roza, de amigos, deste xefo falou:

"¿Sabedes? O día 3 de marzo vindelo será moi xustamente agasallado en tiant'ago un moi noso irmán? D. Ramón Otero Pedrayo. Nós, os labregos, que aquela que podemos quitar dos recibos da contribución, dos abilliros e pragas do campo, non temos intelto os valemientos científicos e intelectuales que fixeron que o noso D. Ramón chegara a ser o que é: para a figura universal. Temos, iso si, alma e corazón para lograr que, a través da súa sabencia, sexa a nosa terra honrada e coñecida en todos os recantos do mundo. Este home, que acadou tanta honra para a terra e para nós, vivirá decote no noso corazón, porque lle queremos, porque non os esqueceremos nunca. Deza e de Galiza intelto o acompañaremos espiritualmente para darlle quentura de irmáns, para pedir a Deus que lle garde a vida moitos anos para ben da terra e de todos nós. Don Ramón era pruma e nós todos desexamos: un fermoso xardín con profusión para regala dos espíritos máis doctos."

O autor destas letras, fondamente identificado co criterio do labrego que acabamos de escoitar, ren máis ben que decir.

MANUEL VARELA BUXÁN.

....En canto ó meu teatro, como vostedes van a ver, se algún mérito il tivera, é a sinxeleza: non está composto a base de esceas complicadas, de alleamento, fetafícas. Non, o meu teatro é realista, composto de esceas vivas e choutantes coma a auga das nosas fontes. Non podía sere doutra maneira: ao longo dos vinte anos que botei en terras de fora, na Arxentina, pagando o meu tributo á peste da emigración, suspirando polo retorno a ista nosa terra, parolaba eu cos persoaxes que ía creando, consolando eisí o meu magoado espírito, que salaiaba decote por Galiza. Por iso, no meu teatro, non se a^opan escea alambicadas; ~~xxxxxxx~~ pódense buscar, iso sí, porfundos sentimentos nas xentes homildosas, sofridas, porque os meus persoaxes son de procedencia aldeán, labrega. Porque, o noso teatro, compre buscalo na aldea, antre os labregos ou os mariñeiros se queremos sere realistas e veraces, porque é eí onde atoparemos o celme da nosa raza Celta, as nosas costumes, as nosas tradicións. Asistindo ó nacemento do noso teatro galego, como estamos asistindo, sin ter en conta istas verdades, logramos pezas máis ou menos fermosas estéticamente e literariamente ~~fm~~xusgadas, pero non será "teatro galego", porque o noso teatro ten as suas caraiterísticas que lle son consustanciáis. Tamén compre ter en conta que non somentes a língoa defiñe como galega unha peza teatral; non, ten que levar algo que a difiña como auténtinamente galega.

En certa oportunidade, pedíronme uns amigos que lles fixera a tradución da....

"¿ QUÉN FOI E QUÉN É DANIEL DAS PALLOTAS?"

Todos sabemos quén foi iste home: un mozo de familia homilde, nascido no Axuntamento da Estrada e que veu pra Cercio cando tiña doce anos, que viviu e que foi músico na Banda de Mato sin que se poida decir que fixo mal a ninguén. Iste foi o Daniel das Pallotas que todos coñecemos. Cando iste mozo contaba con 19 anos cumpridos, sin máis cultura que a que eiquí na nosa Terra e no medio rural se podía lograr naqueles tempos, emigróu a Bs.Aires, terras en que permaneceu dende 1930 hastra o 1950, cultivando o seu espírito e a súa intelixencia. De regreso a Galicia, voltóu pra antre os seus veciños de Cercio, pra antre nós, no ano de 1950.

Todos coñecíamos ó Daniel das Pallotas que se fora prás Americas, pero moi poucos ó Daniel que regresaba. Il nunca nos falaba do que era, do que del soupemos cando os Diarios de Galicia poideron falar con máis liberdade. Xa de volta en Galicia, no ano 1950, e xa ben entrado en anos, aínda se puxo ao estudo da homilde carreira de Auxiliar Sanitario, facéndose Praitecante en medicina; foi ás oposiciós e quitóu a praza do 3º Distrito de Lalín, Distrito ao que pertence a nosa parroquia de Cercio, na que se quedou hastra que se xubilóu, poñéndose sempre a disposición dos que recurrimos a il en demanda dos seus servicios profesionais; tamén loitóu sempre por lograr o que il consideraba ventaxas pra a parroquia, como foi a traída da luz eléctrica, a carreteira de Cercio á Goleta, etc.

Agora, a traveso dos meios de información enterámosmos de que aquil Daniel das Pallotas é o mesmo que hoxe é coñecido nos meios inteleituais, en Galicia e fora dela, polo nome de Varela Buxán, pola súa labours desenrolada en Bs.Aires, ó longo dos vinte anos que aló estivo, adicado a actividades inteleituais, formando a primeira Compañía teatral galega que se coñeceu, dirixíndoa e escribindo pra ela moitas comedias, nas que feguran no-
mea que todos coñecemos: Fornelos, Santán, a Goleta, Cornado, etc., etc., nos que se ve que iste home nunca se esqueceu de nós nin dos dosos sitios; apares sendo o primeiro galego na Amerca que organiza e dirixe a primeira Compañía teatral comercial galega pra percorrer os millores teatros da Arxentina e do Uruguay, con obras da súa autoría e unha de Castelao.

Coma noso veciño que é, ben meresce unha mstra do cariño e simpatía que lle temos; como destacado galego no campo das letras, xustos serán de cote os agasallás que a nosa parroquia de Cercio e Galicia lle fagan a iste noso veciño amigo Varela Buxán, Patriarca do Teatro Galego.

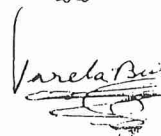
ALBA DE GRORIA
 Por Varela Buxán.

Ollámanse manifestacións e escóitanse falando das posibles capitalidades pra o asentamento do noso primeiro Goberno autonómico da nosa Terra. Tanto nas manifestacións coma nas opinións, óllase pouco sentimento galego, pouca galeguidade. As cidades galegas que temos, todas teñen o mesmo orixe, todas nasceron do mesmo celme e nutríronse da mesma súa, anque algunhas teñan un chisco de máis méritos que outras. Pero son moitas as Consellerías a espaxar por Galicia adiante, polo que non será difícil compracelas a todas. Considerando estas cousas con sentimentos de galeguidade, pensamos que é iste o intre máis axeitado pra que o noso macente Goberno galego escriba páxinas de gloria na historia de Galicia, acugulando moita ledicia no corazón de tódolos galegos, ó tempo que daría mostras de levar no seu espírito restos de agradecemento pra os nosos devanceiros, pra os nosos campesiños, que foron eles os únicos gardadores da nosa lingua a traveso dos séculos, das nosas costumes, do noso xeito de sere, e que non receberam hastra agora máis que bulras dos de fora e dos de dentro. Nós, os labregos, coidamos que o noso Goberno galego ten facultades pra facer algo que alede a tódolos galegos, un "algo" histórico que sin dúbida perpetuará o sentir da nosa raza, consistiría no enterramento da semente dunha nova cidade galega, nascida no seu celme, a cidade que está a pedir a berros que a sementemos pra nacer canto denantes. Isto é o que lle escoitamos á longa ringuleira dos espíritos dos nosos devanceiros, que, en Santa Compañía, percorren os recantiños da nosa Terra desexosos de asistir o nacemento da nosa grande e fermosa cidade galega. Vendo esta Santa Compañía dos nosos devanceiros con Castelao á cabeza, escoitando as súas falas cos ouvidos do corazón -se o corazón é galego, craro-, axiña sabemos que os espíritos que forman na manifestación da Santa Compañía van decindo ós gobernantes galegos que depositen a devandita "semente" alí no sitio máis axeitado, que consiste no erguemento dun grande e fermoso edificio, deseñado por arquitectos galegos e decorado por artistas galegos; un edificio que dispoña de todas as comodidades pra levar a termo todas as funcións que nil queiran desenrolar os gobernos máis esixentes que se sucedan nunha Galicia ceibe. E aló, perto do cume deste gran e grande edificio, iste suxectivo e histórico letrero: "ALBA DE GRORIA" (FALADOIRO GALEGO), no que tería as súas palabras a nosa Xunta de Galicia, e, demredor dil, iría medrando tódolos días a nosa tan anxeiada Capital Galega. ¿Onde está o sitio pra depositar esta semente? Nós opinamos que isto compre facelo no centro xeográfico de Galicia, que cae xustamente nas terras de Dese, moi pertiño de Lalín, que ademais de sere o centro xeográfico da nosa Galicia, é un

-2-

paraxe fermoso e histórico, pois nil, os campesiños da bisbarra, sin máis ferramenta que o lixoncio de cada un, fixeron o primeiro campo de aviación habido en Galiza, pra que nil se pousara o 23 de xunio de 1927 Xaquín Loriga, que ten mista vila un fermoso momento pola súa fama de voar desde Madrid a Manila, co seu compañeiro Gallarna. "O TOYO", chámase o paraxe donde Loriga aterrisóu, pilotando o seu aeroplano desde Madrid; que, certamente, dá mágoa ver cómo alí, naquel sitio histórico, no centro xeográfico de Galiza, non figura un com que faga de monolito e unhas letriñas que fale de dita data inesquencíbel pra os que presenciámos iste feito, e pra os que tanto alí traballaron pra facer posíbel o primeiro bico dun avión a terra galega, a carón do rolo do sabio Don Ramón Aller, do matemático Rodríguez, do intrépido Xaquín Loriga, dos artistas universais Laxeiro, Colmeiro, Sucasas, etc. Semella que as cousas do espírito non se van nam nos tempos que corremos.

22-6-82.

Varela Buxán

Número 36

L 000802 P 204

REGISTRO CIVIL DE Chalín

Se inscribe el matrimonio celebrado entre:

Don MANUEL DANIEL

VARELA y BUJÁN

hijo de San Varela y Choris y de Angela Buján Pilelanacido en Chalín, La Cabael día 11 de Mayo de 1949inscrito al tomo 58 página 189Estado soltero Profesión profesanteDomicilio Chalín (Hato)Nacionalidad española

y Doña LUISA

CARCIA SANTOANDRÉ

hija de José García Pilela y de María Santo André Chorisnacida en Chalín (Hato)el día 13 de agosto de 1928inscrita al tomo 58 página 189Estado viuda Profesión laboresDomicilio ChalínNacionalidad españolaMATRIMONIO canónico celebrado a lascuatro horas, día veintidósmes agosto año quincecientos sesenta y seislugar plaza parroquial de Santiago a ChalínAutorizante D. Manuel Álvarez Ferrón, sacerdoteSe practica la inscripción en virtud de transmisióndel acta matrimonial extendida por el delegado don Ma-rioso Gil de VelascoENCARGADO D. Carlo Rodríguez González, TenienteSECRETARIO D. Manuel Crespo SuredaA las diez y cinco horas del veintidós díade noviembre año seisenta y seis

CASTELAO
SEMPRE EN GALIZA

*Ao irmán Varela Buxán,
compañeiro de moitos afóns
patrióticos. En moitos anos
Castelo*

EDICIÓN "AS BURGAS"
CENTRO ORENSANO DE BUENOS AIRES
BELGRANO 2186

O SEÑOR

† **Don Manuel Daniel Varela Buxán**

(Fillo adoptivo de Lalín)

(Practicante, escritor e dramaturgo)

FINOU NA SUA CASA DE LALÍN NO DIA DE ONTE OS 77 ANOS DE EDADE,
NA PAZ DO SEÑOR

D. N. P.

O ALCALDE E CORPORACION DO CONCELLO DE LALÍN

PREGAN unha oración pola súa alma e agradecen a asistencia os funerais que terán lugar HOXE, sábado, as CATRO TRINTA da tarde, na igrexa parroquial de Cercio, recibindo sepultura de seguido no atrio da devandita igrexa.

Casa mortuoria: calle Arenal, 5-1.º Lalín

Lalín, 27 de setembro de 1986

O SEÑOR

† **Don Manuel Daniel Varela Buxán**

(Practicante, escritor e dramaturgo)

FINOU ONTE NA PAZ DE DEUS A EDADE DE 77 ANOS

D. N. P.

A súa dona, Luisa García Santoandre; irmáns, Francisco, Pilar, Fermín e Luis; irmá política, María Luisa Lois, sobriños e demais familia

PREGAN unha oración pola súa alma; os funerais HOXE, sábado, as CATRO TRINTA da tarde, na igrexa de Cercio, e de seguido recibirá sepultura no atrio da parroquia.

A súa dona Luisa García Santoandre, agradece os asistentes as molestias.

Casa mortuoria: calle Arenal, 5-1.º Lalín

Lalín, 27 de setembro de 1986

†

PRIMER ANIVERSARIO DEL SEÑOR
D. MANUEL DANIEL VARELA BUXAN

(Practicante, escritor, dramaturgo)

Que finou na paz de Deus o 26 de setembro de 1986,
ós 77 anos de idade. — D. E. P.

A súa dona, Luisa García Santoandre; irmáns, Francisco, Pilar, Fermín e Luis; irmán política, María Luisa Lois; sobriños, e demais familia,

Pregan unha oración pola súa alma e a asistencia a misa de aniversario que hoxe, sábado, ás CINCO da tarde, terá lugar na igrexa parroquial de Cercio (Lalín).

Lalín, 26 de setembro de 1987.

L 004796 P 244

Número 133

REGISTRO CIVIL DE Chali

DATOS DE IDENTIDAD DEL DIFUNTO:

Nombre MANUEL DANIELPrimer apellido MARELASegundo apellido BUJANhijo de Señor y de SeñoraEstado casado nacionalidad españolaNacido el día 15 de marzode mil novecientos veintiseisen Chali, C. de S. de P. (Pob. de S. de P.)Inscrito al tomo no 201Domicilio último Chali, Calle de Arenal n.º 5.ºDEFUNCION: Hora veinticuatro día veinticuatrode Septiembre de mil novecientos veintiseisLugar ChaliCausa señalada a pulso de insuficiencia cardíacaEl enterramiento será en el Cementerio de CerciDECLARACION DE D. Rita Zeind SastreEn su calidad de marido del difuntoDomicilio Chali, en D.N.º n.º 76.803.492Comprobación: Médico D. Jorge Casanueva RocaColegiado núm. 2.882 número del parte 133

OTROS TITULOS O DATOS

ENCARGADO D. Manuel Bujan MarelaSECRETARIO D. Emilio Sastre SastreA las dos horas del veinticuatro de Septiembrede mil novecientos veintiseisen La Alca

Copia do certificado de defunción.

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO - LALIN , 8-I-1974.
(Pontevedra)Sr.Dn.
Francisco Pillado Mayor.
A Cruña.BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Meu distinto amigo:

Respondo á súa garimosa de data 3-I-74, anque non sexa cumpridamente, pois sóbor teatro galego habería moito que parolar se estivésemos máis perto pra podermos vernos con frecoencia e cambiar ideas. Dende logo, foi moita a ledicia que vostede trouxo coa súa carta pra o meu espírito, que decote viveu e sigue vivindo pra o teatro galego. Sincieramente, fólgame de ollar homes na nosa terra que semellan sere prolongación das miñas arelas, eisi como as de todos aqueles que en terras de fora loitamos por un teatro auténticamente galego. ¡Quén me dera ver algo en Galiza semellante ou superior ó que nós fixemos en terras de fora! Foron muitos os aporosaos e enouteedoras loubanzas colleitados en distintos teatros da Arxentina e do Uruguay...

Prégolle que non se esquezna de mín e que seipa que me teñen decote con vostedes todos os do TEATRO CIRCO. Tamén lli prego que me remese ise libriño de que me fala, cando il saia do prelo, e que me avisen en tempo cando teñan algunha representación teatral pra poder dar-me o outo pracer de os ver traballar e de os coñecer a todos persoalmente.

E non esquezna que eiquí, na parroquia de Cercio-Lalín, moi pertiño do centro xeográfico da nosa Galiza, atopará vostede a súa pequeniña casa, que leva o nome de "FORGAR DE BREOGAN", e, dentro dela, un irmán pra recibilo cos brazos abertos.

Receba fraterña aperta do sinceiro amigo seu

Varela Buxán

ENQUISABIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

1ª) Obras escritas, estrenadas ou publicadas por vostede no 1973.

-Nada teño escrito, estrenado ou publicado no ano de 1973.

2ª) ¿Qué supón o teatro dentro da súa obra?

-O teatro, como síntesis de tódalas artes e da cultura en xeral dos pobos, decote supuxo pra mín un estímulo i un goce. Por outra banda, o teatro supón un medio dentro da miña obra, i a miña obra supón no teatro unha modesta aportación.

3ª) ¿Ten teatro representado?. En caso negativo, ¿por qué non?

-Todo o meu teatro foi representado en longas e sostidas tempadas nos milllores teatros de Bs.Aires, en varias das súas provincias e tamén en Montevideo, onde fixemos dúas tempadas de dez días cada unha no teatro Solís, que é o millor teatro de Montevideo.

4ª.-Ten algunha relación con grupos que hoxe fan teatro galego?

-Non, non teño relacións con ningún dos grupos que se adican ó noso teatro; ninguén me coñece nin coñezo a ninguén. Craro, a miña laboura desenrolouse en terras de fora, moi lonxe da nosa Galiza, e xustificase que non me coñezan. Empóreso, cando me entero dalgunha representación teatral, aló vou correndo. Presenciei dúas representacións de Os vellos non deben namorarse, do meu lembrado amigo Castelao: unha en Santiago i outra en Ourense. Esta obra, que con tanto cariño i esmero estreñou o meu Conxunto en Bs.Aires, é moi distinta a cómo a persentaron os Conxuntos que ollei en Galiza: fixéronlle modificacións de forma e de fondo que nunca habería aceptado o autor. Sofrín mágoa, pois, vendo estas representacións. Co teatro galego compre ter moito tino. Do cómico-sentimental (que é a corda que millor vai á nosa idiosincrasia, ó noso xeito de ser) ó ridículo, chégase moi pronto.

5ª) ¿Qué solucións aportaría prá creación dun Teatro Popular Galego?

-Coido que no TEATRO CIRCO hai homes de moita sensibilidade teatral, polo que vexo. Nas mans destes homes está seguramente o porvir do noso teatro galego, porque teñen vontade e intelixencias, cualidades prin-

pra ~~aportar~~ ~~o meu entusiasmo~~ i a miña experiencia no que sea predis-
 Compre decir que o noso teatro está en formación e debe sere informa-
 tivo, cun trinta por cento de naturalidade i un setenta por cento de
 realismo, sin desdeñar as liñas do popular nin as súas virdadeiras
 fontes de que debe sair: o campo i o mar, os labregos i os mariñei-
 ros. Teremos que fuxir, de momento, do teatro de alanche, do teatro
 chamado de "Vanguardia". Non; nós debemos ir cara os nosos orixenes,
 porque o temos tudo sin faguer, cara os primeiro balbuceos da nosa
 raza até atopar o noso celme virdadeiro, ó noso xeito de sere, as
 nosas peculiaridades características e privativas dun pobo psicoló-
 xicamente distinto a muitos outros. Todas istas consideracións (an-
 que parezan un tanto eisaxeradas) compre telas en conta se non quere-
 mos ollar murchados os nosos esforzos por falla de mornura e apoio
 popular, arrematando en ruínas imitadores dos alleos. I eisí, disci-
 priñando un Conxunto por iste camiño, infundíndolles unha conciencia
 virdadeira do que debe sere o noso teatro, coa nosa notiña diferencial,
 decindo quen somos i o que somos niste noso Fogar de Breogán, naide
 dubide que acadaremos aprausos e loubanzas merescidos no escenario
 universal da humanidade. O Ballet galego gustou moito en todo o mun-
 do; ¿por qué gustou? porque non semella a ningún, é el. Dimpois...
 xa iremos vendo.

6ª Obras escritas por vostede (pubricadas ou non)

-Antre curtas e longas (chamo curtas as dun lance e longas ás de tres)
 teño vinte e catro pezas. Agás unha en castelán, todas as miñas pezas
 están feitas no noso idioma. Tamén teño algúns diálogos e monólogos. Moi
 pronto sairá do prelo un volumen con dúas obras miñas, prologadas por
 D. Ramón Otero Pedrayo, pois quixerailas editando todas pouco a pou-
 co.

Fdo. *Varela Buxán*
 Fdo. Varela Buxán.

Cercio, 2 de maio do 1974.

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

A Cruña.

Meu benquerdo amigo:

Aínda sen moito lecer pra remexer nas trécolas da máquina, vou ver se respondo ás súas moi amábeles e xugosas cartas, que tanto tempo fai que se atopan no meu poder. Saberá perdoar, pois non foron poucas as contrariedades por mín sufridas nos derradeiros tempos, anque me estou recuperando de xeito con azos de mozo i outinista.

Confortábel i espranzadora me resultou a súa de data 17-I-74. Ao longo de canto nela me di albíscoase un Conxunto de xóvenes cultos, arelantes de moi nobres propósitos, capaces de levar a bon termo calisquera empresa que emprendan.

Moi loábel ise propósito de que me fala no sentido de formar un arquivo que recolla tudo o que se leva feito encol do noso teatro. Eu pouco poderei aportar a tan meritória labouira, pero decote me atoparán vostedes disposto pra faguer o que poida.

Vostede ten sobrada razón en tudo canto me refire no tocante ao "ballet galego". Non coñecía de perto ise Conxunto e cicais dixeran o que non debiera decir nin comprar decir, pois prodúcenme non pouca xenreira isa cras de bermes que avergoñan do país en que nasceron. E fariame vostede grande favor se borrare ise párrafo das respostas que lle remesei. Se aínda non saíeu do prelo ise librinho, non lle será difícil compracerme.

As cartas de vostede soien traer moita ledicia e non poucas agasalleiras espranzas pra o meu espírito. Vostede que soubo emanciparse intelectual i espiritualmente da moorúa dos da súa xeneración, é diño de admiración y sinceiras loubanzas. E non sexa vostede modesto, porque escribe tan ben coma calisquera que millor o faga. "Polo fío damos co novelo", di o antergo adaxio. Isto me fai supoñer que os seus compañeiros están prenamamente identificados coa maneira de ser de vostede, coas súas arelas, etc., polo que todos iles merecen sinceiras felicitacións.

En canto á entrevista que quixera faguerme, nada máis honroso pra mín, meu querido amigo. Cando lle sexa doado, decídase a vir hastra ista súa casa: comeremos un caldiño labrego na compañía uns dos outros e poderemos parolar longo i acougadamente; i até brindaremos polos éisitos atuais do irmán Portugal. E se quer, pra alancar tempo, pra non deixar tudo pra o día da entrevista, remésame as preguntas que goste pra que eu as poida preparar de vagar e telas listas pra cando vostede veña.

A letra da cantiga que tivo a ben remesarme, é moi fermosa, moi "nosa", moi xugosa. Non, non teño ise disco nin o tocadiscos pra escoitalo; teño magnetófono, iso sí, e poderei grabalo en cinta en calisquera oportunidade. Vostede non se aflixa, que se o disco está á venda, xa me farei coir.

Entreguei ao anexo á súa carta o disco que está na

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

CELETA, de Lugo. Pero hai moitos traballos diante do meu e non se publicarán até o mes de setembro ou outubro vindaíros. Supoño que xa están na "censura", da que temo a mutilación no FERREIRO DE SANTAM, aínda que é inofensiva e non lle fai mal a ningún.

No mes de agosto chegará á Terra Fernando Iglesias "cholas", o que foi primeiro actor de carácter na Compañía que eu dirixí en Bs.Aires. Dende eu fallo de Bs.Aires, iste gran actor galego adicase ó teatro e cine, integrando Compañías de fama e acadando premios. Virá a pasar unha tempada aquí connigo. Vostede por aquí ou nós pola Cruña dareime o pracer de llo presentar.

Comprendo perfectamente o porqué pertencen vostedes ó Circo de Artesáns. E moitas gracias polo programa que me remesou. Ah, denantes que me esqueza, ¿cál foi a Editorial que editou o "entremés famoso sobre da pesca do río miño"? Ando á busca deste librillo e nono encontro por ningures.

Coñezo moi ben a "Danza dos mariñeiros"; é o que vostede di: un escaparate axeitado pra exhibición de "señoritos" e falsos fidalgos, pero que ren ten de mariñeiros.

Se decide vir hastra aquí, aconséllolle o faga por Arzúa a Cruces; limpois de Cruces, o primeiro pobo que atoparán chámase GOLETA, en cuja entrada xa toparán unha sinal que indica o ramal a Cereci; pasarán por diante da igrexa, pola pista do norte, íñenos de doscer-tos metros xa atoparán coa casa que os agarda. E non veña solo, que o pte ha de dar pra todos.

Vázquez Pintor, Mestre coma vostede, chámase Xosé; é dos nosos, bon amigo e non ruín poeta.

Non se esqueza de me avisar do día e hora da próxima situación de vostedes.

E ren máis por hoxe, meu querido amigo. Prégolle dea as miñas sentidas lembranzas a tódolos do Conxunto e receba vostede fraterna aperta do seu sincero amigo,

Varela Buxán

Cercio, 25 de maio do 1974.

Sr.Dn.

Francisco Fillado Mayor.

A CRUNA.

Querido Pancho:

Remésoche fotos e respostas. Se non che gorentar o que nelas digo, estás autorizado pra borrar o que sobre e pra engadir o que vexas que compre. O que tí fagas, ben feito estará. De publicarse, gustaríame se fixera nun dos estraordinarios da VOZ dos domingos, por sere moi lido iste número en América.

Lin algunhas crónicas da situación do voso Conxunto, que decote me resultan sabrosas e de moito agrado. Teño entendido que mañán ^{en}aituaredes/Lugo; se podo, aló chegarei.

Con sentidas apertas de Luísa e miñas pra a túa boa Noly (coido que eisi se chama), recibe tí outras tantas distes vosos amigos e irmáns, que agardan por outra grata visita vosa.

Carla Berrán

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO - LALIN, 26 de San Xohán do 1974, en Cercio.
(Pontevadra)BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Sr. Dr. Francisco Pillado Mayor.

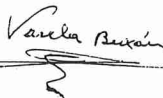
Querido Pancho:

Fai tempo que tiña que haber escribido pra tí, cousa que non fixes até hoxe e non por falla de lecer, senón por falla de tempo material. Perdóame.

Denantes de cousa ningunha, quero darche as gracias máis sentidas polo traballo que te tomaches pra aventoar o meu nome nas páxinas do xornal "La Voz de Galicia", que, por certo, saíu moi ben i en sitio de privilexio. Moitas gracias, meu querido amigo! Ben me decatado das moitas dificultades que haberás tido que vencer pra me poder comprar, anque a túa condición de fino e sagaz xornalista che haia axudado moito. Todo saíu moi ben. Eiquí me terás decote á túa disposición pra todo canto gostes dispoñer.

Ao meu regreso de Lugo, de presenciar unha repersentación do voso entusiasta e ben disciplinado Conxunto, pensei no moito que chegaredes a faguer en pro no nosos teatro se continuades con ises azos. De xentes tan cultas coma vos, todo se pode agardar. Os comenzos son duros, xa se sabe; pero compre que teñades fe no porvir e moita seguranza de que vos sentiredes espritoalmente compensados cos moitos éxitos que vos agardan.

Ben máis por hoxe, amigo Pancho. Dá garimposos saúdos da miña parte a tódolos benqueridos compoñentes do Conxunto. E pra Moly e pra tí, moitas e sentidas apertas de Luísa e miñas.

Cercio, 2 de agosto do 1974.

Dn. Francisco Pillado Mayor.

A CRUÑA.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Meu lembrado amigo:

Fólgome de escribir pra ti, en resposta á túa amábel do 6 do que pasou, dexexando que tanto ti coma a túa boa Noly i as vosas meniñas vos atopedes disfrutando de boa saúde. Nós quedabem, agardando que algún día teñamos o pracer de abrazarvos en Cercio.

Fágome cárrago do muito traballa que tivesches que vencer nos derradeiros tempos, co gallo dos eisámenes, etc. Agora xa che supoño máis acougado, descansando como compre e disfrutando das túas ben gañadas vacacións, que desexo che seian porvveitosas pra o corpo e pra o espírito.

As supresións de que me falas no traballo que se publicou, estou moi de acordo contigo: é a túa unha modalidade correita, que campa i agrada. Tudo saíu ~~ben~~, coma das mans do sensíbel xornalista que ti es.

Agradezo e valoro o teu entusiasmo pra conqueres as miñas pezas pra o voso arquivo, tomándovos o iñorme sacrificio de vir a copáalas a Cercio. Non, home, non; non te preocupes, que eu as irei pasando e remesándoches un exemplar de cada unha. Eu teño tempo e vagar pra todo; e se o non tivera, faría calisquera esforzo pra poder compracerche. Non; as copiarei e corrixiarei de vagar. Agora ben; se tivéredes o gosto de vir até eiquí, vos ou calisquera dos vosos compañeiros, pra parolar ou pra o que sexa, xa sabes que eiquí tendes a vosa casa i a mín dentro dela pra todo canto faga falla. Iso sí: compre que me avisades en tempo, pois sería docoroso pra mín e pra todos que non me atopara na casa pra recebervos co mor cariño. En previsión de todo isto, prégoche tomes nota do teléfono que che remeso pra que me avises de calisquera cousa que quixéres; trátase dunha familia amiga -il é colega meu na meiciña- que teño na vila de Cruces, que me avisarán decontado. Vila de Cruces (Pontevedra), Xosé Ma. López Pérez, teléfono: 582094. Esta familia mandará recado a Cercio. Dimpois das dez da noite, é a millor hora pra chamar, pois soien non estar muito na casa durante o día.

Sí, xa tiña pensado escribir algo encol do noso teatro na Arxentina, referindo as dificultás que houbo que superar, consellos pra directores e demais traballadores da escea, anécdotas, etc. Vendo que tes razón ca túa amábel suxerencia, vou a ver se me decido a publicar algús artigos pra dar unha reseña histórica da nosa labourea alí. Teño que falar disto con algún persoaxe da VOZ pra se estes meus traballos terán cabida alí. Xa falaremos disto.

Chamado pola imprenta CELTA, fun a Lugo pra ver o que a censura borrou na peza O FERREIRO DE SANTAN (a TABERNA SIN DONO Non lle tocaron), que todo se reduce a unhas coantas verbas, como

sere: "ceibo", "faguer concencias galegas", "viva Galiza ceibe" i algunhas outras pouquiñas que me foron moi fáciles de arranxar e que din máis ou menos o mesmo. Tudo canto fixeron en nada fire o sentido i o fondo da peza. Está tudo listo e pode que se editen no curso diste ano.

Se les as miñas pezas, prégoche o fags moi de vagar, paseniñamente, pra delas quitar o celme que se esconde detrás da brétema de inxenuidade que envolve a todos e cada un dos persoaxes, que son movidos (dato que che dou a tí, sosmentes a tí, que saberás faguer moi bon uso del) únicamente por sentementos puros, ideias en estado de latencia e costmes. A inxenuidade siñifica, pra mín, ausencia ausoluta de hipocresía. Os meus persoaxes perséntanse como son, como nasceron, orfos de suspicacias (salvo o caso do Espritista i algún outro polo estilo, que non é galego) señoritiles, frabricadas polos pillos, rillotes e descastados que teñen o corazón fora da Terra i a andorga dentro dela. Decote sostuven que para o lozro dun teatro autóctono, virdadeiramente galego, hai que arrincar do principio; e nise "principio"atopan as pezas de Castela (que compartía iste meu criterio), Vilar Ponte, Prado Lameiro i algús outros moi pouquiños, antre os que, con toda modestia, nomearemos ao que istas liñas escribe.

Adoito escoitar muita as distintas e fermosas cantigas que eiquí me deixaches. Cando a imaxinación se me bota a voar pra fora de Galiza, decontado apelo ó trebello pra escoitar isas canciós e voltar novamente á nosa magoada Terra. Xa podes imaxinar, querido Pancho, o grande favor que me fixeches traguendo a ista túa casa un aceso candiliño galego, que aluma o meu espírito nos intres en que as tebras pretenden envolverlo.

Boeno, non che darei máis lería. Perdoa as fallas que poidas atopar ao longo distas dúas follas, pois estou estreando unha máquina xaponesa, cun tableiro que nin o perello lle dá traza. Dá lembranzas a ises bons compañeiros teus; e pra Noly e pra tí, as nosas sentidas apertas de sempre.

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO-LALIN, 12 de Nadal do 1974.

(Pontevedra)

Sr. Dr. Francisco Pillado Mayor.-A Cruza.

Meu querido irmán Panchito:

Tenme moi desacougado o teu longo silencio, pois dende a miña resposta á túa derradeira (na que me fala-
de tomarvos o sacrificio de vir até eiquí pra axudarme a copiar as pezas,
etc., etc.), non chegaron a min máis notizas túas. ¿Estás doente tí, No-
ly, as vosas filliñas ou alguén da familia??Incurrín nalgunka falla irre-
parábel pra contigo? Por ren diste mundo cuixera verche ofendido por
cosa ninguña; como ren fixen oca insán intención de ofenderche, ^u fácil
me será prexarche o perdón e convencerche da miña inocencia.

Desexo pra vos moi felices fes-
tas de Nadal i Aninovo. E transmite a tódolos do Conxunto un saúdo da
miña barda co gallo de Fin de ano. Xa sei que vos tavedes e traballades
muito. Dilles a todos que os lembro co moor azarito e que estou dispo-
sto a facer por ise Conxunto o que cumpra facer i eu poída.

Lembranzas i agentas fraterñas
de Luisa e miñas pra vos os deus.

Manuel D. Varela Buxán

Cercio, 12 de xaneiro do 1975.

Dn. Francisco Pillado Mayor

A Cruña.

Querido Pancho:

Tiña eu o medo de que o teu silencio fora debido a algunha doenza ou crebanto na túa saúde ou na de algú dos teu. Fólgame de que non haia sido eisí. Como tí moi dis, baixemos o pano.

Non dubido da siceiridade das túas verbas loubadores cando me dis que me estás agradecido polo ben que deco-te che tratei. Non tes motivos pra me faláres dise xeito, amigo Pancho; e se algo fixera, sentiríame moi honrado, porque habería feito por un amigo muito menos do que il meresce. En canto a que "formo parte do millor da hestoria da nosa Terra", polos sentementos...non cho descuto; pola miña laboura...aínda non fixen méritos pra tanto. Pero boeno; a túa amizade e benevolencia pra connigo, probada por muitas razóns, dá pra iso e pra muito máis. Muitas e sentidas gracias, amiguiño. Non cabe dúbida de que tiven a sorte -cousa por demáis rara- de dar cun galego vir-dadeiramente macizo de galeguidade, de bondade e xenerosidade, fortale-cendo en muito o conceuto que xa tiña de tí dende que che coñecín.

A túa carta suxíreme tantas, tantismas co-sas que, se me deixo levar dos sentimentos e do muito que che quero, es-cribiría pra tí tres días arreo, e aínda non me chegarían pra decir pra tí tudo o que eu quixera decir. Non embargantes, e coa túa debida licen-cia, non terei en conta os cánones espistolares e vou a decirche algo á conta pra me desafogar un chisco cun irmán que considero pouco menos qu-e de sangue.

Se mal non descifro a verba, coido que te autoadxetivas de "pedante (¿?) que anda á cata de coñecementos, pero in-capaz de levar adiante ou de arrematar calisquera traballo que te propo-ñas". Doume que eisí fales, querido Pancho. Isto rezuma pesimismo por tódalas xuntas. ¡Olló á petada! Estás en posesión dunha xuventude que che inhíbe pra falares dise xeito. Non te deixes depremar pola "ecoloxía", polo entorño, polo medio circundante. Un home das túas condicións, san, culto e instruído, non debe nunca apadumarse polas contrariedades que a vida soie poñernos no camiño; debe, iso sí, reaxir e pradicar co exem-pro pra que os demáis nos sigan, se é que nasceron pra seguirmos, pra seren alguén; e se non nos siguen, ¡que os parta un raio!, que levan las-tre de abondo consigo. Eu xa son moi vello e podo falar longo do que in-tuio che está ocorriendo, do muito que sofres por teres que vivire un mu-do de sentimentos distintos aos teus, que non che entende nin fan por entenderche. Por outra banda, iso de "andar á cata de novos coñecemen-tos", é propio de espritos escollidos, seleccionados. Mais compre tere en conta que os homes distas condicións -que é o caso teu- nunca chegan a fartarse dos novos e sucesivos coñecementos que lles sexa posíbel aca-dar pra o seu espírito. Non; é coma se pretenderan matar a sede bebendo a-ga do mar. E tamén compre tere en conta que os afáns de "saber" soien

poden crear algú comprexos que conducen a unha despiadada abulia. Ben sei que estás ceibe de tudo isto, pero...teño ouservado que es cicais demasiado ríxido coa túa ~~túa~~ propia persoa: non estás enteiramente de acordo cos teus traballos, parécéndoches que "aínda podían estare millor". A todos nos ocorre algo do mesmo, querido Pancho: non tes tí o monopolio -por chamarlle de algún xeito- de todas istas trapalladas. Pero non: hai que turrar pra diante e faguer as cousas pra que as milloren, se poden, os que detrásde nós veñan. Non teñas en conta aos sabichosos dos nosos tempos, aos snobs, aos cursis, aos que fuxen de sí mesmos pra se trocáren en noxentas imáxenes outativas. Se as circunstancias che impoñen vivir antre istes infelices e malpocadiños, fai o que poidas en procuro do mundo que quixeras vivire, que quixéramos vivire: pradica co exemplo pra que te siga o que aínda poidera sere rescatábel. Ten paciencia e propárate pra tempos milliores. Es moi xoven e tes muito mundo por diante.

Na túa carta fas unha imaxen nidia do porco mundo que estamos a vivire, que son os tempo de noxenta servidume á relixión i á podre política feixista, embotadoras de concencias i arredamentos das realidades tanxíbeles. Blanco Amor, co gallo da Mostra do teatro, en Ribadavia, dixo unha grande verdade: "...o noso pobo está totalmente desfasado do que chamamos teatro galego". Eisí mesmo é. Ao sofrido pobo noso -algo eisí ou parecido xao digo nos artigos que teño porparados pra o xornal-, o bondadoso, o inxénuo, o amante da xustiza e da paz, aínda hai que engadirille unha tremenda inxustiza máis ás muitas que ven sofrendo dende devanceiros tempos, como sere: instruir a seus fillos como millor poden i a forza de privaciós pra, dimpois de instruídos e con carreira ~~de carreira~~ se avergoñen do seu homildo-so oríxen e de seus pais, arrincoándos e mirándos de esguello coma trastos pasados de moda. Por iso, meu bon amigo, tí, que es e te sintes moi galego, que aporveitaches a cultura que teus pais che deron non pra fuxir diles e de nós todos, senón pra querelos máis e sentirte máis "noso", loita decote pra que os xóvenes que tes denredor de tí troquen a súa falsa concencia por outra máis virdadeira e real. I eiquí, por si de algo poideran valerche, vou a trascribirlle dúas cousiña miñas, a modo de "másimas", que antre outras gardo no me cativo arquivo. Eí che van: "Escribo pra o pobo, facendo uso da filosofía do arado, porque fillo do pobo son e do pan co pobo frabica me sustento"; outra: "Un traballo literario, fermoseado con muito prebe de retórica e froles académicas, é un camiño cheo de espiñas pra os que andan descalzos". Xa che contarei o qué me ocorreu con Castelao i outros amigos falando distas cousas, distas másimas miñas. E cantas máis ouservaciós fago sóbor a maneira de sere e de pensar do nosos pobo, tanto máis obrigado me sinto de sere conseqüente co que digo e sosteño nistas másimas. Benvidos seian, muitos filósofos, muitos inteleituáies, muitos artistas pra darlle a man ao nosos pobo e turrar por il soerguéndolle o espírito i abaneádolle o cerebro, pero nunca pra soslaialo, pra embrutecelo con cousas que aínda non entende.

Daniel

ocurriría endexamáis escomenzar polo curuto dos teus coñecementos pra insinar aos rapaciños, que non che comprenderían: terás que escomenzar polo insino das letras e dos seus respectivos nomes pra que os cativos vaian de cara á súa formación completa. Pois ben; Galiza -falo das moorías- é unha tenra criatura que compre coller da man pra ir levándoa si bruscos e repentiños choutos, no que a teatro se refir. "Natura non facit saltus", di a vella sentenza. Ises señoritos, isa bosta de que na túa me falas, déixaos que sigan pegando choutos no vacío, malgastando o tempo, faguendo o ridículo coas súas noxentas innovaciós; se os non podes convencer, afástate diles e non te amargures. Igoal podemos decir dos traductores do teatro estranxeiro, sin celme galego, que andan a faguer burradas. ¿Por qué non traducen a Jacobo Cats, cuías pezas teatraies escritas fai uns catrocentos anos, con marcada sinxeleza e inxenuidade, aínda constitúen hoxe a segunda Biblia do nobo holandés? Non; iles prefiren pezas modernas e de alancada, por exemplo: "Las Moscas", "Mahos Sucias", "Madre Coraje" ou algo polo estilo. ¡Probes facos! O que tí dis moi ben: a istes non lles intresa dar satisfaciós ó noso pobo; prefiren pezas intrincadas pra recrear as súas cualidades interpretativas diante dun grupiño que pensa coma iles. En remate, perdoa istas disquisiciós de filosofía barata con que che estou cansando e imos a outra cosa.

Moitas gracias por tudo o que me dis das miñas comedias, pois coa túa amabilidade de sempre insúflasme non poucos azos pra seguire vivindo. Sí, o FERREIRO é muito máis peza que a TABERNA. A TABERNA é un chisco máis comercial, cicais máis xocosa, que era unha faceta que tamén cumpría tere en conta en Bs.Aires pra asegurare unha discreta entrada que satisficiera aos empresarios, que senón...non atoparían teatros pra repersentar. En tudo o meu teatro se atopan intres xocosos, pero que detrás de sí esconden as bágoas i angurias do noso pobo, mostrando sentimentos, ideias en estado de latencia nun pobo rutinario que se move poucos máis que por instinto. ¡Cánto daría eu por que viras O Ferreiro ben ensaiada e repersentada! Xa ollarías vibrare a ise pobo noso que non ten máis cultura que aquela que recibe polo televexo, como tí moi ben dis. Eiquí, se non fora porque che estou cansando, contaríache unha anéudota, moi boa. Quede pra outra vegada. Lémbreme que quedei en contarche algo do meu teatro e de García Gerpe. García Gerpe, moi bon amigo meu, nascera en Ordenes, era abogado e foi Alcalde do seu pobo cando non tiña máis que vinte anos; foi inspeitor do Ministerio de traballo; en Madrid; cando a guerra civil, a meirande desgracia pra todos nós, exerceu de fiscal militar co grado de Capitán; eisilouse en Bos Aires e chegamos a sere moi amigos. Morreu moi xoven. Xa che contarei o que lle pasou a iste home presenciando unha repersentación de O Ferreiro: anticiópoche que era un snob, un fuxido de sí.

Fixéchesme muita gracia poñéndote no sitio dos descantados pra me decires: "O pobo é parvo. E nós us cabrós feixistas que, co carallo do progresismo estamos a faguer a calda..."

as espranzas. Percura impoñer o teu criterio no seo dise Conxunto que eí tedes, no que hai moi boa xente, creo eu. Caladiños e sin alardes, podedes faguer laboura honrosa e positiva pra Galiza. Non perdas azos nin arelas. Máis adiante folgaraste de haber cumprido o teu deber de Bon galego.

Non derradeiros días da semán que pasou estiven en Lugo, na CELTA. As miñas pezas tiñan de sair no mes en que estamos, per non poderán sair do prelo até os derradeiros días do mes de febreiro que ben; ista é a promesa que teño da Editorial, pero coido que cumprirán. Van axiña como saian da imprenta, xa che remesarei o teu exemplar, ou os que vexas que che compren.

En canto ás publicaciós que faremos no xornal, xa teño o traballo prácticamente arrematado. Terei que ir a Cruña pra fala con alguén da VOZ pra ver se collen o compromiso de ilos ceibando cada domingo un no suplemento, que é onde máis me gustaría ^{que} sairan. Cicais sexan uns catro artigos de catro coartelas c/u. Emcabezo a cousa con no tas bigráficas, anécdotas, consellos e non poucas fustigaciós respeito do teatro galego. Non sei se iste homildoso traballo che gustará. Tí ben sabes cómo son eu, e non debes esquencer que quito as mans da rabela do arado, as mans do corazón, as que decote teño a ela apegadas, pra coller a pruma e decir o que sinto. Non creo que ninguén se dea por aludido; non embargantes...xa quedo preparado pra unha defensa axeitada, contundende e cerrada de razón. Pero non sei cándo irei a Cruña, pois téñolle algún medo aos viaxes de lonxe debido ás brétemas, ás xiadas, etc. Pese a tudo, non tardarei en faguer un viaxe, pois tamén teño que entrevistar eí a Seoane, que é o que fai o dibuxo prás tapas das pezas. Dende logo, nos artigos digo o que decote sentín e sinto respeito do no so teatro galego, sen retórica, sin cursilería, con sinxeleza e honradez, sen remilgos nin recovecos.

Disme que cicais veñas algús días pra ista túa casa, no mes de marzal. Nunca máis hórado me sentiría eu, amigo Pancho. Tamén conto con Tacholas pra o mes de abril. Decídete e non falles. Eiquí tes cama e caldiño, con tudo o que poidamos engadirille, pra que pases con nosco túdolos días que gostes, que decote serán poucos pra nós. Agardámosche, nono esquezas. Teremos boa oportunidade de falar de moitas cousas.

Pidesme que che remese algo pra nenos, i eu pra nenos, propriamente pra nenos, ren teño. Cando haxa un chisco de vagar -a gora teño que correxir moi pronto as probas das comedias, arrematar os artigos, etc.- remesareiche algún monólogo i algún diálogo por si poideran tere algo aporveitábel pra os nenos.

Ren máis. Lembranzas nosas pra Noly e pra tí con cariños prás neniñas e moi forte aperta pra tí.

Daniel

Post escritum: Perdoa as fallas que atopas, pois cando se escribe a correr de máquina decote saien letras de máis ou de menos.

Cercio, 21 de abril do 1975.

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

A Cruña.

Meu lembrado irmán Pancho:

Respondo á túa derradeira, que dataches na Cruña o 21-3-75, e que xa tería respostado se non fora que estou á espera das miñas comedias, que me prometeron que chegará dun día pra outro e non arrematan de cumprir a promesa tantas veces repetida. Eu quería compracerche indo á túa casa, anque fora por moi pouco tempo. Non esquezas que son o A.L.S. de Lalín e non podo saír por moitos días agás que pida permiso ou me atope en disfroite de vacacións. Se me viñeran os libros xa ía a verche, ao tempo que levaría algás á Cruña. Per vexo que se arrematará o mes de abril sin que eu poida folgarme de compracerche. Craro que se os libros chegaren na semán que escomenza, aínda che escribiría dúas letras pra avisarche da miña chegada aí. Eu tamén contaba contigo na Semán Santa, pois mo habías prometido, pero non puiden dar-me o pracer de terche nista túa casa os días que che forentren; como di o vello adaxio: "O home propón e Deus dispón".

Fólgome do teu retorno da capital das Hespanias, lourada gaiola dos centralistas. E xa supoño que o Ministerio non vos había chamado pra decirvos que quedaba sancionado o ensino en lingua galega nas escolas da nosa terra, senón, cicaís, pra decirvos algo que vos non diga ren pra que as cousas sigan como están; por iso tí -gracias ao Sinor- esqueciches axiña tudo o que alí ouviches.

Nefeito, estou reposto das mágoas sofridas no Espírito Santo: o mesmo podo decirche do coche, que aínda que non puido voltar a Cercio polo seu pé (veo repilingado nunha grúa até Lalín), xa está coma decido: "Eiquí ren pasou". Muitas gracias pola vosa preocupación, meus queridos amigos. Afortunadamente tudo arrematou nun pequeno susto con algunha feridas sin importancia. Non embargantes, se non levara o vincallo posto, pode que a cousa resultaría trágica. O caso é que eu quería ollarvos a todos e, tamén, presenciar a representación da obra que acadou o primeiro premio (!!) nunha entidade galega: "Zardigot", que tan siquera o nome arrecende a galego. Olleivos a todos e retornei a Cercio de todos vos mui satisfeito, pensando nos bons e formidábeles artistas do Teatro Circo. Isto fíxome cavilar muito nun dibuxo de Castella, que representa un labrego pendurado nos muros da praza de touros da Cruña, coa súa cueira remontada en ⁴moa pana e seus zoquiños cangados de tacholas, cuio pé de imprenta decía, millor dito, di: "¡Lástima de bois!" Craro, o noso labrego non ollaba nisa "carnicería" que lle chaman festa motivos prácticos pra que daquil xeito se sacrificasen aquelas fermosas bestias; ollaba, iso sí, forzudos bois pra carrexar estrume i arar as súas terras. Eu, igoal co vello do conto, ao meu regreso da Cruña, me dixeran: "¡Lástima de artistas pra o noso teatro!" Por-

que, hai que decilo, tendes no Conxunto moi bons elementos pra debrocálc con moito proveito na liña do noso teatro galego e darlle a Galiza o seu honroso sitio no taboado universal, amosando ao mundo a súa auténtica faciana, o seu xeito de ser e de sentir. Lourenzo val muito, i o mesmo digo dos que o acompañan; Lourenzo é un bon "regisseur" (bon Director i actor); dá mágoa ver cómo está sendo aporveitado por autores que están a cuspir fora do cacho, que non sinten ou soslaian a realidade tanxíbel da nosa Terra.

Os meus artigos non gorentaron na Voz de Galicia. No primeiro dos devanditos artigos falaba muito de mín, das dificultás que ti ven que vencer en terras alleas, e cicais tomaron isto coma autoloubanzas de corte narcisista, cando non ía máis aló dunha cativa presentación pra que os lectores lle diran algunha importancia ao que logo decía no segundo e derradeiro. Cicais teñan razóns pra os non publicar. Repasei as copias e ollo que foron feitos algo á lixeira -a data víñaseme enriba i eu quería ir a Cruña pra vos ver- e vexo que non me satisfacen enteramente, anque ren digo de máis. Por outra banda, agora xa non serían tan oportunos como o hoberan sido daquela: é tanto o que se leva dito sóbor teatro galego que mesmanente semella que haberíamos coincido multos en muito do que se leva dito.

Repito: Se os libros sairen denantes que arremate iste mes de abril, irei a verche á Cruña; non sir denantes remesarche duas letras pra avisarche. Se eisi non occurrire, teremos que fixar data oportuna pra poder atoparte na casa.

Dá as miñas lembranzas a túdolos do Conxunto; dá as miñas sentidas gracias a M.Lourenzo pola amábel mención que de mín fixo en "Los Suplementos", Cuadernos para el Diálogo; dá os nosos saúdos a Moly e recibe forte aperta do teu bon amigo de sempre,

Varela Buxán

NOTA: Cando teñas oportunidade, dalle unha aperta da miña banda ao lembrado e querido amigo Caamaño. Dille que sentín muito non estar máis tempo co il a derradeira vez que o vin.

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO - LALIN , 13-6-75.
(Pontevedra)

Sr. Dn.

Francisco Pillado Mayor

A CRUÑA.BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Querido Pancho:

Coidei que podería atoparte na Mostra de Ribadavia co voso Conxunto, e non tiven ise pracer. Remeseiche un libro por M. Lourenzo. Non cho adiquei porque era mui tarde e tiñan presa pra sair rumbo á Cruña, pero xa cho adicarei cando nos vexamos. A Mostra, á que fun dúas veces -unha pra ver o voso Conxunto i outra pra ver o do FACHO- ollei i ouvín muitas cousas que me fixeron cavilar fonda-mente. Principalmente nos "coloquios", que me impresionaron coma escapara-tes axeitados i aporveitados pra se exhibir os snobs, os señoritos, os que se alimentan da trillada palla lingüística dos touros, do fútbol i outras frivolidades; alí mesmamente semellaba que todos pretendían pasar por alumnos aventaxados de Kant, de Hume, de Berkeley, de Marx, etc. En canto a psicoloxía i estética, Freud e Croce resultarían cativas feguras comparadas con aquela morea de sabios. Eu sentín mágoa polos compoñentes dos Conxuntos que teñen que aturar todas istas parvadas dimpois de reper-sentar como millor puderon os seus traballos. É certo que eles non son parvos e defenderonse mui ben, i até lle fixeron cair ó chan a careta da falsedade a algún dos botarates que alí había. En remate, collendo o sentir dos que alí opinaban, dixen con Curros: "se por iste camiño se vai ó teatro galego, co demo me leve". Os Conxuntos gorentaron mui-to en xeral, anque non se atopan totalmente na liña galega. Impresionou-me mui ben o Conxunto do Porriño, que reper-sentaron "Un ollo de vidro" de Castelao, por certo mui ben esceificado; foi mui apraudido iste Con-xunto e non porque sean millores actores que os demais, senón porque chegaron máis á alma do pobo. Xa, xa falaremos disto.

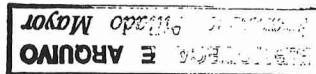
Teño que ir á Cruña pra levar algús libros ás boas librerías que aí tendes, pero quixera aporveitar pra entrevistarme con Seoane, que me dixo que esperara algús días máis pra ver de reñoñerse dunha pequena doenza que o fai permañecer na casa. Cando vaia, percura-rei verche. Os libros estanse vendendo ben, principalmente en Pontevedra, de donde están a pedirme de cando en cando.

Con cariñosas lembranzas de Luisa e miñas pra Noly e pra tí, sin esquecer as afervoadas apertas de sempre.

Varela Buxán

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO - LALIN , 9-XII-75.
(Pontevedra)

Sr.Dn.

Manuel Lorenzo Pérez.

Querido amigo:

Respondo á túa garimosa de data 28 do ppdo. pra decirche que eiquí che agardo, vos agardo, túdolos días do ano; en calisquera diles que veñades, decote seredes benvidos, i eu sentireime ledos.

Xa vexo que o teatro che ausorve. Sóio desexo que os teus inxentes esforzo, eisi como tamén os dos teus compañeiros, deixen as debidas e xustas satisfaccións compensatorias pra o voso moi ben cultivado espírito.

Non tes que agradecerme ren polo caso de las Llanderas: o que eu poida facerche, xa sabes que o farei e con moito gosto.

Moi feliz Nadal i Aninovo vos desexo a todos os que compoñedes ise distinto Conxunto "Teatro Circo da Cruña". O meu espírito estará con vosco por isas datas, que é cando máis un se lembra dos amigos que non ten a carón. Dalle lembranzas a todos, por favor.

Un afervoadado saúdo á túa dona, un bico á crianza e unha forte aperta pra tí do voso vello amigo,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán

CERCIO - LALIN , 17-XII-75.
(Pontevedra)

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.-A Cruña.

Meu querido Pancho:

O ano vello, cangado de achaques, cos seus zoquiños lambidos até as peles i as súas calzas esfiañadas, está a ponto de abandonar a escea pra que nela faga a súa entrada folgadamente o Aninovo de 1976. Deixemos que o vello se vaia pra o seu eterño acougo -algo deixa feito: polo menos quitóulle a multa ao noso bon amigo Dn. Manuel Espiña- e agardemos que o Novo, repersentando os ímpetus coletivizados da aitual xuventude, nos traia paz, amor e liberdade pra todos nós.

Decote teño desexos de verche, de vervos a todos os amigos que eí na Cruña teño. O inverno múrchame o corpo i os azos e non sei cándome será doado visitarvos. Non embargantes, coido que non tardarei.

Adiqueille un libro a D.Manuel Espiña e o teño eiquí: non coñezo o seu domicilio. Cecaís llo remese á túa casa, a teu nome. Xa veremos.

Ben sabes, querido Pancho, que desexo pra tí, pra Noly e prás vosa filliñas moi bon Nadal, Aninovo e Reis. Que a ledicia presida decote túdolos intres no voso fogar. E prégoche lle deas as miñas sentidas lembranzas a todos ises bons amigos que me persentaches na túa casa, sin esquecer a Espiña i os do Conxunto "TEATRO CIRCO".

Fortes apertas de Luisa e miñas pra tí e pra Noly, cos bicos prás neniñas.

¡Felices Festas! ¡¡TERRA A NOSA!!

P.D.

Agradecereiche muito te tomes o traballo de saudar no meu nome aos teus distintos pais.

Apertas, Panchiño.

BIBLIOTECA E ARquivo
Francisco Pillado Mayor

Pontevedra, 13 de febreiro de 1976.

A. Dn.
Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Namais que duas verbas pra deircha que non me esquezo de che escribir e que o farei moi axiña. Desde que viñestes a Cencio estiven decote na cama, uns días na casa e agora en Pontevedra, en "Montecelo", na Residencia Sanitaria. Xa estou moi ben e coído que moi axiña me botarán pra casa, de donde che escriberei con máis calma e tranquilidade.

Dalle a miña aperta a Dn. Manuel Espiña. fai tempo que teño un libro adicado pra el e non me lembrei de volo entregar en Cencio. Xa llo levaré.

E como vos foi no regreso á Prunha? ¡Muito me acordastes, querido Pancho! ¡Qué ruim noite se puo! Xa, xa me contarás.

Abonda por hoxe. Decote escribín mal, e agora, dimpois do ataquinho, o fago cada día peor.

Muitas apertas pra Volyña, pra Dn. Manuel e pra ti, sin esquecer moi afectuosas lembranza pra tua distinta nai e pai.

Hasta moi axiña.

Varela Buxán

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO, 11 de marzal do 1976.
(PONTEVEDRA)

Querido Pancho:

Xa, xa sei que vas decir que "son ruín cumpridor, que nin fun á Cruña nin che escribín, etc., etc." Pero eu, que sei que a túa infinda bondade decote está pronta pra perdoar as fallas dos demás, e abóndame con contarche a verdade pra que me perdoes: "estiven doende, home; estiven sin azos pra ren dende fai bastante tempo", e xa me perdoas ¿non sí? Pois xa está contada a realidade do meu caso. Non embarcantes direiche que xa viña mal cando vos estivestes eiquí; empeorei e fun pra Pontevedra a internarme no sandadoiro de Seguridade Social (coido que haberás recibido dúas liñas que dende alí che remesei), onde permanecín por espazo doutros des días. Pero xa estou ben e con moitos azos novamente pra tudo canto gostes ordenarme.

Pra mín será un pracer faguerche unha visita e poder parolar contigo e cos amigos que na túa casa me persentaches: chegarei eí un sábado pola tarde pra regresar o lunes pola mañán. Isto non o esquenzo eu e cumprirei a promesa se non morro. Agora ben; agradeceríache que non me apuraras moito, que me deixaras agardar un chisco, até que o tempo sexa máis quente i os días máis apacibles, que haxa máis seriedade no tempo; o frío i as choubas...non me gorentan por máis galegas que istas dúas cousas sexan.

Teño bons desexos de vervos a todos: a Noly, a Espiña, a Panchiño i ós amigos todos que pola Cruña adiante estades espaxeidos.

Alonso Montero remesóume un pequeno cuestionario de preguntas. Xa as teño listas pra lle remesar. Mais coido que, polo de agora, non sairá a Enciclopedia Temática Galega que tiñan en proieuto; escribínlle pra lle decir que se non precisaba por agora as respostas, non llas remesaría. Xa veremos qué contesta. Xa chas mostrarei.

Tamén estou a preparaz unha conferencia que me pediron uns amigos da Estrada, aínda que non me puxeron data.

Háchome doorado e bastante amargurado porque non recibín notozas de TACHOLAS dende a derradeira vez que o vin en Galiza, uns días denantes de marchar pra Bs.Aires. Ouvín decir que morrera e tiven moito desgosto; dimpois entereime que ista notiza era falsa, afortunadamente.

Remésóche o libro pra Espiña: entrégallo cando poidas e dalle unha aperta miña.

Non che incordio máis por hoxe. Dá saúdos no meu nome ós que che cadre estar coiles, incluso á túa distinta nai e pai, recibe tres moi fortes e fraternais apertas da banda de Luisa e miñas: unha pra Noly, outra pra tí i outra pra Dn.Manuel Espiña.

Daniel

Manuel D. Varela Buzán

LALIN - CERCIO, 9 de Nadal do 1976.

(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Os días foron pasando sin que eu cumprira coa a promesa de faguerche unha visita. Tes que perdoarme, meu querido amigo; non teño moito lecer pra faguer viaxes longos, por agora.

Non quero que pasen os derradeiros días do ano sin faguervos saber, a ti i a Noly, os meus afervoados desexos de que vos atopedes moi ben de saúde e de azos pra reber con contento as festas de Nadal, Aninovo e Reis, que xa temos á porta. ¡Moitas, moitismas felicidades! Con cinguidas apertas de Luisa e miñas pra vos os dous e bicos prás neniñas, que vos desexamos ventureiro Ano de 1977.

Voso vello amigo,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán

LALÍN - CERCIO , 5 de xaneiro do 1977.
(PONTEVEDRA)

Sr. Dn. Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Recibín o gran libro que me remesaches. Que Deus cho pague, pola túa infinda bondade. Ao longo das páxinas do libro, ben se olla que il foi feito con sutil espírito pedagóxico e moita intelixencia, diño de ser firmado por un Pestalozzi, un Rausseau ou calisquera outro polo estilo. Vós felicito a todos os que nesta porveitosa obra traballastes. Sendo "Textos pro ensino do galego" unha peza indispensable pra os que teñen ó seu cárrago a laboura do ensino, non dubidemos que terán que sintirse agradecidos pra os autores do devandito libro; por outra banda, é moi diño iste libro de fegurar en tódalas bibliotecas pola cantidade de considerábeles datos que traie sóbor literatura i autores galegos: é unha obra didáctica na súa función específica, eisi como unha antoloxía porveitosa pra todos. Se o criterio dos que fixestes iste libro se impón ante os ensinantes, axiña teremos unha Galicia máis galega e máis culta. Vós felicito a todos.

Están no prelo duas obras máis, pra faguer un novo libro. Tamén teño unha escolma de obras curtas, diálogos e monólogos prontas pra mandar ó prelo. Pouco a pouco, irán saíndo tudas, que, aínda que non son novas -tudas foron postas nos escearios de Bs.Aires- quixera velas editadas. E nistas cousas paso o tempo, agardando por uns días máis mornos pra faguervos unha visita na Cruña, como che teño prometido.

Efeitivamente, formóuse en Lalín o cadro escénico "Os labregos" pra ensaiar a miña peza O FERREIRO DE SANTAN. Xa están bastante ben e coido que axiña rubirán ó esceario. Tamén teño notizas de que están ensaiando en Bueu ista mesma peza. Se chegan a debutar en Lalín, xa avisarei en tempo.

Xa, xa falaremos das pubricacións pró xornal; as teño arrincoadas, agardando tempos de máis vagar.

E ren máis, querido amigo. Dá as nosas lembranzas a Noly e recibe apertas do teu vello amigo,

Daniel

Felices Pascuas.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Ranuel D. Varela Buzán
LALIN - CERCIO , 12-XII-77.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.Francisco Pillado.

Querido Pancho:

Co mentes de faguer o meu viaxe á Cruña, foi pasando o vran e entrando o inverno sin que me fose doado cumprir o meu antoxo. Cada día que pasa, máis fraquexan os meus azos pra sair da casa. Non embargantes lémbrome moito dos amigos e desexaría tervos a todos perto de mín pra poder parolar con vosco tódolos días do ano.

Xa atopei os dibuxos de Castelao -tiñan que aparecer- pra amosarlle a esa señorita que os quería ver; pensaba levarlos á Cruña, pero quedarán pra máis adiante.

Escribéume Lourenzo e remesóume uns afiches da obra de Castelao: supoño que a estará ensaiando.

E boeno, querido Pancho; prégoche lle deas o meu saúdo de fin de ano ó pai Espiña e recibas pra Noly e pra ti moitas e cinguidas apertas de Luisa e miñas. ¡Que teñades bon Nadal e ventureiro Aninovo! E moitas apertas e bicos pra as nenas.

Teu vello amigo,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Cercio, 20-6-78.

Querido Pancho:

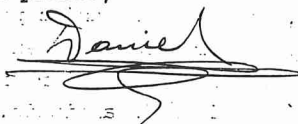
Agora mesmo arremato de recibir a túa de data 19 dos correntes, onde me dis que vendredes eiquí o sábado ou o domingo. Ises días son as festas do San Xoán e téñoas comprometidás, pois teño un amigo perto deiquí (na parroquia de Toiriz, Axuntamento de Cruces) con quen me veño correndo de festa dende fai algúns anos. Se poideras cambiar pra o domingo día 2 do mes que ven, sería pra mín o día máis axeitado, pois sentiría moita mágoa que viñeras a Cercio e non me atoparas na casa. Os días martes e sábados pode que non me atopas na casa, pero dimpois estou decote nela.

Non recibín a carta de que me falas, por agora. Direiche que estou de baixa por enfermo desde o mes de marzal ppdo., pois, ó parecer, teño unha doenza de corazón que aconséllame coidados.

Agardando vernos axiña pra parolar, ren máis por hoxe. Non esquezmás que vos agardamos cos brazos abertos pra darvos fraternais apertas, a vedraña augardente do Ulla e tudo o noso cariños.

Apertas de Luisa e miñas pra tí e pra Noly. Quedamos agardando por vos. Se soubéramos que viñades ise día i a hora, percuraríamos ter a comida feita; como ren sabemos, atoparédesevos co que haxa.

Pertas i hastra pronto,

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Cercio, 27 de San Xoan do 1978.

Sr.Dn. Francisco Pillado Mayor.

Meu querido Pancho:

Arremato de recibir a túa de data 24 dos correntes, pola que vexo que recibiches a miña na que che decía non haber recibido a importante carta cos cuadernos 1 e 2 da Escola Dramática Galega e as traducións que ti fixeches das farsas de García Lorca. Pois ben; a devandita carta chegoume onte, lus, día 27, con tudo o importante material que portaba no seu ventre. Xa tiña pensado investiagar no correo pra dar co seu paradeiro, pois ven datada do 1-6-78 e non se concibe que a istas outuras haxa na nosa Terra correos tan vagarosos. Boeno, serán cousas da "nosa autonomía". O caso é que chegou a Cercio i aleoudou muito o meu espírito, pois véxovos enfrontados con unha laboura poveitosa pra o noso teatro galego, laboura que está en boas mans e non dubido que será froitífera.

En canto ó que me pides, prométoche que faréi o que pouda, anque non teño moito lecer. Falareiche de cómo se organizou a Compañía galega en Bos Aires, das dificultades que tivemos que vencer, etc. Até fin de ano coído que haberá tempo pra tudo. Dende logo, o que aló se fixo costou disgostos e incruso bágoas, pero tamén muitasatisfaccións. Xa irei facendo o traballío pra che remesar algún día.

Até que pase o domingo que ven conto que veñas ise día; e se non for o domingo, que sexa cando tí poidas e queiras. Xa sabes que tes aquí a túa casa e a teus irmáns. E ca esperanza de vernos pronto, non che canso máis. Coas nosas lembranzas prá túa dona e bicos prá s nenas, recibe a cinguida aperta do teu irmán,

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

*Manuel D. Varela Buxán*LALIN - CERCIO, 7-8-78.
(PONTEVEDRA)

Querido Panchiño:

Siquera que aínda non me foi doado faguerche a visita prometida e que che debo, remésoche datos da nosa labou-
ra en terras de fora. Fixen tudo isto a correr de máquina, coma se es-
tivera parolando contigo. Non fagas, pois, caso dos erros que poidas
atopar. Das moitas cousas que che digo, quita as que percises e o res-
to quéimao ou dalle o destiño que queiras, como único depositario es-
pritoal meu.

Non cho podo asegurar, pero niste mes ou no que
ven penso ir a visitarche. Non coides que non fun aínda por falla de
voluntade: débese a saúde, que me ten sin azos pra nada.

Con apertas de Luisa e miñas pra vos os dous e
bicos prás nenas, dígoche até pronto.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Piñedo Mayor

Manuel D. Varela Buzán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Nadal do 1978.

Sr.Dn.

Francisco Fillado Mayor.

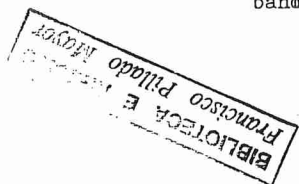
Querido Pancho:

Quero que sepas que, coma decote, che teremos a carón de nós, a tí e a Noly, nas festas de Nadal e Aninovo. Er-gueremos as copas en outo e brindaremos pola vosa compreta feli-cidade.

Deixa que os días medren e quezan un chisco pra fague: che a tan prometida visitas.

!!Moi feliz Nadal e riñoño Aninovo de 1979!!

Apertas pra Noly, pra tí e bicos prás nenas da nosa banda,

Manuel

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Cercio, 20 de marzal do 1979.

Sr. Dn. Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Fólgome de remesache as fotos dos dibuxos; aledariame moito que che sirviran pra algo. E, de camiño, vou a contarche un conto: Menbros dos grupos teatrales "Troula" e "Antoido", persentaron á prensa un proieuto de un "teatro estábel galego", que me arrecendeu moito a rapaces "colonizados" e un chisco lixeiros na nosa cousa galega. Antre outras decraracións -todasilas rezumando abafallo polo que se leva feito, coma se iles foran os que descubriron as filloas-, diste xeito falarón na voz de Galicia do día dez dos correntes, na súa páxina 19: "A pesar de la pluralidad de acontecimientos parateatrales existentes en pueblos y ciudades de Galicia, el hecho es que desde el estreno "Os vellos non deben de enamorarse", de Alfonso Rodríguez Castelao, ocurrido en Buenos Aires a cargo de la compañía de Margarita Kirgu, poso máis hai para contar en este campo cultural a los largo de los últimos cuarenta años".

Isto prodúxome certa xenreira, pois a vosa laboureira do Teatro Circo e a dalgús outros conxuntos, ben merescen sere nomeados como ponto de partida pra o logro dun teatro galego. ¿Ou é que istes rapaces non percisan puntos de arrinque pra seren iles os que o inventan todo? Por outra banda ¿de dónde sacaron iles que foi Margarita Kirgu a que estrenou a obra de Castelao? Escribinlles unha carta aconsellándolles que pidan datos á Escoôa Dramática Galega, con asento na Cruña, e que non procedan tanto a lixeira, se queren faguer algo pra Galiza.

Dalle os maus saúdos a Noly, a Lourenzo e demais amigos, sin esquencermos das vosas neníñas, e recibe unha aperta do teu vello amigo e irmán

Daniel

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

*Manuel D. Varela Buzán*LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Cercio, martes de Antrido do 1979.

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Sosmentes dúas liñas pra felicitarche por haberte enrolado como Presidente nun grupo de homes na Escola Dramática Galega, en que se trocáu o Teatro Órico da Cruña polos seus moitos méritos que viña acadando. Alédame que vos haxan feito xustiza. E ti, que es o Capitán da nave, percura arribar ó porto de destiño, que non pode ser outro que o logro e afianzamento do noso Teatro Galego. Polo que se ve, úllase moito entusiasmo polo noso Teatro, pois fábase incruso dunha subención de máis de corenta millós de pesetas. Convén, pois, faguer de xeito que todas istas enerxías e cartos non se perdan e redunden todás elas en beneficio do noso Teatro.

Dime Lourenzo nunca carta que cicais veñades a Cercio, cousa que me contenta moito. Sosmentes sentiría que non me atoparades na casa, anque saio moi pouco ou nada dela; non embarpuiden cumprir aínda a promesa que che fixen de faguerche unha visita na Cruña; estou abusando moito da túa bondade, é certo, pero teño a segunranza de que me perdoas e, en cato queza o tempo un chisco, aló iréi a cumprir co prometido.

Boeno, Panchiño, dalle apertas da nosa banda a Moly e recíbeas ti tamén, moi cinguidas pola banda do teu vello amigo de sempre,

Manuel D. Varela Buxán
LALÍN - CERCIO , 16-4-79.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Querido rancho:

Propúxenme remesarlle o pésame á dona de Seoane e perdín o seu enderezo na Coruña; teño, iso sí, o de Bs.Aires. Propúxenme mandarlle por medio de Díaz Pardo, pero tamén perdín a dirección deste amigo. Vicais perdín unha libretiña na que figuraban istes amigos. Reviséi as esquelas, pero non puñeron o domicilio. Se ti por teléfono, a ela ou a traveso de Díaz Pardo, poideras transmitirle o meu pésame, decíndolle o que me ocorreu agradeceríacho. Díaz Pardo e Seoane eran coma irmáns, polo que supoñ falará con Elvira moi a miúdo. Pero se non podes arranxar o caso por teléfono, non che preocupe.

Ante estiveren en Lalín pra ver de faguer as fotos, pero istes días dobremente grises polo pouco tempo que aquí impera non son axeitados pra faguer as cousas o mellor que poidamos. En canto que o tempo millore, irei ao fotógrafo pra, sin perder tempo, botarche prá Coruña as fotos.

Pregandoche que me perdoes a indiscreción, lle deas lembranzas nosas a Noly e as neniñas, recebe coinguida aperta do teu vello amigo e irmán

Daniel

BIBLIOTECA E ARquivo
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buxán

LALÍN - CERCIO, 23-4-79.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Mañán irei a Lalín pra recoller as fotos e remesarchas niste sobre tal coal mas entreguen. Agardo que saian mellor que as outras.

Vou a pedirche un favor, amigo Pancho: Díxenlle a Luisa que queimara algús papés que estaban enriba da mesa e, sin dar-me conta, antre os devanditos papés estaba unha carta dises rapaces da Cooperativa Teatral, quedando eisí sin enderezo pra lles contestar a carta na que se disculpaban polo caso que xa che contei de atribuir á compañía de Margarita Kirgu o estreno da obra de Castelao. A ver se me remesas o enderezo distes rapaces pra escribirlles dúas liñas pra non quedar tan mal con iles.

Fregádoche me perdoes, remeso pra tí, pra Moly e prás Neniñas moi cinguidas apertas da nosa banda,

Daniel

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

*Manuel D. Varela Buxán*LALIN - CERCIO , 14-5-79.
(PONTEVEDRA)BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Querido Sancho:

Prégoche que non modifiques ren na data das derradeiras actuacións da compañía gallega en Bs. Aires, porque iso ten pra min lembranzas moi amarguezas. Non; por favor, deixa ir tudo cómo me liches eiquí, pois o demais non ten importancia pra o caso que nos ocupa e resultame doorouso falar disas cousas por ser máis ou menos a data en que fixeron crisis definitiva a marcha matrimonial entre Maruxa e eu. E, como din os casteláns por boca do Quixote, "con la iglesia hemos topado, amigo Sancho"...

Esquencinme de entregarche os libros pra o día das Letras Galegas. ¡Qué lle imos faguer! O meu caletre anda eisií.

Aledárame saber que sairon ben as fotos.

Con gracias por tudo, recibide apertas pra todos vós da nosa banda. E non esquezas que aquí tes a teu irmán pra tudo canto faga falla,

Manuel D. Varela Buzán

LALIN - CERCIO , 8-6-79.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Querido Pancho:

Recibín os números 5 e 6 dos Cuadernos da Escola Dramática Galega, nos que se olla que perseverades, moi intelexente e conseqüentemente, na vosa labours de facer as inmortes bases do noso TEATRO GALEGO. Moi de corazón felicito ós seus autores, millor dito, ós homes que estades ó fronte dista meritoria labours de investigar até atopar as virdadeira raíces do noso teatro.

Por favor, dá as miñas lembranzas a Lourenzo, a Noly e cariños ás vosas nenínas.

Moitas gracias por todo, querido Pancho.

Con cinguidas apertas,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO, 7-8-79.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

Meu querido Pancho:

Remésoche moi sentidas gracias por haberme remesado o derradeiro e fermoso exemplar da vosa revistiña, que está moi bon e ilustrativo; ben se ve que está feito por mans mestras e dirixida por homes moi cultos, como sodes tí e Lourenzo. Non vos cansedes nunca de traballar de xeito tan honroso para Galiza, facendo laboursa prá historia cultural da nosa Terra.

Pronto iréi á Cruña, pois estou bastante mellorado, dentro do que cabe, ka se sabe.

Bótoche pra aló unha morea de apertas pra tí, prá túa dona e prá vosas neniñas,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO ; 3-9-79.
(PONTEVEDRA)

Er. Dn. Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Lin o librito "TEATRO GALEGO". É un viradei-
ro catálogo antolóxico do noso Teatro, dende que nasceu até os nosos
días. Era ista unha obra moi precisa pra a nosa literatura galega e
pra taparille a boca aos que andaban a decir que Galiza non tiña tea-
tro. Está moi ben feito e sobriamente persentado o devandito librito.
Ben se ve que está feito por homes intelixentes, de moi bon gsoto e
de loábel erudición. Eu, como galego, douvos as afervoadas gracias,
aparte das que me merecedes polo ben que me tratastes, que me acugu-
lastes o corazón de agasalleiras lembranzas, que vivifican ao ser
máis murchado.

Moitas, moitismas gracias, querido irmán Panchoño.
Recibe as sentidas apertas de sempre pra tí, pra Moly e prás neniñas

Varela Buxán

P.D. Calisquera hora remesareiche o que me pidiches. Dexarei que

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

~~Manuel~~ D. Varela Buxán
LALIN - CERCIO , 28-11-79.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Dimpois de tanto tempo, dou cumprimento a promesa de remesarche o monólogo. Aínda o copeei onte do libro que teño arranzado pra entregar ó prelo.

Tamén che prometín unha visita á Oruña e non podo decirche hoxe cándoo darei cumprimento a esta promesa, que queda en pé pra canto denantes a poida faguer; xa che avisaréi, querido Pancho.

O ano acábase. Fago votos poña vosa boa saúde pra que vos atopedes moi ben de azos e poidades festexar con ledicia as festas de Nadal e Aninovo que se avexifan.E, se che cadra de os ver, dalle as miñas lembranzas a Espiña, a Lourenzo e demais amigos do Cojunto, que xa sei que traballan muito. E dalle bicos ás nenas da nosa banda. E tí e Noly recebede o noso cariño, con cinguidas apertas
Hastra pronto, amigos meus,

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Francisco

S A L A I O S D U N V E L L O L A B R E G O .

Monólogo orixinal de Manuel D. Varela Buxán.

(Nun aÑafante día do mes de agosto, dimpois da crúa laboura diaria, un vello labrego á fontenla se foi. Meteu os beizos sedentos na fresca auga e bebeu hastra fartarsé. Tamén refrescou a faciana, sulcada polo arado dos anos e suorosa pola laboura do día. Dimpois sentóuse enriba da buxa que encora as augas da fontenla i acendeu un pito. Os sapos, as rans, os grilos i o moucho aledaban aquíl anoitecer coas súas cantigas. O labrego, coma espetado nun deserto, enviso polos misterios que a natureza lle ofrecía, salaiou porfundamente e botouse diste xeito a falar:)

- Vaia por Deus. ¡Qué soño e contristado me sinto no curuto dos meus anos!...Catro filliños criéi con moor agariño, fartiños de caldo e pan, e non teño ningún a carón pra me dar consolo: están espaxados polo mundo adiante, en distintos países de Europa e de America. Remésanme algús fartiños de cando en cando, malpocados; non teño queixas que dar do seu comportamento...Boeno, eu tamén cumprín coas obrigas de pai como millor puiden, como me consentiron as miñas cativas posibilidades. Eu non nascín rico, xa se sabe, pero decote lotei pra que meus fillos comeran panciño. (Pequena pausa. As rans, os grilos i o moucho cantan) Na nosa casa non había compango pra tódolos días do ano, craro: un soio porquiño que matábamos...non daba anacos pra tanto. Ah, pero caldiño e pan...son dúas cousas que nunca fallaron da nosa mesa, loado sexa Deus; ben se lles coñecía a meus fillos: en bariiga...non había outros na parroquia. E cando o día da festa chegaba, nunca consentín que da nosa mesa fallan as papiñas de arrós branco, un gurruchiño de viño i un cafeiño pra botar por riba; iso...coma na casa de calisquera rico. (Pausa, caviñoso) I agora...estou soño, sin ter con quen parolar...Boeno, o mal é xeral; os veciños sofren a mesma doenza: uns máis i outros menos, tudós teñen fillos escagallados polo mundo adiante. (Pequena pausa.) Sí, a emigración é unha peste que ven faguendo estragos en Galicia dende devanceiros tempos, dende sempre. As vixigas i outras doenzas aínda se les foi percurando meiciña, pero á xiada da emigración. non se lle ve traza: aínda non se inventaron os xaropes axeitados pra combatila. (Salaia porfundamente) Boh, nista nosa terra xa non hai máis que vellas e vellos, xentes con caras murchas pola xiada dos anos. Xa non sealcontra quem bote un meixelo ó arado, unhas cambas ó carro nin cousa ningunha. (Pequena pausa) Sí, na nosa terra...tudo persenta un aspecto de total esfarelamento. de desfeita xeral. de acabamento: tudo arrecende a tris-

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayo

tura, a loito. Deica pouco, dista nosa Terra...xa non quedará máis que terra.(Salia profundamente) Iso sí: quedarán os paxariños, as rans, os sapos, os grilos i o moucho, cantando hoxe como cantaban cando eu era neno, ¡coma cando eu era mozo!...Boh, naqueles tempos tamén as xentes cantaban. ¡Vaiche boa!...Cando eu era mozo, había máis ledicia nos corazóns, había máis contento nas xentes: todos cantábamos i aturuxábamnos. Agora non; xa non se ouce unha cantiga en ningures, nin un aturuxo: tudo é silencio e loito por fondas mágoas na ialma.(Pausa. Cantas as rans, os sapos, os grilos i o moucho)Sosmentes os paxariños, as rans i os grilos siguen ledos no nopaís. Cicais antre iles non hai probremas políticos, sociaies, económicos ou sentimentais que resolver i é por iso que cantan hoxe como cantaban fai cen anos, i ou cen millóns de anos!...¿qué sei eu?(Salaia) Quixera ser sapo, ran ou grilo pra vivir antre tan inocentes criaturas e cantar coma elas, pra comprender o seu mundo de paz e de ledicia, a súa maneira de ser, de sentir, de vivir...(Transición)Se lle boto unha pedra na puza, deixan de cantar; xa teño feito a proba moitas veces. Mais dalí pouco, pirmeiro unha e dimpois outra, voltan tudas elas a repilingarse na cantiga coma en colectiva teima de esfarelar a noite coa súa misteriosa sinfonía.¿Qué misterio!...Craro que se lle botamos unha pedra, e detrás dunha outra e eisi mutas veces, as rans deisaría de cantar e cecais perderían a facultade de o faguer máis nunca, quedando mudas pra sempre. ¡Craro que sí!...(Transición)Boeno, iste meu razoamento produzme arrepiós, porque me fai cavilar nas causas posíbeles polas que as xentes en Galiza non cantan agora como faguían denantes, e penso: "¿ Non será debido ás mans de algunha criminal e ruín fada que, sin acougo, está botando pedras na nosa puza-Galiza?" (Transición.) Non quero cavilar máis...Sí, voume deitar. E namentres que o sono non ven, farei como teño por costume: rezar. Sí, sí, iso mesmo: rezar e pregar a Deus que acenda devezos de voltar ó fogar nos corazóns de meus fillos; que lles diga que seu pai está amargurado, muchándose de soedade; que lles diga que volten axiña pra xunto de mín, porque eu non son feliz eiquí soíño, envolto na friaxe dos cartos que deles recibo. No cume da miña vida...xa me non compren cartos: quero, iso sí, escoitar túdolos días as falas dos meus filliños e sentir a carón de mín a mornura da súa presenza...(Limpa bagoas) ¡Vaia por Deus!...(Érguese pesadamente e vai saíndo da escea.) ¡¡Vaia por Deus!...(Os sapos, as rans, os grilos i moucho siguen cantando)

Galiza, 1970.

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Nadal do 1979.

Sr. Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Querido Panchiño:

O ano vello, tan esmendrellado coma mín, bátese en retirada. Pero non teñamos pena por iso, porque detrás do vello xa ven o novo siguiéndolle as pasadas. Iso sí, compre que haxa saúde no teu corpo, no de Noly e no das vosas filliñas pra que haxa contento no voso espírito e festexedes con ledicia iste acontecer de tódolos anos, que é o que nós vos desexamos. Arriba os azos, poi, e que teñades un Nadal riño e un Aninovo de 1980 caggado de moitas e gradas solpresas.

Tiña que habercrribido xa fai tempo. Pero a túa bondade escúsame dista e doutras fallas. Coido que me pidiche unha pequecha nota biográfica e un chisco duha escea dunha das obras miñas. Eu nascín o día 3 de marzal ^{de 1904} na parroquia de Lamas-A Estrada, no 1930 emigrei a Bs.Aires, onde estiven até o ano 1950. En canto a un fragmento duanha das obras, coido que sería o máis axeitado un trociño de escea a cárrego do persoaxe ALBORADA, na páxina 53 da primeira obra, ou sexa, O FERREIRO DE SANTAN.

Tamén che direi que dimpos diste mes estou, estarei, millor dito, disposto a ir a Cruña, pra poñerme a vosa disposición e facer o que haxa que facer. Agardo, pois, que me poñas a data qu millor che conveña. E ren máis por hoxe, querido Pancho.

Con apertas de Luisa e miñas pra ti, pra Noly e prás noniñas, dígoche deica pronto. Que haxa moita ledicia nos vosos corazóns

¡Viva Galiza ceibel!

Varela Buxán

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO , 1-II-80.
(PONTEVEDRA)

Sr. Dn. Francisco Filoado Mayor.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Filoado Mayor

Meu querido e lembrado Paca:

Aledeime muito coa túa carta, pois xa escomenzaba a inquietarme o teu silencio. Nos derradeiros días do ano escribín dúas cartas prá Cruña: unha pra ti e outra pra Lourenzo; de Lourenzo recibín axiña resposta, pero de tí ren soupen hastra que recibín ista que estou a respostarche. Lémbrome que che decía que a escea de Alborada, cando fala transportada, na páxina 53 do Ferreiro de Santán, podera sere de valemto pra o que tenzoabas facer; mais agora, polo que vexo, semella que terás entreda pra outra escea máis longa, polo que che aconsello collas a escea II do mesmo Ferreiro de Santán, antre o cacique e o Faireiro, escea que escomenza na páxina 3 e arremata na páxina 7.

Decíache na outra carta que eu estou listo pra ir á Cruña cando millor vos conveña a vos, pois incruso teño escribido unha pequena chalra que vou a darvos sóbor do meu teatro. Non embar gantes botei varios días na cama no mes que acaba de pasar, e aínda ando con moitos coidados pra botar fora de mín unha condanada gripe que me colleu. Pero coído que xa vou bastante ben.

En canto ó O MARISCAL, ti ben sabes que todo o que eu teña é teu: leva prá Cruña sin limitación de tempo, quero do Pancho. Dis que vendtedes a Cercio Noly e máis ti. Pois non sabendes a alegría que me dades, irmáns. E se che corre prisa e queres que ch remese o libreto, dimo e o farei correndo.

En canto ó meu viaxe a Cruña, se podedes deixa que cambie un chisco o tempo (está moi frio), millor, pero eu estou á vosa disposición e con moitos azos e desexos de ver a ises XIGANTE do noso teatro.

Dá cariñas lembranzas a Noly e as meniñas da nosa banda e recibe tí a moi cinguida aperta dos teus amigos e irmán do fogar de Breogán,

Daniel

Manuel D. Varela Buxán
LALIN - CERCIO , 15-II-80.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn. Francisco Pillado Mayor.
A CORUÑA.

Querido Pancho:

Moi gostoso che remeso O MARISCAL, cousa que debín facer antes pra aforrarche trastornos.

Tes moita razón no que me dis de que a xente comenza a saber que me atopo no "fogar de Breogán". Tudo se debe a unha soia persoa: ao irmán Pancho, que aventuou o meu nome por donde lle foi posíbel, coma se eu fora alguén. Percuraréi facer diño de tanta loubanza, irmán.

Xa sabes que decote che agardamos en Cercio; ven cando poidas, querido Pancho!

A miña forte e cinguida aperta de sempre,

Manuel

BIBLIOTECA E A. M. NO
Francisco Pillado Mayor

*Manuel D. Varela Buxán*LALIN - CERCIO, 28-III-80.
(PONTEVEDRA)

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Xa recibín o Nº 10 dos CUADERNOS DA ESCOLA DRAMATICA GALEGA. O xoguete "Petición de Man" era moi diño de ser tra ducido, pois isa terquedade posta de manifesto por causa dunhas terra ou do can non é estrana en Galiza, donde moi ben podía darse ise mes- mo caso dacordo á nosa psicoloxía.

Arremato de recibir carta do Tacholas, na que me pide que che diga de que ten sospeitas de que a correspondenza antre ti e il está sendo intervida, pois antre algunhas cousas que non recibíu está o libro TEATRO GALEGO. Voulle respostar e xa lle di- go que te avisei.

Boeno, Panchiño, moitas gracias por to- do. Dá as miñas lembranzas a Noly e as Nenas e recibe a moi forte aperi do teu vello amigo, con lembranzas garimosas de Luisa pra todos vos,

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buzda
 LALIN - CERCIO, 24-IV-80.
 (PONTEVEDRA)

Sr.Dn.

Francisco Fillado Mayor.

querido Panchiño:

Contareiche que fai uns días que veu por eiquí un sinor coa súa dona. Il chámase Miguel Gómez Segade, Director da Aula de Teatro da Universidade de Santiago. Díxome que vos coñece a ti e a Lourenzo. Veu a pedirme que vaia a Santiago a falar sóbor do meu teatro. Díxenlle que a miña ^{vo}língua non respondía ben para falar, pero il insistiu decindo que alí ^{vo}tei auga, outavoz, etc. O caso é que me comprometín e xa estou un chisco arrepentido, pois temo que a língua non me dei xe parolar. Agora xa está: o día 9 do que ven, as 7 $\frac{1}{2}$ da tarde aparescerei na galería Sargadelos, na Rúa Nova.

Supoño que todos estades ben por aí. Dalle as nosas lembranzas garimosas a Noly e máis as Nenas. E pra ti, a forte aperta de sempre do teu vello amigo,

BIBLIOTECA E ARQUIVO
 FRANCISCO PANCHINO

Manuel D. Varela Buxán

LALÍN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Cercio, 22 de xinio de 1980.

Sr.Dn. Francisco Pillado Mayor.

Meu querido Panchoiño:

Dende que ti, decote tan humán e tan nobre, escomenzaches a espaxer o meu nome, engadíndolle unha honra máis ca estupendísima presentación que en Santiago me fixeches, todas son satisfaccións pra min: chamáronme pra que fora falar a Burela o 31 do ppdo., un pobo de pescadores da provincia de Lugo, pra facer a presentación dunha miña comedia que alí se puxo en escea ise día, e non lle puider ir por ter que asistir a unha voda, á voda dun médico amigo meu; ise mesmo día tamén se representou unha obra miña no Centro galego de Barcelona. En Vigo e Pontevedra estanse representado simultaneamente obras miñas. O día 5 do mes que ven, os parroquianos de Cercio, co gallo da inauguración do seu teleclub, fanme un homaxe no que tamén tomará parte o Axuntamento de Lalín e a Delegación de Cultura de Pontevedra, que mandará un Conxunto de Mourente que representará a miña peza "Se o sei...non volvo á casa". Xa ves, querido Pancho, o meu corazón, que se mostra outamente agradecido, semella non aturar tanta felicidade xunta; e tuda ista ledicia lla debo, sin dúbida, ó irmán Pancho, que foi o que promoveu isto en Galiza. Se ti non foras, amiguiño meu, ¿quén me coñecía eiquí? Eu seguiría caladiño en Cercio e naide sabería que houbo un galego que fixo o que puido polo noso teatro.

Teño o ferme propósito de ir dous ou tres días prá Cruña nos derradeiros días do mes que ven. Gostariame saber cáles son os días máis axeitados pra ti, pra menos lata darche.

Tacholas decote me prega que che diga que non recibe correspondenza da túa parte. Coido que xa cho dixen anteriormente.

Boeno, querido Pancho, coido que pronto nos veremos. Moitas apertas e beixos pra vos e prás nenas de Lisa a miñas,

Daniel e Luisa

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buxán
LALIN - CERCIO , 6-VIII-80.
(PONTEVEDRA)

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Sr.Dn.Francisco Pillado Maior.

Querido Pancho:

Remésosche "Pilara", que, das dúas que che compren, foi a única que atopéi na miña cativa biblioteca. Lamento nuito non ter tamén a outra, xa que che aforrará a labours de a seguir buscando. Ocurrésemme decirche que te poñas en contacto con Anxel Fole, pois fáiseme increíbel que ise home non teña a devandita peza na súa biblioteca particular.

O outro día cometín a parvada de non deixárxhe as pezas pra facer o prólogo, pois o tempo vai pasando e eu quixera entregalas ó prelo canto denantes. ¿Qué facemos, pois? ¿Fago unha fotocopia e remésoscha, ou que maconsellas?

Non sei ren do cura de Baralla, pois hai tempo que non vexo ó da nosa parroquia pra falar distas cousas. Se algo che go a saber sóbor distas cousas, xa che falaréi polo aramio pra avisar che en tempo.

con vosco nise rincón poético, que é a vosa casa; lémbrome disa simpática dona, das súas fillas e seus futuros xenros que eí me persentastes; lémbrome, en remate, meus queridos Pancho e Noliña, da muita lata que vos fun darre a Cruña. Pacencia, irmáns.

Con cariños prás vosas neniñas, recebede ti e Noli muitas apertas de Luisa e miñas.

Até decote,

Daniel

Lalín, 20 de marzo do 1981.

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - ~~XXXX~~ Arenal, 5-12.

(PONTEVEDRA)

Sr. Dn. Francisco Pillado Mayor.

BIBLIOTECA E ARquivo
Francisco Pillado Mayor

Querido Pancho:

Escomenzo pregándoches que me perdoes o ruín comportamento que vin ouservando derradeiramente pra contigo, que agardo atribuías únicamente a unha abulia condanada que me está amolando dende que fixemos o traslado a Lalín. Perdoa, pois.

Eiquí estamos na vila do Deza, antre os que presumen de "algués" e que non son máis que fuxidos do campo, "desertores do sacho" como diría Castelao. Confésosche que non me sinto cómodo neste clima onde proliferan os coloñizados e moitos noñal-xicos do vello reximen. Compre ter paciencia e sufrir.

Remésosche o libríño que fai uns días saíu. Dille a Moli que me perdoe se a adicatoria non lle gorenta, que fegura dimpois do prólogo. Tamén che digo que se precisades algún libro máis, agardo mo digades pra remesárvolos; e se algún día vides a visitarme, xa levaredes os que precisades.

Non traballei ren pra a conferencia: es tou sin azos pra cousa ningunha. Non embargantes, sigo ás túas ordes e faréi o que ti dispoñas.

Tamén che diréi que van a facer outra edición do "FERREIRO DE SANTAM", pois pedíronme permiso pra poder facelo.

Non che canso máis por hoxe. Con agarimosas lembranzas de Luisa e miñas pra Moli e pra ti, recebede as miñas apertas de sempre,

Daniel

Arenal, 5-12.

LALIN.

Manuel D. Varela Buxán

LALÍN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

Lalín, 15 de xunio do 1981.

Sr.Dn. Francisco Pillado Mayor.

Querido Pancho:

Remésoche os dos únicos libriños que teño de Xavier Prado (Lameiro). Quedo ás túas ordes.

Onte estivo eiquí, a entrevistarme, un rapaz que se chama Xael Gómez, que traballa con Pousa en Santiago. Veu co gallo de que van a facer un EXTRAORDINARIO na VOZ DE GALICIA falando do TEATRO GALEGO. Eu, coma decote, emocioéime moito. Faloume de tí e de Lourenzo, que vos coñecía. Quedamos en que voltará por eiquí o sábado ou domingo próximo.

Con apertas de Luisa e miñas pma Noly e pra ti denda a "capital" do Deza

Daniel

Decembro do 1981.

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - ~~XXXX~~ c/Arenal, 5-12.
(PONTEVEDRA)

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Queridos Panchiño e Noliña:

Tódoos días nos lembramos dos nosos amigos,
mais non coma por istas datas en que semella que o espírito se bota
polo mundo á busca dos irmáns que dalgún xeito comparten as nosas in-
quedanzas, as nosas arelas; por iso o meu espírito atopa axiña con vos-
co e síntese ledó decíndovos que desexamos que disfróitedes de boa saú-
de e de azos pra festexar Nadal e Aninovo de 1982, que nós pregamos
que sexan datas cangadas de ledicia pra vos.

Vos remesamos fondas apertas, irmáns,

Daniel e Luisa

Lalín, 16 de decembro de 1983.

Manuel D. Varela Buscán

ARENAL, 5 - 1.º
LALÍN (Pontevedra)

Sr.Dn. Francisco Pillado.

Meu querido amigo e irmán:

Dende os días 12 ó 29 do ppdo. estiven en Bs.Aires, e troxen apertas de Sabela e de Pacholas pra tí e pra Noly, e tamén pra Lourenzo, a quen llas darás tamén da miña banda. Fun cun fato de amigos de Lalín, e regreséi moi contento por abfazar ós amigos que alí me quedan aínda.Xa falaremos disto cando nos vexamos.

Luisa e eu non queremos que pasen estes derradeiros días sin decirvos que desexamos pra vos unha moi boas e agasalleira festa de Nadal e Aninovo, e que sempre haxa paz e ledicia no voso fogar e contento no teu corazón, no de Noly e no de vosas filliñas. Nós coma decote, quedamos eiquí pra servirvos e facer por vos que haxa que facer. ¡Feliz ano de 1984! Unhas apertas moi cinguidas dos vossos irmáns

Manuel D. Varela

NOTA:

Sigo de perto a vosa tarefa teatral; ben sei que traballades muito. Até decote.

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Manuel D. Varela Buxán

ARENAL, 5 - 1.º

LALÍN (Pontevedra)

BIBLIOTECA E ARQUIVO
Francisco Pillado Mayor

Lalín, Nadal do 1984.

Sr.Dn.

Francisco Pillado Mayor.

Querido Panchiño:

Non podo consentir que nos derradeiros días do ano non se atope ista miña lembranza, como homildosa proba do cariño que ós dous vos temos. Por consiguiente, recibide moitos bicos e apertas pra tí, pra Noliña e prás vosas filliñas de Luisa e meus.

Que teñades moi ledas festas de Nadal e Aninovo de 1985, é o que vos desexamos. ¡SAUDINA, IRMANS!

Daniel

P.D.

Vou a decirche unha cousa que me emociona moito. A outro non lle contaría o caso, porque ben poidera creer que o faría por presumir, por pedantería; pero a tí, que sei que me coñeces moi ben, cho digo coma se irmán de sangue meu foras, que é o seguinte: O día 21 videiro, ás doce do día, descubren unha placa no Colexio Comarcal de Cercio, levando o meu nome o devandito Colexi, que se

Manuel D. Varela Buxán

ARENAL, 8 - 1.º 30-6-83.

LALIN (Pontevedra)

BIblioteca E ARchivo
Francisco Pillado Mayor

Sr.Dn. Francisco Pillado Mayor.

querido Pancho:

Fai tempo que debín escribir pra tí, pero os días foron pasando. Eu estou muito millor, e superando esta mi-lloría todolos días, agás as pernas, que non me rexen e semellan non poder connigo. Por consiguiente, xa sabendes que vos agardamos sempre con afervoados desexos de vos abrazar co cariño de sempre. O que sí me gustaría é saber o día que viredes, pra que Luisa vaia arranxando a comida pra comermos eiquí todos xuntos. Por outra banda, no mes que entra, temos pensado pasar uns días en Cercio, e sa-ría lamentábel que coincidiran coa vosa vida. A ver se me avidades. Creio que tes o teléfono do Bar da familia, que está eiquí a caron, e falasme, por favor, pra que me avisen do día da vosa chegada. O teléfono é como sigue: (986) 780704. Por referencias e tamén por algo que escoite por TV, sei que están en prena aitividade, que vos movedes muito encato ó teatro; vos felicito.

Boeno, Panchiño, recibe sentidas apertas pra tu-dos vos, e, se che cadra, dalle lembranzas a Lourenzos.

Hastra que nos vexamos, irmán,

Manuel

Ourense, 16-VIII-1950.

Sr. Francisco Iglesias (Tacholas)

Meu querido amigo. Desde esta mañá cibalante voste he de mandarche hore o meu primeiro saúdo. E non fexen devantes, como era de miña obriga-
 to. Non; foi por esquecemento nin por falta de sincero afe-
 nado en castela) que rapodera días que vivían. Perdoo.
 Coide que non será preciso repeterche que ocupas un
 sitio de privilexio na esfera das miñas amizas.

Estou hore máis apurado e non podo
 falarche da formosura circundante, prométeche facelo
 máis próxima. Non embargantes direiche, ne xa están en
 todos estes recantos de faliza e tamén en Madrid. De
 todos estes sitios, veritados tanto xa graces, lembranzas e
 están máis satisfeitos, pero, desde máis a porto máis
 e eiqüi, en Ourense. E clime e a auga. Son dúas cousas que
 non me gustan; pero, aparte d'isto, Ourense é un paraíso
 en todos os seus máis espirituais, máis gallegos.

Sei como un don de engorchar e traquer de coas; xa non
 canto o teatro, agora. Anade non poiden facer nada en
 canto xa con máis bons elementos. Por eiqüi todos están máis satisfeitos,
 da nova labrega textil (nasas terras), e lamentan que non se
 rica teñendo máis riso. Eu sempre me lembro de ti coa ver-
 dadeis canto d'innuain augue, e aí non hore rola interpretade
 i alimentar o teu espírito.

Bueno, meu amigo, pra outro falar-
 che de moitas cousas. Da afeccionados saúdos a tua digna do-
 na e fillos, e recibi unha fortísima aperta do teu máis
 fiel amigo,
 M. D. Varela Buxán

Escoito: De Lugo, a Lito, e Vido, a Costela i algúns
 outros que mezas que me mereces unha lembranza.

Escrebe a:

Lista de Correos
Ourense

Cercio, 30 de agosto do 1969.

Sabela e Fernando.-Ourense.

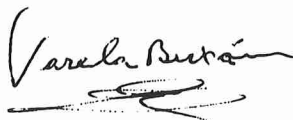
Queridos irmáns:

Onte remeseivos dúas cartas e, á noite, chou a que hoxe vos boto para aló.

Hoxe, como vos decía na de onte, vou rumbo a Vigo; aló estarei até o domingo á tarde, pois teño que asistir a unha assemblea de Praiticantes que alí terá lugar. Tamén aporveitarei para entregar as pezas ao amigo Alvarez Blázquez.

Ren máis teño para contarvos. Vosos irmáns, Luísa e Daniel, vos remesan beixos e fortes apertas.

Na carta que vos remesei onte non me lembrei de poñer no sobre "Para entregar a los esposos Tacholas". Cando a abra xa se percatará do caso.

Nosa querida Cloti.: Teus pais están xa en Cercio, acarón de nós, no Fogar de Breogan. A casa é pequerrechiña, xa se sabe; pero sendo de teus pais e máis nosa, e sendo irmáns como somos, a repartiremos como millor poidamos e coído que nos ha de chegar ben. Tranquilízate, pois, e ten a seguranza de que non precisamos aquí máis que unha boa saúde -da que non-os queixamos por agora- para disfrutar das ledicias que a nai Natureza nos ofrece.

Recebe sentidas apertas para tí, para o teu bon compañeiro e bicos para a vosa neniña.

Varela Buxán

Buenos Aires, 3 de Abril de 1977

Lembrado e ben querido Daniel:

Chegou a tua na que me informas de que !por fin !chegaron os tomos da historia de Galicia a teu poder en xeito comenente, sen deterioros...xa eu reregaba por non ter seguranza de que chegasen a modo dispois da trapallada que fixo o amigo de Emilio o nón levalos dispois de telos en seu poder, e francamente non sabia que che dicir sobre o tema...

Se soupese quen é ou donde mora iso teu amigo que viaxará pronto pra esa, xa lle tendria levado o Cassette, pero xa teno quen o levará por o menos a Galicia e desde Santiago, che remesará a Cercio por correo, pois en España aínda se pode confiar nise servicio publico, mais aínda que eiqui... o portador tratase de un periodista, Rey Alvite, quen vai e ben á Terra a miúdo, e por intermedio do presidente de Casa de Galicia será o portador, e supoño o remesará desde Compostela, a Cercio.

O Cassette dura dunha banda 45 minutos de musica galega, pois hay 16 pezas grabadas, da outra banda está o teu mensaxe cheo de emozon, e continua con mina respota-donde chero a moco-dispois fala tamen saudárdovos Sabela, logo fala Emilio, e remato eu; 43 minutos: Emilio qué tarico e ten todolostrebellos e sabe manexar con xeito, e fixo dous xogos mais un pra ti, outro pra min e outro pra íl.

Cinto a demora en levar a escca a ~~xxxxx~~ a obra, pois sempre está o risco de espallarse os actores esmorecendo o entusiasmo dos demais; ogallá triunfe a idea dea actuar nas vilas de perto, por o menos o teu esforzo e o dos demais se vexa premiado por o éxito, que non dudo.

Non sei se saberás que don Severino Blanco, faleceu en Nadal derradeiro; ó menos tivo a satisfacción de estar xunto co fillo.

Vexo que a Señora Iflaución tamen fai das suás por íses pagos a xuzgar por o franqueo de tua carta, que de 10 pasou a 20, pero aínda vos gañamos por moitos corpos, pois en ístes tres meses do ano xa se vaticina que no ano chega remos o 300%...

Fu ando metido con un grupo que fixemos dous meses de actuación en un teatro portrico de a famosa obra "Atrapado sin Salida", a agora facemos os fins de semana en un teatro de Vicente Lopez...a teno cita nistes dias co director do San Martín para saber que pasa; parez que axina estrenaran El Muerto, en España, a película producida por Arxentina e España, na que traballa Francisco Rabal, Camero, Vidart, e cá faga do cineírico...digo cho para que tenas en conta o tiduo e a vexas se podes...

Cercio, 28 de Santiago do 1978.

Queridos irmáns Fernando e Sabela:

que a vosa saúde sexa boa e voso ánimo vos manteña outimistas e ledos. Nós quedamos contentos, e desesos de que o calor é muito.

Irmán Fernando, sin muito que haias cansado a ise teu amigo mariño co asunto da historia de Galiza. A il seralle moi difícil remesarme ise paquete de tanto peso, vaia por Deus. Teño aí un veciño de Cercio, que soie vir cada dous anos e o fará pra o ano que ven; xa o puxen ó tanto e contaba de me traer isa obra, que tí lle entregarías. Pero tí, desexoso de ma faguer chegar canto denantes, precepitaches o acontecemento. Aprecio o xesto en canto vale: moitas gracias, irmán. Agardemos que chegue semellante paquete algún día a Cercio, e, se non chega, teñamos paciencia.

Manifestacións en Vigo, na Cruña e Santiago -coma en tuda España- sucédense tódolos días. O hino galego e a bandeira xa non fallan de ningún aito público. Co viaxe de Xan Calros a Galiza, a nosa bandeira decote acompaña a española. E o máis significativo do conto é que o Rei, en Santiago, botou a metade do seu discurso en idioma galego, esí como tamén o arcebispo de Santiago, Suquía, dixo a súa homilía en galego; os alcaldes de Santiago, de Vigo e de Pontevedra, tamén parolaron bastante en galego. En remate, gorenta ver que Galiza rexurde por tódolos recantos, sin medos nin reparos de crase ningunha. Fai algúns anos perseguían ós que falábamos galego, porque lles arrecendíamos a galeguistas; agora, lingoa, hino e bandeira, presiden tódos aitos oficiais e privados. Non cabe dúbida que Xan Calros con istas cousas inspira certa simpatía. En Lugo, na terra cha, onde foi recibido por unha inñorme concentración de labregos, ao remate do seu discurso pronunciou istas verbas que de seguro lle fixeron pupa a muitos señoritos vilegos: "Campesiños, labregos, homes e mulleres do campo galego: vos representades a Galicia de sempre". Por outra banda, hai un despertar manifesto en tódolos ordes. Dé gusto vivir estes tempos, pois xa non hai medos nin receios de ningunha cras.

Fun a Vigo e estiven con Cuadrado. Niste Congreso fíxose muito, pero nin a metade do que as distintas Comisiós pretendían. O oficialismo deiquí moteu bastante a pezuña e, desde logo, non pra coincidir co criterio das Comisiós. Desgraciadamente, é o que tí dis, non valerá de muito. Isto, á longa, pode que vaia logrando algo porque o mundo estáse transformando; mais por agora...tudo seguirá como estaba.

Os ensaios teatrales van moi ben. Hai muito entusiasmo. Teño que frenalos muito, porque son bastante señoritos e falan mui apurado: non coñecen o privativo xeito de ser don campesiños; pero, repito, teñen muito entusiasmo, pois agardan que pra outono ou nobembro sexa o debut, anque fagamos unha actuación previa en Lalín pra mostránnos os lalinenses. Hai dous actores que están estudando o papel do Ferreiro, sendo Daniel de Lalín un deles, que xa me dixo que non me fixera a ilusión de que teño a TACHOLAS eiquí. Fai o que pode e pode que non faga moi ruín papel.

Manuel D. Varela Buxán

LALIN - CERCIO
(PONTEVEDRA)

①

~~Manuel D. Varela Buxán~~ do 1982.

Dr.Dn.Fernado Iglesias "Tacholas".

queridos Fernado e Sabela:

Vou a responder á túa derradeira, polo orde dos temas que na túa tocaches: Efectivamente, fico un chisco acougado e conformado dimpois das eleucións, que fixeron trunfar ás dereitas. Eiquí, na nosa Galicia, aparte da burrumea a que Franco os condenou, todos presumen de terratenentes porque son donos dun metro cuadrado de terreno que adican a porral pra colleitar cebolas e leitugas, e, craro, teñen medo que lle quiten semellante "fortuna" e votan por Fraga, pòlas dereitas pra -din iles- que as cousas queden como están. Por outra banda, cicais un noventa por cento dos galegos estaban moi satisfeitos co franquismo. Eiquí, o partido político que máis fe me merece antre os moitos que hai, e que coido que dará solpresas nas vindeiras eleucións, é o P.S.O.E. (Partido Socialista Obrero Español), por serio e ben orgaizado.

Non, Cubelas non nos atopou na casa: fomos uns días pra Vigo, pra casa dos sobrinos de Luisa. Lamentei que non me atopa na casa, pero, prás veces que saio... Eu atópome bastante ben, se falara correntemente e poidera camiñar, pero das rodela pra baixo canso moito e teño que me sentar.

Fálasme do ex-Ourensán, onde vos xuntaredes ti, Cubela, Costela, Barandela, Pepe Iglesias, todos iles moi lembrados e queridos amigos; iquen poidera estar ahí pra abrazarvos a todos! En canto á unión dos centros e sociedades galegas, tendo en conta a falla de emigración que hoxe existe, coido que será ventaxa, pois os poucos que van quedando, decote estarán máis unidos; e a riqueza que antre todos poden reunir, poderán facer grandes cousas, anque a disfiroiten os alleos. Eiquí crecen os estabros, os traidores e os montes estanse trocando en pradeiras de herba verde: xa naide pensa en emigrar; pensamos, iso sí, nos que estades aínda aló, sa-laíñado polo retorno pra que, cando a hora sexa chegada lle deamos á Terra o que é dela: os nosos corpos. En moitos aspectos, aínda que non sexa no da cultura e no espritoal, Galiza vai alancando, sen medo ós "nostálgicos nin ós posíbeles texeros", porque se algún aparecera, armariase unha gallamouza moito peor que a habida: hai unha xuventude que ten crara conciencia á dos tempos pasados.

Fálasme de teu xenro, que retornou namorado de Alemaña e de Galiza. Eu tamén digo que ten moita razón, pois un home culto como il é, non se pode trabucar nunca. Eiquí o agardamos pra recebelo co moor carino.

12/3/83

-2-

Rouco cadro me pintas dise país, irmán; eu sigo de perto as alternativas que se veñen dando dende fai un tempo a ista banda. Agora cambieastes de "mandamáis", pero ren cabe agardar dil: pertence á mesma peza do anterior e xa sabemos pra qué serven todos iles. Dá mágoa ver cómo no país da carne o do trigo se pasa fame, namentres que uns cantos fartos, sin cultura o sin escrúpolos, penduran caldeirutas no peito pra presumir de alguéns. Teñamos pacencia. Coido que lles está chegando o remate.

Sí, home, sí, craro que me lembro de cando Lee Strasberg foi á Arxentina, diante do que desfiaron grandes actores, antre os que figuraba Tacholas. Strasber, coa súa autoridade moral meirande teatralmente, che confirmou naquela oportunidade como o que fuches, es e serás decote: un grande e gran actor que honra a Galiza e ó mundo teatral en xeral. I o que naquela oportunidade dixo, o corrobora agora no retrinco dunha revista que me remesaches. Á pesares das contrariedades que sin dúbida sofreches, chegaches a lograre a meirande fortuna espritoel -que é a única que ten valemto-á que decote aspiramos: á brilar con xustiza e por méritos que non debemos a ninguén; decirche que che felicito, é deir pouco, mais se de mín se tratara... non me sentiría máis ledado ao ver confirmado por Strasberg o que eu veño decindo por Galiza adiante cando a ocasión se persenta. Lástima que morreu fai poucos días o mestre Strasberg: recémoslle unha oración, pra Deus o poña no sitio que lle pertence, no sitio dos escollidos, pola súa sinceiridade e honradés. Pamen me aleda muito o premio que che deron en forma de pergameo, que se ben é certo que ten muito valemto prá túa modestia, xusgo que é mui pouco pra o muito que ti merescas. Non, eu coido que o que che dan é un chisco de algo do muitismo que ti merescas, do muito que tes gañado. Agardemos que o tempo me dea a razón. Por algo se escomenza, e a ti escomenzaron a facerche xuatiza e xa verás cómo cha han de facer. Adiante, irmán. Que teñas saúde e que che chovan contratos, é o que eu che desexo.

A Enciclopedia Galega xa vai polo tomo XVI e pòlo fascículo Nº 264, letra H. Manuel Dopazo Gontade, con un retrato dil e do conxunto de gaiteiros que aló formou, fegura no tomo IX, páxina 180, coas letras seguintes entre paréntesis ó final (A.V.R.), que coido eu que queren decir Alberto Vilanova Rodríguez. A Enciclopedia, coa súa alongadura dos tomos, trocouse na cousa de nunca máis acabar, polo que vexo, porque... ¿ónde imos acabar?; non sei, non sei se lle veremos o remate. E agora, "agarrate, che", que che vou a falar de mín: De Salouzáns, aldea donde nascín, escribiume a familia de meu padriño pra me

12/3/82

-3-

dicir que o día 23 de decembro se repersentaría no Teleclub de Pardemarín -unha parroquia alí pertiño de Salouzáns- O Ferreiro de Santán, por un cadro de perto de Vilagarcía. Acompañome Daniel -o de Lalín, que vos manda lembranzas- e aló fomos. Atopeime con que o Teleclub está instalado no local da Escola a que eu fun de noite cando era neno. Verme naquel sitio que tantas lembranzas acugulaba no meu espírito, rodeado de moitedume de veciños de Salouzáns, que me abrazaban e bicaban contentos de verme persoalmente; engadíndolle a ista emotiva escea a representación dunha obra miña, xa ti podes supoñer o torrente emocional que o meu peito aturóu isa inesquencíbel noite en Pardemarín. En remate, istas esceas non hai quen as ature sin facer o que eu fago agora con máis facilidade que nunca: chorar. Chegando de volta á casa, atopeime con unha carta do Conxunto "XEMIO", de Mourente (Pontevedra) na que me decían que o día 25 -decote no mesmo mes de decembro derradeiro- agradecerían muito a miña presenza en Mourente, que poñerían en escea Taberna sin dono. Aló nos fomos varios de Lalín, Daniel antre iles, e máis César de quinteiro de Loucenzo. Alí nos atopamos cun fermoso auditorio, totalmente cheiño de xente. Daniel e os seus amigos que deiquí foron, grabaron a obra en vidro e saíu moi ben, agás a escea do calabozo, que saíu un chisco escura por falla de lus. Alí pasamos outra noite inesquencíbel de aprausos, felicitacións, etc., etc. De volta na casa, atopeime cun telegrama do noso común amigo Díaz Pardo dende Sargadelos, no que me decía que o conxunto "Leticia", de Burela (Lugo) poñería en escea a miña peza Se o sei... non volvo á casa, no auditorio de Sargadelos, o día 28 de decembro. Como eu xa me non sinto moi forte pra manexar -e menos a tanta distancia-, chaméi a Mario - o teu taxi- e aló nos fomos os dous, que, por certo, me pideo que che remesara os seus saúdos pra ti e pra Sabela. Tamén podes supoñer cánta emoción en Sargadelos sentín, vendo aqul magnífico auditorio de Sargadelos aborratado de xente, que apraudíu constantemente ao cadro "Leticia", -virdadeiramente marxistral, antre os que por eiqú se ven- que tiveron que falar ó comenzo e o remate, etc., etc. Cando faléi e lles dixen "...fai hoxe 43 anos que ista obra foi estreada no teatro Maravillas polo meirande actor que nasceu en Galiza e que vive en Bs. Aires: Fernando Iglesias TACHOLAS! Un sostido e prolongado aprauso foi o premio que a ti dende estas terras che deron.- Isto, como ti ben comprendes, non é vaidade, como ti soies decirme cando me contas algo das túas cousas; isto é algo que nos impón o espírito cando temos necesidade anímica de contar algo a quen sinte e

12/3/82

-4-

comprende as cousas da ialma. E aínda non para eiquí a miña emoción dos derradeiros tempos: Na Voz de Galicia, do día 26 de xaneiro deste ano, atopeime cunha interviú que lle fixeron ao director do cadro escénico do Liceo de Rianxo, da terra de Castelao, donde se fala das distintas obras que está a repersentar e das repersentacións que cada unha leva, sendo o Ferreiro de Santán -según iles- a máis repersentada, pois xa leva oito repersentacións, cando as outras ningunha pasou das tres. Pero o que máis me emocionou foi o que dixo un chisco máis adiante no curso da interviú, literalmente: "...Mira, o Ferreiro de Santán, que foi ate agora o espectáculo máis logrado que fixemos, levounos cuase un ano de ensaios..." e sigue. Teñen no seu repertorio obras de Blanco Amor, de Andrés Martínez García, de Dieste -supoño que xa sabes que morreo Dieste-, de Bernardino Graña, etc. Isto emocionábame muito, porque vexo que o pobo pra o que escribín me confirma coma un dos que millor lles chega á ialma. O meu teatro, por sinxelo, popular e aldeán, é o que millor lle vai a Galicia, mal que lles pese ós "elitistas", ós seroritos, ós que non coñecen a Galicia e anda a traducir as obras de vanguardia do teatro internacional, coidando que eisi se fan ver millor como "grandes actores" de que presumen, e esquécense de que a anatomía anímica dun pobo hai que a buscar nas suas costumes, no seu folklóre, na sua idiosincrasia, que son o que constituíen o seu celme.

Sí, Lourenzo e Pillado traballaron muito pra lograr tantos datos e compor un libríño tan discreto como o TEATRO GALEGO, que me honra coa adicatoria compartida coa memoria de Leandro Carré Alvarellos, cousa que me impresionou profundamente. O crítico literario Carlos Casares, cando comentou iste libro, dixo: "...Estou pensando, xa dun xeito concreto, en Leandro Carré Alvarellos e a sua Escola Dramática Galega, e Manuel Daniel Varela Buxán, Fernando Iglesias "Tacholas" e Maruxa Villanueva e o seu teatro da emigración na Arxentina e nuns poucos máis..." Sigue compondo o seu comentario e recol diste fermoso libríño, primeira pedra sóbor da que algún día se erguerá a hestoria do teatro galego, na que ti e eu feireguremos a traveso dos séculos.

12/3/82

-5-

Boeno, irmán, compre dicir que nunca escribín carta tan longa pra non dicir mais que parvadas; ista carta é unha especie de "catarsis" antre amigos, un resumen espritoal das impresiós recibidas durante o ano que pasóu; pra' ano, se aínda vivimos, fareiche o diste ano. Prégoche me perdoes tanta "lata".

Por eiquí quedamos ben, agardando que vos o esteades tamén. Por eiquí andan a voltas co Xuizo do 23 de febreiro do 1981, ou sexa, co intento de golpe de Tejero: minten, contradícense, etc. Guatemala, San Salvador e muitos outros pobos de América, xa ves cómo andan; e tamén ^{en Chile e Arxentina} pode haber motivos pra pendurar caldeiretas no peito. Agardemos que non ocorra nada.

Cos nosos saúdos pra Clotilde, prá sua filla, pra Alfredo, Fina e seu home, recibide pra ti e pra Sabela da nosa banda moitos abrazos e bicos fondamente cariñosos,

Amal

Teatro de Mayo

Avenida de Mayo 1099

U. T. 38, Mayo 8851

(e)

Empresa : ... CALVERA

COMPañÍA DE ARTE REGIONAL GALLEGO

MARUJITA VILLANUEVA

Primer Actor

Primera Actriz

Domingo Coamaño Marujita Villanueva

Primer Actor de Carácter

Primera Actriz de Carácter

Fernando Iglesias Marujita Iniesta

Hoy Martes 3 de Setiembre 1940

VERMOUTH a las 19 hs.

ESTRENO

POR BORRACHINS!!

Sainete en un acto original de M. D. Varela Buján

REPARTO:

Xiada EVA CARRERAS
 Morica MARUJA BOGA
 Cotena PEPITA DUARTE
 Trabancas FERNANDO IGLESIAS (e Chalois)
 Amleiro ALFONSO COSTELA
 Xurumeiro LUIS LUGO
 Guardia Civil 1ª VICENTE FERNANDEZ
 Guardia Civil 2ª ABELARDO LORENZO

Gran ROMERÍA GALLEGA con la intervención del tenor DOMINGO CAAMANO, el dúo "GALICIA", las parejas de baile Hnos. DOPAZO-JEREMIAS COSTELA y el gran conjunto "LOS GAITEROS DE VILAVERDE", que dirige MANUEL DOPAZO.

La acción en una aldea de la Pcia. de Pontevedra.

PRECIO DE LAS LOCALIDADES (VERMOUTH)

Palco avant-scene bajo o balcón sin entrada \$ 5.—
 Palco balcón con 4 entradas " 5.20
 Entradas a palco " 4.20
 Pullmans " 1.05
 Galerías " 0.80
 Galería numerada " 0.50

PLATEA \$ 1.05

NOCHE a las 22.15 horas

GRAN ÉXITO

Con la pieza cómica de carácter sentimental, en tres actos divididos en cinco cuadros, original del autor M. D. Varela Buján.

POL-A NOSA CULPA

REPARTO:

Troitiña MARUJITA VILLANUEVA
 Rosita MARUJITA INIESTA
 Trinidad EVA CARRERAS
 Rosquiteira ESPERANZA BLANCO
 Costureira Sra. de LUGO
 Manuela MARUJA BOGA
 Lucía PEPITA DUARTE
 Paspallín DOMINGO CAAMANO
 Cazoles FERNANDO IGLESIAS (e Chalois)
 Avellireiro ENRIQUE A. GONZALEZ
 Xaquín LUIS LUGO
 Don Pedradas (e cura) ALFONSO COSTELA
 Pandolreiras ANTONIO CURELAS
 Carrizo FRANCISCO SOBRADO
 Castiño ABELIO SINTO
 Guardia Civil 1ª VICENTE FERNANDEZ
 Guardia Civil 2ª ABELARDO LORENZO

La acción en un pequeño pueblo de Pontevedra

Apuntador: JOSE VARELA — Traductor: ENRIQUE SCHULTZ

La letra de las canciones son originales del autor del libreto

La romería está a cargo de los 10 gaiteros de VILAVERDE que

dirige Don MANUEL DOPAZO.

Parejas de baile Hnos. DOPAZO.

Escenografía y Sutería: Casa Hornos

PRECIO DE LAS LOCALIDADES (NOCHE)

Palco avant-scene Bajo o Balcón, sin entradas \$ 7.—
 Palco avant-scene Principal, con entradas " 5.20
 Palco Balcón con 4 entradas " 6.20
 Palco Principal con 4 entradas " 5.20
 Platen Pullman " 1.05
 Entrada a Palco " 1.05
 Galería alta numerada " 0.60

PLATEA \$ 1.55

DISPOSICION MUNICIPAL

(Art. 201-CD 545.24)

QUEDA PROHIBIDO en las plateas y pullmans la permanencia de personas de AMBOS SEXOS con sombrero puesto, una vez comenzado el acto.

PROXIMAMENTE ESTRENO

A XUSTIZA D'UN MUÍNEIRO

3 actos originales de

M. D. VARELA BUJÁN

LUNES 9 SEPTIEMBRE: DESCANSO

Ingeniería "La Pradilla 18.2000".

Teatro MARAVILLAS

VICTORIA Y SAN JOSE U. T. 38, MAYO 7101
EL TEATRO DE LOS GRANDES SUCECOS
Empresa: A. GARCIA MALLA

Compañía de Arte Regional Gallego AIRES DA TERRA

Dirección: CLAUDIO HERNANDEZ

HOY-MIERCOLES 30 DE NOVIEMBRE DE 1938-HOY

NOCHE a las 22 horas

Estreno de la comedia dramática gallega en tres actos, dividida en tres cuadros y una mutación, original del autor regional M. D. Varela Bujan, titulada

SE O SEI NON VOLVO A CASA

REPARTO

Xoana	Maria Pazos
Carmila	Josefina Boga
Carmela	Maruja Faraldo
Sofia	Luisa de Montero
Carames Barrido	Fernando Iglesias (O Tacholas)
Ricardo	Antonio Cubelas
Ramiro	Luis Lugo
Patricio	Máximo Docampo
Oficial de Xusticia	José Corderi
Xerente	Enrique Diéguez

Apuntador: Luis Iniesta

La acción, en un pueblo de Pontevedra, en el año 1921.

Del primer al tercer acto, transcurren seis años.

En los entre actos actuará, la máxima intérprete de nuestra canción gallega, la señorita **MARUJITA VILLANUEVA** y el gran tenor **DOMINGO CAMARÓ**.

DE PASADA PRA ROMAXE:

Gran cuadro típico, original.

FIN DE FIESTA

GRAN ROMERIA TIPICA GALLEGA

Animada por el conjunto de gaitas más grande del mundo, que componen: J. González, A. Rua, J. Seijas, R. Lestón, A. Ferrón, J. Castro, L. García, A. Castro y B. Castro (hijos).

CONCIERTO DE GAITAS

GRAN CONJUNTO DE BAILES REGIONALES (JOTAS Y MUIREIRAS)

Que dirige el popular maestro de bailes Enrique Montero, compuesto por las renombradas parejas de bailes típicos: Jesús Montero, L. de Montero, A. Montero, J. M. Cruces, José Corderi y Maruja Faraldo.

EXHIBICION EXTRAORDINARIA

Bailes típicos gallegos, por parejas de infantes: Amelia Cruces, Marta Cruces y N. N.

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES

Palcos av. Soño, Bajos y Balcones, con 4 entradas	\$ 8.-
Palcos Bajos y Balcones con 4 entradas	" 6.-
Palcos principales con 4 entradas	" 5.-
Palcos Altos con 4 entradas	" 4.-
Tertulia principal	" 1.20
Tertulia Alta	" 1.-
Entrada a Palcos	" 1.50
Delantero Paredes	" 0.70
Entrada a Paredes	" 0.60

PLATEA con entrada \$ 1.50

ESTA COMPANIA DESCANSA LOS LUNES

Teatro de Mayo

Avenida de Mayo 1099 U. T. 38, Mayo 8851
(8) Empresa : A. CALVERA

COMPañÍA DE ARTE
REGIONAL GALLEGO

MARUJITA VILLANUEVA

Primer Actor Domingo Caamaño	Primera Actriz Marujita Villanueva
--	--

Primer Actor de Carácter Fernando Iglesias	Primera Actriz de Carácter Marujita Iniesta
--	---

Viernes 20 de Setiembre de 1940

VERMOUTH a las 18.30 hs.
NOCHE a las 22.15 horas

GRAN EXITO

De la pieza cómica de carácter sentimental, en tres actos divididos en cinco cuadros, original del autor M. D. Varela Buxán, titulada

A XUSTIZA D'UN MUIÑEIRO

REPARTO:

Carmen	MARUJITA VILLANUEVA
Xenerosa	MARUJITA BOGA
Marta	SEN CHATOLAS
Dolores	PEPITA DUARTE
Xosé	ANTONIO CUBIELAS
Fandilón	FERNANDO IGLESIAS (o Chatolas)
Muñeiro	ENRIQUE A. GONZALEZ
Manuel	LUIS LUGO
O mudo	ALFONSO COSTELA
Antón	VICENTE FERNANDEZ
O cura	FRANCISCO SOBRADO

XENTES D'ALDEA, HOMES E MULLERES

Gran romería gallega, bailes, canciones, gaitas, el alma gallega interpretada por los 10 gaiteros de Vilaverde que dirige Manuel Dopazo, parejas de baile Hnos. Dopazo y Jeremías Costela. Los entreactos serán amenizados por el gran tenor gallego

..Mujerero Casmo de rruuevedra
Escenografía y sastrería: Casa HORNOS

PRECIO DE LAS LOCALIDADES (VERMOUTH O NOCHE)

Palco avant-scene Bajo o Balcón, sin entradas	\$ 7.—
Palco Balcón con 4 entradas	6.20
Palco Principal con 4 entradas	5.20
Entrada a Palco	1.05
Galería alta numerada	0.60
Plates Pullman	1.05

PLATEA \$ 1.55

DISPOSICION MUNICIPAL (Art. 201-CD 545.24)

QUEDA PROHIBIDO en las plateas y pullmans la permanencia de personas de AMBOS SEXOS con sombrero puesto, una vez comenzado el acto.

Lunes 23 de Setiembre 1940
Despedida de la Compañía

Gran Función Extraordinaria

EN HONOR DE

**MARUJITA VILLANUEVA y
FERNANDO IGLESIAS (o Chatolas)**

Excepcional FIN DE FIESTA

Jueves 26 de Setiembre — DEBUT
Gran Compañía de Comedias Típicas Españolas

ANGELILLO

— CON —

CONCHITA MARTINEZ
ESTRENO ESTRENO

SOLERA del SACROMONTE
Romance Lírico Gitano, original de JULIAN PRIETO
(El Pastor Fleta) y F. LUIS ORFILA

Impresión "La Prensa Ilustrada", San Martín 921

Teatro La Comedia

MITRE 958

U. T. 21697

La Sala de los Grandes Espectáculos

**Compañía
de Arte
Regional
Gallego**

Marujita Villanueva

Primer Actor:
DOMINGO CAAMAROPrimera Actriz:
MARUJITA VILLANUEVAPrimer Actor Cómico:
FERNANDO IGLESIASPrimera Actriz Cómica:
EVA CARRERAS

LOS 10 FAMOSOS GAITEROS
DE VILVERDE
Dirigidos por **MANUEL DOPAZO**

4 UNICOS DIAS DE ACTUACION EN ROSARIO 4
HOY DOMINGO 10 NOVIEMBRE 1940 HOY

3 GRANDIOSAS FUNCIONES 3
Matinée Popularísimo a las 15.15 hs. ¡Por Última Vez!

Pieza cómica de carácter sentimental en tres actos divididos en cinco cuadros, original del autor **M. D. VARELA BUJAN**, titulada:

POL - A NOSA CULPA

REPARTO
Troitiña — MARUJITA VILLANUEVA
Rosita — C. Gerasimas
Trinidad — Eva Carreras
Rosquillita — C. Gerasimas
Costurera — Sara Dopazo
Manuel — Manuella Boga
Lucía — Pepita Duarte
Pasepato — DOMINGO CAAMARO
Casal — Fernando IGLESIAS (o Tacholas)

La acción en un pequeño pueblo de Pontevedra

GRAN ROMERIA GALLEGA
PAILES. — CANCIONES. — GAITAS

El alma gallega interpretada por
Los 10 Famosos Gaiteros de Vilaverde

que dirige **MANUEL DOPAZO**, parejas de bailes
HERMANOS DOPAZO y JEREMIAS COSTELA

La letra de las canciones son originales del autor del libreto.

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES — MATINEE
Palcos bajos y balcon sientr. — \$ 2.—
Entrada a palco — \$ 1.—
Impuesto Escolar — 0.05
Contribución Casa del Teatro — 0.05
Terrellas — \$ 1.—
Impuesto Escolar — 0.05
Contribución Casa del Teatro — 0.05

PLATEA con todo impuesto 1.10

Familiar a las 18.15 hs. — Noche a las 21.45 hs.
EXTRAORDINARIO ESTRENO

De la pieza cómica de carácter sentimental, en tres actos, divididos en cinco cuadros, original del autor **M. D. VARELA BUJAN**, titulada:

A Xustiza D'Un Muñeiro

REPARTO
Anerosa — Eva Carreras
María — Sara de Lago
Dolores — Pepita Duarte
Xosé — Antonio Cubela

XENTES D'ALDEA, HOMES E MULHERES

Gran romería gallega, bailes, canciones, gaitas, el alma gallega interpretada por 1 a 10 gaiteros de Vilaverde, que dirige **MANUEL DOPAZO**, parejas de bailes Hnos. Dopazo y Jeremias Costela. — Los entreactos serán animados por el gran tenor gallego Domingo Camilo.

La acción en un pequeño pueblo de Pontevedra.

Escenografía y Sietretra: Casa HERNANDEZ

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES — FAMILIAR O NOCHE
Palcos Bajos y Balcon sientr. — \$ 3.—
Entrada a Palco — \$ 1.—
Impuesto Escolar — 0.05
Contribución Casa del Teatro — 0.05

PLATEA con todo impuesto 1.65

Mañana Lunes: ULTIMO DIA DE ACTUACION

AVISO: En Empresa se es responsable por las localidades reservadas que no sean retiradas veinte minutos antes de la hora indicada para comenzar las funciones.

Los señores que gusten en entrar con crédito gratuitamente por la "PAQUETA ARGENTINA DE VENTAS" — "Burellero" 1075 - U. T. 21697

Pianos - Radios - Discos - Instrumentos - Métodos y Música en general:
"HREYER y PORFIRIO" - Córdoba 947 - Tel. 20223

NOTA: Por Ordenanza Municipal se prohíbe el uso del sombrero en la Platea.

Talleres Gráficos "REQUIN" - Rosario

MANANA: ULTIMAS FUNCIONES Y DESPEDIDA DE LA COMPAÑIA

MANANA: ULTIMAS FUNCIONES Y DESPEDIDA DE LA COMPAÑIA

TEATRO AVENIDA

Avenida de Mayo 1218/28

Unión Telef. (38) 2295

SOCIEDAD DE RESPONSABILIDAD Ltda. (10)

Compañía de Arte Regional Gallego MARUJITA VILLANUEVA

Hoy LUNES 25 de Noviembre de 1940

NOCHE a las 22

GRAN FESTIVAL ARTISTICO

ORGANIZADO POR ESTA COMPAÑIA
EN HONOR DE LA SEÑORA

VIRGINIA PEREIRA DE CASTELAO

Con la pieza cómica, de carácter sentimental, en tres actos divididos
en cinco cuadros, original del autor M. D. VARELA BUJAN,
titulada:

A Xustiza d'un Muiñeiro

REPARTO:

Carmen	MARUJITA VILLANUEVA
Pepa	MARUJITA BOGA
Xenerosa	EVA CARRERAS
María	MARUJITA INIESTA
Dolores	PEPITA DUARTE
Xosé	ANTONIO CUBELAS
Fandiño	FERNANDO IGLESIAS (ó Tacholas)
Muiñeiro	ENRIQUE A. GONZALEZ
Manoel	LUIS LUGO
O Mudo	ALFONSO COSTELA
Antón	VICENTE FERNANDEZ
Abade	DOMINGO CAAMARO

Xentes d'aldea. — Homes e mulleres.

GRAN ROMERIA GALLEGA

amenizada por el gran conjunto «Los diez gaiteros
de Villaverde», que dirige MANUEL DOPAZO.
Parejas de baile: Hnos. DOPAZO y GEREMIAS-COSTELA.

La acción en un pequeño pueblo de Pontevedra.

Escenografía y sastrería: Casa HORNOS.

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES

Palcos Av.-Scène Bajos (con 4 entradas)	\$ 10.20	Super Pullman	\$ 2.05
Palcos Avant-Scène Balcón (con 4 entradas)	8.20	Pullman	1.55
Palcos Bajos (con 4 entr.) ..	8.20	Tertulias	1.30
» Balcón (con 4 entr.) ..	7.20	Entrada a Palco	2.05
» Altos (con 4 entr.) ..	5.20	Delanteras de Paraíso	1.—
		Entrada general al Paraíso ..	0.70

PLATEA \$ 2.⁰⁵

Seraneta Hnos. — Defensa 619

Teatro de Mayo

Avenida de Mayo 1099 U. T. 37-1920
Empreses: ARREGUI y Cia.

Compañía Regional Gallega

Marujita Villanueva

Con su primer actor
FERNANDO IGLESIAS (TACHOLAS)
y la rondalla que dirige el maestro
JOSE BARREIRO

Con la intervención de los grandes cantantes:
MARUJITA INIESTA — JAIME PAZOS — PEDRO EIROA
el cantor lírico **MANOLITO LINDO**
y la pareja de baile lírico **MANOLITO LINDO**

Actrices:

MARUJA VILLANUEVA
MARUJA INIESTA
EVA CARRERAS
MARIA PAZOS
AGUEDA MALVAR
BLANCA PEREIRA
MARIA NIEVES GARCIA
MARINA ALEM
LIDIA C. GARCIA

Actores:

FERNANDO IGLESIAS
ANTONIO CUBELAS
JAIME EL ZAPICO
ARTURO FONTALBA
LUIS INIESTA
VICTORIANO SIERRA
JOSE VARELA
FEDERICO GARCIA

Jueves 10 de Diciembre 1942
NOCHE a las 22 hs. — DEBUT
¡GRANDIOSO EXITO!

GALICIA CANTA

Revista gallega en 2 actos divididos en 10 cuadros, de M. D. VARELA BUJAN
Música de
MARUJA VILLANUEVA, JOSE BARREIRO, GUSTAVO FREIRE
y FERNANDO CATALAN
La música de las canciones correspondientes al libreto, fueron armonizadas
por MARUJA INIESTA
Escenografía y sestería: MARIANO HORNOS

PRIMERA PARTE

- 1.—COMO FALAN OS CIBALLOS (Como hablan los rubios).
- 2.—DO OUTRO LADO DO RIO, por Manolo Quirós y Victoriano Sierra.
- 3.—SAIDA P'RA SEITURA (Salida para la siega): MARUJA VILLANUEVA, Eva Carreras, Maria Pazos, Agueda Malvar, Blanca Pereira, Marina Alem, Lidia C. Garcia, Maria Nieves Garcia, Jaime Pazos, Pedro Eiroa, Jaime G. Zapico, Arturo Fontalba, José Varela, Victoriano Sierra y Manolo Quirós.
- 4.—A LA DE VILLALVA, del maestro Barreiro, interpretado con saxofón por su autor y rondalla.
- 5.—VA SEITURA (En la siega), con el mismo reparto de la escena 3.
- 6.—ENSAIADO N'OS REISES, por Eva Carreras, FERNANDO IGLESIAS (TACHOLAS) y parte de la Compañía.
- 7.—CANTAND'OS REISES (Canto de Reyes), por MARUJA VILLANUEVA y parte de la Compañía.
- 8.—MUINEIRA, por Blanca Pereira y Enrique Montero.
- 9.—LEMBRANZA D'AMORES, por MARUJA VILLANUEVA y Marujita Iniesta. Música de Fernandez Vide.

INTERVALO

SEGUNDA PARTE

- 1.—SACHANDO N'O MILLÓ, por MARUJA VILLANUEVA, Jaime Pazos y parte de la compañía. En este cuadro se cantará "TERRA MEIGA".
- 2.—O LABREGO PILO, por FERNANDO IGLESIAS y Luis Iniesta.
- 3.—CITAS D'AUSENCEA, por Jaime Pazos, Música de José Barreiro.
- 4.—PENEDA ENCANTADA (Piedra encantada), por MARUJA VILLANUEVA y Antonio Cubelas.
- 5.—A MALLA (La malla), por parte de la compañía. Cantan Marujita Iniesta, Jaime Pazos y Pedro Eiroa.
- 6.—PESCANDO CON CANA (Pescaando con caña) e DESPEDIDA DE MARREIROS, por Eva Carreras, FERNANDO IGLESIAS (TACHOLAS) y parte de la compañía.
- 7.—GRAN FINAL POR TODA LA COMPAÑIA.

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES			
	Valor	Imp. Ley 12794	Total
Falcos Tercer-Según Espect. (con 4 entradas)	\$ 9.25	\$ 0.20	\$ 10.—
" Tercer-Según Espect. (con 4 entradas)	7.50	0.15	8.—
" con Prioridad	4.75	0.10	5.—
" Balcon (con 4 entradas)	6.25	0.10	6.—
(con 4 entradas, Prioridad)	4.75	0.10	5.—
PLATÓ	1.50	0.10	1.60
Falcos	1.25	0.10	1.35
Entrada a Falco	1.00	0.10	1.10
Falcos	1.—	0.—	1.—

Plata con impuesto \$ 2.—

TODOS LOS JUEVES, SABADOS, DOMINGOS Y FERIADOS HABRA

Por Disposición Municipal se prohíbe a las personas de ambos sexos permanecer con el sombrero puesto, una vez comenzado el acto.

Impresos "La Familia Italiana" — San Martín 611 - Buenos Aires

Teatro Variedades

Lima 1615

Plaza Constitución

U. Z. 23 - 1303

Compañía de Arte
Regional
Gallego
**Marujita
Villanueva**

Primer Actor:
DOMINGO CAAMAÑO

Primera Actriz:
MARUJITA VILLANUEVA

Primer Actor Cómico:
FERNANDO IGLESIAS

Primera Actriz Cómica:
EVA CARRERAS

LOS 10 FAMOSOS GAITEROS
DE VILAUVERDE
Dirigidos por MANUEL DOPAZO

4 - UNICOS DIAS DE ACTUACION - 4
DEBUT
JUEVES 21 DE NOVIEMBRE
A LAS 22 HORAS

EXTRAORDINARIO EXITO
de la pieza cómica, de carácter sentimental, en 3 actos, divididos en 5 cuadros,
original del autor M. D. VARELA BUJAN, titulada:

A XUSTIZA D'UN MUIÑEIRO

REPARTO

Carmen	MARUJITA VILLANUEVA
Pepa	Maruja Boga
Xenerosa	Eva Carreras
Maria	Marujita Iniesta
Dolores	Pepita Duarte
Xosé	DOMINGO CAAMAÑO
Fandiño	FERNANDO IGLESIAS (O Tacholao)
Muiñeiro	Enrique A. González
Manuel	Luis Lugo
O Mudo	Antonio Cubelas
O Cura	Fernando Carreras
	Xentes d'Aldea, Homes e Mulleres

En el TERCER ACTO, presentación de la

GRAN ROMERIA GALLEGA
BAILES — CANCIONES — GAITAS

El alma gallega interpretada por

LOS 10 FAMOSOS GAITEROS DE VILAUVERDE
que dirige MANUEL DOPAZO

Parejas de bailes HERMANOS DOPAZO y JEREMIAS COSTELA

La acción en un pequeño pueblo de Pontevedra

Escenografía y Sustrería: Casa HORNOS

PRECIOS DE LAS LOCALIDADES — FUNCION COMPLETA

Falcos bajos, con 4 entradas ...	\$ 6.30	Tertulia alta	\$ 0.20
Falcos bajos, con 4 entradas ...	\$ 3.30	Entrada a pieles	\$ 1.25
Falcos altos	\$ 1.05		

PLATEA CON ENTRADA \$ 1.25

Imp. EXCELSIOR — Micro 1627

A xustiza dun muiñeiro no Teatro Variedades.

TEATRO MAYO

AVENIDA DE
MAYO Y LIMA

MARUJA VILLANUEVA

GRAN
EXITO
DE LA

FERNANDO IGLESIAS, "TACHOLAS"

COMPañIA GALLEGA DE COMEDIAS

MARUJA VILLANUEVA

NINGUN GALLEGO DEBE DEJAR DE VER ESTA
COMPañIA, UNICA EN SU GENERO, CONSAGRADA
AL ARTE GENUINAMENTE GALLEGO

REPERTORIO:

Alfonso R. Castelao:

- OS VELLAS NON DEBEN DE NAMORARSE

Varela Buján:

- TABERNA SIN DONO
- A XUSTIZA D'UN MUIÑEIRO
- SE O SEI... NON VOLVO A CASA
- POL-A NOSA CULPA

TODOS LOS DIAS FUNCION NOCTURNA - JUEVES Y SABADOS VERMOUTH
Y NOCHE - DOMINGOS Y FERIADOS TRES FUNCIONES

¡TODOS AL TEATRO MAYO!

O
S
S
S
-
)
L

Grupo de Teatro «XENIO»

**Sociedade Cultural e Deportiva
Mourente**

« Taberna sin dono »

de **MANUEL D. VARELA BUXAN**

*Para Fernando Iglesias
"Tacholas", con muitas e
cinguilas apertadas.*

Lalín, 16-8-84.

Varela Buxán.

CERCIO

**O DIA 26 DE MARZAL
AS 8,30 DO SERAN**

**NO SALON DA CASA DE CULTURA DE
CERCIO**

O GRUPO TEATRAL DE MOURENTE

XENIO

**REPRESENTARA UNHA DAS OBRAS DE
VARELA BUXAN, TITULADA**

"O FERREIRO DE SANTAN"

**A xente desta comarca, queda toda
chamada pra asistir a ista repre-
sentación Teatral.**

CAIXA RURAL

TEATRO

NO CINE DE LIRA

SÁBADO DÍA 1 ÁS 12 $\frac{1}{2}$ DA MAÑÁN

O GRUPO "XENIO" DE MOURENTE - PONTEVEDRA

"SE O SEY NON VOLVO
A CASA
DE VIARELA RUXÁN

ORGANIZA:

- COLEXIO PÚBLICO - CARNOTA

PATROCINAN:

- AXUNTAMENTO

- CAIXA D AFORROS

Manuel Daniel Varela Buxán é o autor máis representado do teatro galego. Foi o creador da primeira compañía profesional de teatro galego. E foi o que estreou, por primeira vez, *Os vellos non deben de namorarse* de Castelao. Por todo isto é merecente, como ben escribiu Otero Pedrayo, do "calado e eterno suco de admiración nos eidos da memoria"

O presente volume, nado coma unha homenaxe ó noso insigne dramaturgo, estrutúrase en dúas partes. Unha primeira parte na que, a través dun grupo de escritores e amigos, achegámonos a diversos aspectos da vida e obra do Patriarca do Teatro Galego. E unha segunda parte na que expoñemos unha recompilación de documentos que nos axudarán a comprender mellor o seu quefacer teatral.

O Concello de Lalín, a través do Seminario de Estudios de Deza, patrocina esta edición como un servicio importante á cultura galega e en especial ós homes da súa Terra de Deza.

Patronato Cultural de Lalín - Seminario de Estudios de Deza

Concello de LALÍN

